



9 771450 611023  
ISSN 0023-2394  
ISSN 1450-6114  
UDC 657

M52 Часопис националног  
значаја за теорију и њену  
операционализацију

# РАЧУНОВОДСТВО



South Eastern  
European  
Partnership on  
Accountancy  
Development

ЧАСОПИС ЗА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ

♦ др Владимир ПОЗНАНИЋ  
МЕЂУНАРОДНИ АСПЕКТИ РАЧУНОВОДСТВА  
И МОГУЋНОСТ ХАРМОНИЗАЦИЈА  
РЕГУЛАТИВЕ И ПРАКСЕ

♦ др Владимир ЊЕГОМИР  
УСЛОВНИ КАПИТАЛ КАО МЕХАНИЗАМ  
УПРАВЉАЊА РИЗИЦИМА У ОСИГУРАЊУ

♦ мр Бојан САВИЋ  
ИНТЕГРИСАНО ИЗВЕШТАВАЊЕ - САВРЕМЕНИ  
ПРИСТУП КОРПОРАТИВНОМ ИЗВЕШТАВАЊУ

♦ мр Биљана ТЕШИЋ  
ИНТЕГРАЦИЈА МЕНАЏМЕНТ ИНФОРМАЦИОНИХ  
СИСТЕМА БУЏЕТСКОГ РАЧУНОВОДСТВА  
ЛОКАЛНИХ ТРЕЗОРА У СРБИЈИ

## 5-6

# РАЧУНОВОДСТВО

ЧАСОПИС ЗА РАЧУНОВОДСТВО, РЕВИЗИЈУ И ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ  
ГОДИНА LV \* Бр. 5-6 \* Београд, мај-јун 2011.

Издавач:  
"РАЧУНОВОДСТВО" д.о.о.

Суиздавач:  
Савез рачуновођа и  
ревизора Србије

Генерални секретар  
и главни и одговорни уредник  
др Перо Шкобић

Његошева 19, Београд, п. фах. 403  
info@srss.org.rs

Одговорни уредник  
"Рачуноводства"  
Рада Стојановић

Лектор  
мр Ана Бојановић,

Технички уредник  
Витомир Савић

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР  
Андреј др Мирко, Алексић Богољуб,  
Вукелић др Гордана, Иванишевић др  
Милорад, Малешевић др Ђоко,  
Малинић др Слободан, Милићевић др  
Весна, Новићевић др Благоје,  
Петровић др Марко, Раичевић др  
Божидар, Стојановић Рада,  
Секуловић др Богдан,  
Шкарић Јовановић др Ката

ИЗ ИНОСТРАНСТВА  
Prof. Alexander Russell, Scotland  
Prof. Mięczyślaw Dobija, Poland  
Prof. Frants Butynets, Ukraine  
Prof. Metka Tekavcic, Slovenia  
Prof. Robert W. McGee, US  
Prof. Serdar Ozkan, Turkey  
Prof. Željko Sević, Scotland

Телефони:  
Ген.секретар 3239-444  
Одговорни уредник 3344-883, 3344-887  
Уредништво 3241-948  
Саветници 3233-077, 3344-549  
3345-043, 3345-329, 3345-429  
Курсеви 33-43-140, 33-43-215, 3231-549  
Маркетинг 3233-088  
Ел. водич кроз посл. 3344-949, 3344-922  
Претплата 3233-088, 3238-611  
Рачуноводство 3344-405  
Слободна телефонска линија (сугестије,  
рекламације, коментари...) 33-45-001  
Телефакс (011) 3231-220, 3345-527  
E-mail: casopis@srss.rs  
Војвођанска банка А.Д. 355-1040232-19  
Центробанка А.Д. 145-3232-76

Copyright © 1956, Савез РР Србије  
Прештампавање објављених текстова није  
дозвољено без одобрења издавача и  
навођења извора.  
Текст не може бити репродукован  
снимањем, фотокопирањем, електронски  
или на други начин, без претходне  
сагласности издавача

Штампа: Космос, Београд, Светог Саве 16-18

CIP – Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд  
657

РАЧУНОВОДСТВО : часопис за  
рачуноводство, ревизију и пословне финансије  
/главни и одговорни уредник др Перо Шкобић;  
одговорни уредник Рада Стојановић. – Год. 43,  
бр. 1 (јануар 1998)–. – Београд : Рачуноводство:  
Савез рачуновођа и ревизора Србије, 1998 –  
(Београд : Космос). – 29 цм  
Месечно. - Је наставак: Књиговодство  
(ћирилично изд.)=ISSN 0023-2394  
ISSN 1450-6114 = Рачуноводство  
COBISS.SR-ID 139739399

## Садржај

### ИЗ РАДА САВЕЗА РР СРБИЈЕ

- Закључци са 42. Симпозијума - правци даљег деловања ..... 3
- Радови објављени у Зборнику 42. Симпозијума  
*Квалитет финансијског извештавања - изазови,  
перспективе и ограничења* (резиме) ..... 7
- Савез рачуновођа и ревизора Србије и Институт  
овлашћених јавних рачуновођа Бугарске  
потписују Повељу о професионалној сарадњи ..... 15
- Савез рачуновођа и ревизора Србије је покровитељ такмичења  
из рачуноводства, ученика средњих економских школа Београда .. 16
- ИФАС Комитет за развој професионалних организација  
рачуновођа и његове активности. .... 17
- Изјаве о обавезама чланица: Оквир за  
професионалне организације рачуновођа. .... 18

### ПРОФЕСИОНАЛНА РЕГУЛАТИВА

- Хронолошки преглед активности IASB-а и примена МСФИ  
у светској рачуноводственој пракси** ..... 20

### ФИНАНСИЈСКО РАЧУНОВОДСТВО

- др Владимир ПОЗНАНИЋ*  
**Међународни аспекти рачуноводства и  
могућност хармонизације регулативе и праксе** ..... 30

*мр Биљана ТЕШИЋ*

- Интеграција менаџмент информационих система  
буџетског рачуноводства локалних трезора у Србији** ..... 38

*др Јован ВУКАШИНОВИЋ*

- Ана Вукашиновић*  
**Рачуноводствено обухватање стицања сопствених акција** ..... 60

### ПОСЛОВНЕ ФИНАНСИЈЕ

- мр Бојан САВИЋ*  
**Интегрисано извештавање – савремени приступ  
корпоративном извештавању** ..... 73

### ОСИГУРАЊЕ

- др Владимир ЊЕГОМИР*  
**Условни капитал као механизам  
управљања ризицима у осигурању** ..... 86

### ЈАВНЕ ФИНАНСИЈЕ

- др Малиша БУКИЋ,*  
*др Зоран ГРУБИШИЋ и*  
*др Срђан РЕЦЕПАГИЋ*  
**Финансирање буџетског дефицита у  
условима дужничке кризе у евро зони** ..... 100

*мр Светислав В. КОСТИЋ*

- Стална пословна јединица у  
пореском праву Републике Србије** ..... 108

*мр Милан КЕЦМАН*

- Периодични порез на имовину у Републици Србији** ..... 117

### ПРИКАЗ КЊИГЕ

- др Перо ШКОБИЋ*  
**Пословна анализа (Business analysis)  
др Ђоко Малешевић, др Витомир Старчевић** ..... 127

## Contents

### NEWS FROM THE SAAA

- 42nd Symposium Conclusions ..... 3
- Papers published in the 42nd Symposium Proceedings –  
The quality of financial reporting – challenges,  
prospects and constraints (summary) ..... 7
- Serbian Association of Accountants and Auditors and the  
Institute of Chartered Public Accountants of Bulgaria signed  
the Charter of Professional Cooperation ..... 15
- Serbian Association of Accountants and Auditors sponsored  
the accounting competition for the students of secondary schools  
of economics in Belgrade ..... 16
- IFAC Professional Accountancy Organization  
Development Committee and its activities ..... 17
- Statement of Membership Obligations: the framework  
for professional accountancy Organizations ..... 18

### LEGAL AND PROFESSIONAL REGULATIONS

- A chronological Survey of IASB Activities and the use  
of IFRS in Accounting Practices Worldwide ..... 20

### FINANCIAL ACCOUNTING

*Vladimir POZNANIC*

- Comparative and International Aspects of Accounting and  
Harmonization of the Regulatory Framework and Practice ..... 30

*M.Sc. Biljana TESIC*

- Approach to integration of management of information  
systems of budget accounting of local treasuries in Serbia ..... 38

*Ph.D. Jovan VUKASINOVIC*

*Ana VUKASINOVIC*

- Accounting coverage of own shares acquisition ..... 60

### BUSINESS FINANCE

*M. Sc. Bojan SAVIC*

- Integrated reporting – contemporary approach to corporate reporting ... 73

### INSURANCE

*Ph.D. Vladimir NJEGOMIR*

- Conditional capital as a mechanism of risk management in insurance .... 86

### PUBLIC FINANCE

*Ph.D. Malisa DJUKIC,*

*Ph.D. Zoran GRUBISIC,*

*Ph.D. Srdjan REDZEPAGIC*

- Financing the budget deficit in terms of debt crisis in euro area ..... 100

*M.Sc. Svetislav V. KOSTIC*

- The Permanent Establishment in Serbian Tax Law ..... 108

*M.Sc. Milan KECMAN*

- Periodic property tax in the Republic of Serbia ..... 117

### BOOK REVIEW

*Ph.D. Pero SKOBIC*

**Poslovna Analiza (Business analysis)**

- Ph.D. Djoko MALESEVIC, Ph.D. Vitomir STARCEVIC* ..... 107

### САВЕЗ РАЧУНОВОЂА И РЕВИЗОРА СРБИЈЕ СИМПОЗИЈУМСКИ ОДБОР

## Закључци са 42. симпозијума - правци даљег деловања

Златибор, 2011.

У периоду од 26. до 28. маја 2011. године, у организацији Савеза рачуновођа и ревизора Србије, на Златибору је одржан традиционални 42. симпозијум - Рачуноводство и пословне финансије у савременим условима - под називом Квалитет финансијског извештавања - изазови, перспективе и ограничења. Реч је о симпозијуму са карактером научног скупа са међународним учешћем.

На овом највишем научном скупу професионалних рачуновођа размотрени су актуелни проблеми рачуноводства и рачуноводствене професије. Компетентни аутори су саопштили 20 унапред припремљених реферата, систематизованих у три тематске целине: *Квалитет финансијског извештавања - стварна потреба корисника; Носиоци и инструменти обезбеђења квалитета финансијског извештавања; Контрола квалитета финансијског извештавања ex-ante и ex-post.* Сви реферати штампани су у Зборнику радова. Скуп је прагило око 600 учесника из земље и иностранства: Републике Српске, Велике Британије, Црне Горе, Македоније, Румуније и Бугарске. За овај скуп значајно је и учешће госпође Carmen Mataragiu, представника Комитета за развој професионалних рачуноводствених организација при IFAC-у, која је својим излагањем представила мисију овог тела, као и господина Liama Coughlana, вишег саветника Центра за реформу финансијског извештавања при Светској банци, који је излагањем скренуо пажњу на факторе квалитета финансијског

извештавања са акцентом на улози IFAC-а, регулаторног тела на глобалном нивоу и професионалних организација на националном нивоу. На основу изложених реферата аутора, дискусија учесника и појединачних предлога, учесницима скупа предложени су закључци. Предложени закључци, које наводимо у наставку, једногласно су усвојени.

#### Закључци са 42. симпозијума

- 1) Разматрањима је посебно наглашена улога рачуновођа - рачуноводствене професије, због тога што они састављају финансијске извештаје, који су основ комуницирања са веома разноврсном и променљивом економском стварношћу, с једне и широком лепезом корисника, односно рачуноводствене јавности, са друге стране.
- 2) Квалитет тог комуницирања повезан је са ризиком садржаним у чињеници да рачуноводствена, како међународна, тако и национална регулатива, не може у потпуности да обухвати разноврсну и сложену економску стварност, нити да развије јединствене и једнако применљиве основе извештавања о тој економској стварности.

- 3) Рачуноводство и финансијски извештаји су основ одлучивања о акумулацији и алокацији капитала у модерним економијама. Према томе, финансијски извештаји не само да чине саставни део укупног корпоративног извештавања, већ представљају његов најважнији део. Они су, такође, најзначајнији елемент финансијског тржишта и најважнија информациона основа за доношење инвестиционих одлука на тржишту капитала.
- 4) Значај дуалног листинга огледа се у томе што подстиче развојне могућности предузећа, прибављањем капитала на домаћем или иностраном тржишту капитала и олакшава креирање инвестиционе стратегије, у смислу избегавања инвестиционих баријера, повећања транспарентности на ширем тржишту, повећања ликвидности и слично. Усвојени Закон о тржишту капитала ("Сл. гласник РС", бр 31/11) треба да омогући превазилажење баријере за истовремено листирање акција на домаћој и иностраној берзи.
- 5) Квалитет исказивања добитка на који битно утичу политике финансијског извештавања представља једну од најважнијих опција финансијског извештавања. Управљање засновано на вредностима и други слични концепти управљања, као и мерење перформанси пословних система својеврстан су облик ефикасног управљања. Kaizen Costing као интерно утемељена управљачка техника обрачуна трошкова помаже менаџменту у формулисању и реализацији циљева. Одговарајућа имплементација ове управљачке технике, уз добру организацију рачуноводствених процедура у вези са планирањем и остварењем континуираних уштеда, представља важну претпоставку генерисања квалитетних информација.
- 6) Да би финансијски извештаји испунили своје циљеве и сврху, неопходно је да поседују адекватне квалитативне карактеристике. Квалитет финансијског извештавања треба разумети као процес настојања и трагања да се у датим ограничењима остваре циљеви финансијског извештавања у што већем степу.
- 7) Носиоци квалитета финансијског извештавања идентификују се на глобалном, националном и на нивоу ентитета. На глобалном нивоу то су IFAC, IASB, IOSCO, Комитет за развој и афирмацију организација професионалних рачуновођа (основан 2010. године у оквиру IFAC-а и друге међународне организације и институције заинтересоване за квалитет финансијског извештавања, као што су УН, UNCTAD, OECD, ММФ, Светска банка, регионалне и националне професионалне организације. Држава и њена регулаторна тела, професионалне организације и независна надзорна тела представљају носиоце квалитета финансијског извештавања на националном нивоу. Носиоци-креатори квалитета финансијског извештавања, на нивоу ентитета су професионалне рачуновође и менаџмент.
- 8) Квалитет финансијског извештавања у Србији је забрињавајући, из следећих разлога:
- држава није створила адекватан амбијент у коме би професионалне рачуновође, њихове професионалне организације и други учесници у финансијском извештавању имали подршку за неометано обављање својих активности и развој, што доказује и неодазивање на позив за присуствовање 42. симпозијуму као највећем рачуноводственом скупу, од стране релевантних државних институција;
  - Комора овлашћених ревизора, која је основана одлуком државе пре 5 година, не поседује капацитете за сигуран ослонац ревизорима као професионалним рачуновођама. Исто тако, напори ове организације у вези са едукацијом и сертификавањем ревизора нису дали задовољавајуће резултате;
  - актуелном законском регулативом нису захтевани професионални сертификати нити лиценце за лица која раде на пословима припреме и састављања финансијских извештаја.
  - Савез рачуновођа и ревизора Србије, професионалну организацију високог рејтинга у чланству IFAC-а, држава игнорише у процесу креирања законске рачуноводствене регулативе.

- 9) Савез рачуновођа и ревизора Србије уз одговарајућу професионалну одговорност, дужну пажњу и испуњавање чланских обавеза према ИФАС-у доприноси на најбољи могући начин унапређењу квалитета финансијског извештавања, тако што:
- промовише етичке вредности из ИФАС-овог етичког кодекса, усваја и развија јединствене образовне програме, успешно реализује континуирану едукацију и специјализације, у складу са одговарајућом професионалном регулативом;
  - успешно реализује функцију сертификавања професионалних рачуновођа;
  - благовремено преводи и ажурира укупну међународну професионалну регулативу;
  - значајно доприноси њеном имплементирању у националним оквирима;
  - врши контролу квалитета рада професионалних рачуновођа, у складу са међународним стандардима контроле квалитета и др.
- 10) Финансијски извештаји за јавни сектор, независно од тога да ли су засновани на готовинској или обрачунској основи, представљају информациону основу за управљање јавним средствима од стране државе, јавних предузећа и других јавних установа. Ефикасно управљање у овом сектору треба да допринесе: одржању укупне фискалне дисциплине, алокацији буџетских средстава у складу са утврђеним приоритетима и предвиђеном динамиком и промовисању ефикасног пружања јавних услуга.
- 11) Квалитет финансијског извештавања у јавном сектору у Србији је крајње незадовољавајући. Ово због тога што је реформа овог сектора рудиментарне форме, што су стимуланси готово увек декларативне природе и што се потпуно занемарује способност грађана да поставе праве информационе захтеве. Исто тако, недовољно се уважавају специфичности ентитета јавног сектора са аспекта регулације, при чему је актуелна регулација готово потпуно неусаглашена са међународном професионалном регулативом. Овакво стање отежава ефикасно управљање јавним средствима од стране државе, јавних предузећа и установа и уопште управљање јавним услугама. Потребна је адекватна реформа финансијског извештавања јавног сектора.
- 12) Квалитет финансијског извештавања треба сагледавати, пратити и њиме управљати кроз прожимајући утицај и интерактивни однос са носиоцима и инструментима обезбеђења његовог квалитета. У том смислу, базичну и незаменљиву улогу и одговорност имају професионалне рачуновође, почев од: адекватне организације, изградње рачуноводственог информационог система, реализације рачуноводствених процедура, извештавања, ревизије, корпоративног управљања, а посебно све то у условима снажног и убрзаног развоја информационих технологија и њихове интензивне и доминантне примене у области рачуноводства и пословних финансија.
- 13) Екстерна ревизија треба још више да доприноси смањењу информационог ризика садржаног у финансијским извештајима и негативних економских последица изазваних пословним одлукама донетим на бази финансијских извештаја.
- 14) Прихватање концепта и начела корпоративног управљања, као механизма повећања ефикасности предузећа, захтева адекватнији статус рачуноводствене професије и посвећеност усмерену на повећање ефикасности како ентитета, тако и друштва у целини. Регулисање тржишта рачуноводствених услуга, као услуга од јавног интереса условљених професионалном способношћу рачуновође и његовим етичким приступом, представља значајан фактор квалитета финансијског извештавања, у вези са којим су евидентни негативни ефекти игнорисања ових услуга у законској регулативи.
- 15) Упркос чињеници да мерење перформанси засновано на рачуноводственој добити, као традиционалном концепту, показује одређене недостатке у савременим условима пословања, овај концепт представља најпозданији концепт мерења добити, који у одређеним околностима

- може да буде побољшан савременим финансијским мерилима перформанси ентитета.
- 16) Државна ревизија је кључни инструмент контроле квалитета финансијске политике државе. Извештавањем парламента и јавности, на темељу финансијских извештаја, државна ревизија доприноси побољшању система одговорности државних субјеката, јачању буџетске контроле и остваривању дугорочне економске, социјалне и монетарне стабилности.
- 17) Контроли квалитета финансијског извештавања у Републици Србији не придаје се потребан значај и не поклања неопходна пажња. Анализе специфичности и квалитета финансијског извештавања у банкама, пољопривредним предузећима, осигуравајућим организацијама, државном буџету, потврђују претходну констатацију.

Изложене закључне констатације указују на неопходност и могуће правце деловања свих носилаца финансијског извештавања у Републици Србији, како би оно од забрињавајућег и незадовољавајућег постало транспарентно и пожељно, тј. квалитетно, за привлачење насушно потребног капитала за раст и развој економије, доброг функционисања тржишта капитала и доношење адекватних инвестиционих одлука на националном нивоу. Овогодишњи 42. симпозијум, као и претходних 41, одржаних до сада у организацији Савеза рачуновођа и ревизора Србије, међународно признате професионалне организације, само је један од примерених проактивних праваца деловања. Ова активност и њено укупно дејство на унапређење квалитета финансијског извештавања, Савез сврставају у сам врх успешних професионалних организација чланица Међународне федерације рачуновођа - IFAC-а.

*Златибор, 28.05.2011.*

*За Симпозијумски одбор,  
председник,  
проф. др Слободан Малинић*

# Радови објављени у Зборнику

## 42. Симпозијума *Квалитет финансијског извештавања-изазови, перспективе и ограничења* (резиме)

*Први дан.*

***Квалитет финансијског извештавања  
- стварна потреба корисника***

*др Ката ШКАРИЋ-ЈОВАНОВИЋ*

### ***НОСИОЦИ ОДГОВОРНОСТИ ЗА КВАЛИТЕТ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА***

Формирање глобалног финансијског тржишта је захтеве за квалитетним финансијским извештавањем са националног и регионалног подигло на међународни ниво. Изградњом глобалног система финансијског извештавања одговорност за квалитетно финансијско извештавање извесно није више само на националном и нивоу предузећа. На глобалном нивоу најснажнији утицај на квалитет финансијског извештавања има IASB јер се налази на позицији водећег тела за доношење стандарда финансијског извештавања. Да би МСФИ били висококвалитетни и применљиви неопходно је да процес доношења стандарда остане без непотребних притисака из политичких и корпоративних интереса. Прихватање Међународних стандарда финансијског извештавања (МСФИ) као националних стандарда је најпре политичка одлука, а тек потом одлука која има озбиљне импликације на национални систем финансијског извештавања. Прихватањем МСФИ

као националних стандарда, одговорност државе се не смањује, већ се, напротив, повећава. Влада није једина одговорна за унапређење рачуноводствене и ревизорске праксе. То је заједничка одговорност свих који учествују у корпоративном финансијском извештавању, а пре свега рачуноводствене професије, професионалних организација рачуновођа и ревизора.

**Кључне речи:** квалитет финансијског извештавања, одговорност, Међународни одбор за МСФИ, држава, професионалне организације

*др Јован КРСТИЋ*

### ***КОМПЛЕКСНОСТ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА И РИЗИЦИ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА***

Квалитетни финансијски извештаји доприносе сигурности и поверењу у савременом друштву. Они се састављају у складу са релевантном рачуноводственом регулативом и треба да одразе економску стварност. Околност постојања сложене економске стварности о којој се извештава, као и чињеница да су састављање и презентовање финансијских извештаја резултат специфичних процеса и рачуноводствених конвенција отвара питање комплексности финансијских извештаја, дакле њихове реалности и квалитета. При томе,



низ изазова стоје на путу реализацији идеје истинитог приказа у финансијским извештајима. Такође, постоји и неадекватна рачуноводствена пракса када се манипулише информацијама финансијских извештаја и тиме не само да се смањује њихова исказна моћ већ се и повећава опасност по све кориснике информација, будући да могу да донесу погрешне одлуке. Сходно наведеном, у раду се врши покушај сагледавања финансијских извештаја као крајње комплексне појаве, уз наглашавање постојање ризика финансијског извештавања, али и става да једино квалитетни финансијски извештаји у савременом друштву представљају услов поуздања и сигурности и подлогу за доношење исправних одлука.

**Кључне речи:** финансијски извештаји, комплексност, ризици, квалитет финансијског извештавања, економска стварност, комуникација

*др Душко ШЊЕГОТА*

### **ИНФОРМАЦИОНА ПОДРШКА ФУНКЦИЈИ УПРАВЉАЊА ЈАВНИМ СРЕДСТВИМА**

Сваки систем финансијског извештавања успостављен у јавном сектору треба да омогући константну анализу резултата остварених на основу утврђених мјера економске политике, са циљем ефикасног и ефективног управљања јавним средствима. Како би се обезбиједило да таква анализа буде сврсисходна, функционалне карактеристике система извештавања морају осигурати идентификацију, мјерење, надзор и процјену утицаја економских мјера на привреду, као и процјену одрживости тих мјера у будућности.

Примјена буџетског контног оквира заснована на стандардним буџетским класификацијама треба да резултује подацима и информацијама на основу којих је могуће израчунати различите макроекономске показатеље и агрегате (националне рачуне, монетарне и финансијске агрегате и др.), те извршити процјену финансијске стабилности општег државног сектора на начин сличан или идентичан оном који се примјењује у привреди.

Увођење обрачунске основе рачуноводства у јавни сектор омогућава интеграцију cjелокупне имовине и обавеза које припадају држави у њен јединствени биланс, чиме се олакшава креирање дугорочно одрживе економске политике. За разлику од готовинске, примјена обрачунске ос-

нове пружа знатно бољу подлогу за одлучивање, са циљем постизања задовољавајуће ефикасности при алокацији јавних ресурса.

**Кључне ријечи:** финансијско извештавање, ентитети јавног сектора, буџетско рачуноводство, готовинска основа, модификована обрачунска основа, управљање јавним средствима, квалитативне карактеристике финансијских и нефинансијских информација

*др Ана ЛАЛЕВИЋ-ФИЛИПОВИЋ,  
др Милан ЛАКИЋЕВИЋ*

### **УТИЦАЈ ТРЖИШТА КАПИТАЛА НА КВАЛИТЕТ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЈЕШТАВАЊА**

Функционисање, повјерење, ефикасност и стабилност економског и финансијског система било које привреде данас су у великој мјери условљени квалитетом cjелокупне рачуноводствене регулативе, рачуноводствене и ревизорске професије које на директан начин одређују висок или задовољавајући квалитет финансијског извештавања. Бројна дешавања у протеклој деценији су утицала на (де)стабилизацију cjелокупног финансијског система те тиме значајним дијелом открила његове слабе стране.

У том контексту поставља се питање да ли је у процесу финансијског извештавања тржиште капитала (и да ли треба да буде) пасивни посматрач, односно да ли постоје одређени његови захтјеви и како се ти захтјеви евентуално могу одразити на побољшање квалитета финансијског извештавања. Због значајних ефеката квалитета финансијских извештаја, Црна Гора је препознала њихов значај, тако да је у посљедњих неколико година интензивирао напор надлежних институција у правцу унапређења окружења финансијског извештавања, па самим тим и система тржишта капитала. Полазећи од наведеног, основни циљ рада је да, узимајући у обзир нормативно-законску уређеност, сагледа могућност унапређења дисциплине учесника на тржишту капитала, чиме би се на (ин)директан начин побољшао квалитет финансијског извештавања, смањиле злоупотребе, побољшала и унаприједила корпоративна култура са крајњим ефектом израженим у транспарентнијем и коректнијем приступу подацима и информацијама од стране свих заинтересованих лица.

**Кључне ријечи:** квалитет финансијских извештаја, поузданост, ревизија, финансијско тржиште.

мр Даница ЈОВИЋ

### **ДЕТЕРМИНАНТЕ КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА ЕНТИТЕТА У ЈАВНОМ СЕКТОРУ**

Полазећи од чињенице да се квалитет финансијског извештавања оцењује са аспекта степена у коме су задовољени информациони захтеви корисника ових извештаја, као и од претпоставке да се информације презентоване у финансијским извештајима одликују свим квалитативним карактеристикама, у раду се разматрају фактори који условљавају квалитет финансијског извештавања ентитета јавног сектора. Изнет је став да се сви ови фактори могу поделити на три групе: информациони захтеви различитих стејкхолдера који су, директно или индиректно, укључени у активности ових ентитета тако што, добровољно или не, учествују у њиховом финансирању или тако што су корисници њихових добара и услуга; специфичности ентитета јавног сектора, у односу на ентитете приватног сектора, које могу бити значајан ограничавајући фактор не само за примену рачуноводствених концепата релевантних за приватни сектор, већ и за конципирање и примену рачуноводствених концепата релевантних само за ентитете јавног сектора; и регулаторни оквир у коме се одвија процес финансијског извештавања.

**Кључне речи:** квалитет финансијског извештавања, јавни сектор, информациони захтеви, специфичности ентитета јавног сектора, регулаторни оквир.

мр Даница ЈОВИЋ

### **ДЕТЕРМИНАНТЕ КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА ЕНТИТЕТА У ЈАВНОМ СЕКТОРУ**

Полазећи од чињенице да се квалитет финансијског извештавања оцењује са аспекта степена у коме су задовољени информациони захтеви корисника ових извештаја, као и од претпоставке да се информације презентоване у финансијским извештајима одликују свим квалитативним карактеристикама, у раду се разматрају фактори који условљавају квалитет финансијског извештавања ентитета јавног сектора. Изнет је став да се сви ови фактори могу поделити на три групе: информациони захтеви различитих стејкхолдера који су, директно или индиректно, укључени у активности ових ентитета тако што, добровољно

или не, учествују у њиховом финансирању или тако што су корисници њихових добара и услуга; специфичности ентитета јавног сектора, у односу на ентитете приватног сектора, које могу бити значајан ограничавајући фактор не само за примену рачуноводствених концепата релевантних за приватни сектор, већ и за конципирање и примену рачуноводствених концепата релевантних само за ентитете јавног сектора; и регулаторни оквир у коме се одвија процес финансијског извештавања.

**Кључне речи:** квалитет финансијског извештавања, јавни сектор, информациони захтеви, специфичности ентитета јавног сектора, регулаторни оквир.

др Ксенија ДЕНЧИЋ-МИХАЈЛОВ

### **ДУАЛНИ ЛИСТИНГ – ФИНАНСИЈСКО- РАЧУНОВОДСТВЕНИ ИЗАЗОВ**

Дуални листинг се реализује приликом нове емисије хартија од вредности предузећа које жели да, поред домаћег, приступи и капиталу са ширег (иностраног) тржишта, као и у случају спајања предузећа чије акције се листирају у различитим земљама. Мотиви дуалног листинга могу бити вишеструки: избегавање инвестиционих баријера, повећање видљивости (присутства) на ширем тржишту, повећање ликвидности, сигнализирање квалитета улагања за потенцијалне инвеститоре и др. Путем дуалног листинга предузеће добија прецизније информације о сопственим развојним могућностима, што у крајњем помаже менаџерима при креирању инвестиционе стратегије. Са друге стране, дуални листинг шаље сигнале потенцијалним инвеститорима о спремности предузећа да испуни захтеве листирања које намеће инострана берза, а односе се првенствено на примену рачуноводствених политика и стандарда финансијског извештавања. Велики број европских компанија листиран је на америчким берзама, а приметан је и значајан број компанија са тзв. „младих тржишта“ (emerging economies) које показују интересовање за листирање на некој од европских или америчких берзи.

При томе се сусрећу предузећа која се отварају путем тзв. глобалне иницијалне јавне понуде, или компаније које већ послују као отворене и желе да се додатно листирају на неком од иностраних тржишта.

У раду се разматрају кључни изазови који се јављају при анализи института дуалног листинга са финансијско-рачуноводственог становишта. У

реферату је указано на мотиве, користи и трошкове дуалног листинга и дати су одговори на питања које детреминанте упоредног листирања постоје на домаћој и иностраној берзи, које су специфичности дуалног листинга приликом спајања предузећа и каква је пракса дуалног листирања у Европи и САД. Одговори на наведена питања могу служити као путоказ домаћим предузећима у њиховим иницијативама за реализацију дуалног листинга на иностраном тржишту.

**Кључне речи:** дуални листинг, предузеће, тржиште, трошкови, финансијско извештавање, сертификати о депозиту, дуално листирани мерцер.

### *Други дан*

#### **Носиоци и инструменти обезбеђења квалитета финансијског извештавања**

*Рада СТОЈАНОВИЋ*

#### **ПРОФЕСИОНАЛНИ РАЧУНОВОЂА - ИМПЕРАТИВ КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА**

Благовремене, адекватне и квалитетне информације услов су за релевантно и рационално одлучивање. У том погледу рачуноводство, представља језик бизниса и омогућава да се на универзалан и свима разумљив начин дефинишу пословни циљеви, одмеравају остварени резултати, процењују сопствени учинци и предузимају мере у циљу повећања обима и квалитета тих учинака у будућности. Стога се наглашава значај састављања, презентације и обелодањивања финансијских извештаја како редовних, тако и ванредних, као и значај реалности у њима садржаних података и информација усмерених ка задовољењу хетерогених потреба екстерног и интерног извештавања.

Овај рад се превасходно бави професионалним рачуновођом као једним од фактора квалитета финансијског извештавања, при чему се указује на стицање професионалног звања и статус професионалног рачуновође и значај етичког кодекса за рачуноводствену професију, затим се анализира улога професионалног рачуновође у поступку доношења рачуноводствених политика, организовању рачуноводственог система, као и приликом презентовања финансијских извештаја. Рад покушава да пружи одговор на питање да ли обелодањивање информација уз финансијске извештаје представља само ис-

пуњавање обавезе назначене регулативом или поред тога представља и потврду креативности професионалног рачуновође.

**Кључне речи:** професионални рачуновођа, етички кодекс, професионална звања, рачуноводствени информациони систем, квалитет финансијских извештаја

*др Снежана ЉУБИСАВЉЕВИЋ*

#### **РЕВИЗИЈА КАО ИНСТРУМЕНТ ПРОВЕРЕ КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА**

Екстерна ревизија доприноси смањењу информационог ризика садржаног у финансијским извештајима и економских губитака од погрешних пословних одлука. Наиме, увек је присутан ризик да су финансијске информације које стејкхолдери користе за доношење важних пословних одлука нетачне, непоуздане или кривотворене. Објективна и непристрасна екстерна ревизија умањује овај ризик и провером квалитета финансијског извештавања доприноси повећању њиховог кредибилитета.

Сврха овог рада је да објасни начине провере квалитета финансијских извештаја кроз: разјашњење потребе за ревизијом, врсте услуга уверавања и неуверавања, начине проширења обима, квалитета услуга и одговорности ревизора захтеване од регулаторних тела и окружења и на крају да објасни користи и ограничења екстерне ревизије. Крајњи циљ рада је да покуша да предложи начине за превазилажење постојеће кризе у ревизорској професији у свету и код нас.

**Кључне речи:** екстерна ревизија, независност, одговорност, квалитет услуга, услуге уверавања, услуге неуверавања, услуге сродне ревизији.

*др Радмила ЈАБЛАН СТЕФАНОВИЋ*

#### **РАЧУНОВОДСТВЕНИ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ КАО ФАКТОР КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА**

У новом пословном амбијенту који креира глобализација тржишта, савремено предузеће остварује успех као резултат интеракције окружења, ресурса и менаџмента односно његове способности да, имајући у виду све предности и слабости предузећа, упосли ресурсе на адекватан начин. Изузетно је значајно да менаџери, уз

прихватљив ризик, максимално искористе бројне изазове отворене економије односно доносе избалансиране одлуке у светлу организационих промена и могућности које нуди окружење, као и да надгледају и процењују стратешки и оперативни развој и, у складу са тим, допринесу остварењу интереса различитих стејхолдера. Ово, нужно, претпоставља креативност, иницијативу, софистицирана професионална знања и вештине, као и квалитетну информациону подршку.

Рачуноводствени информациони систем предузећа, у својој основи има за циљ стварање квалитетне информационе подлоге која, у крајњој линији, треба да буде у функцији ефикасног управљања предузећем. У раду је истакнут значај рачуноводственог информационог система као фактора квалитетног финансијског извештавања.

**Кључне речи:** рачуноводствени информациони систем, финансијско извештавање, квалитет рачуноводствених информација, ревизија, систем интерних контрола.

*проф. др Љиљана ДМИТРОВИЋ-ШАПОЊА*

### **МЕЋУЗАВИСНОСТ КВАЛИТЕТА КОРПОРАТИВНОГ УПРАВЉАЊА И ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА**

За успешно функционисање финансијских тржишта неопходни су адекватни финансијски извештаји, финални производи система финансијског извештавања у савременим условима. За инвеститоре и многе друге кориснике они су веома битан извор информација о финансијском, имовинском и рентабилитетном положају предузећа. Процеси глобализације дају финансијском извештавању интернационалну димензију.

Обезбеђење релевантних информација бројним корисницима (екстерним и интерним) подразумева преиспитивање адекватности примене рачуноводствених принципа, рачуноводствених стандарда, стандарда ревизије, као и правилан начин састављања и презентовања финансијских извештаја. Важно је прихватање међународне рачуноводствене регулативе од стране свих корпоративних предузећа из разних земаља, који учествују на финансијском тржишту ради што истинитијих информација и доношења адекватних пословних одлука на основу њих. Финансијски извештаји су извори информација за корпоративно управљање.

**Кључне речи:** корпоративно управљање, финансијски извештаји, извори финансирања, заштита интереса, инвеститори, анализа, професионални рачуновођа.

*мр Стеван МИЛОВАНОВИЋ*

### **УТИЦАЈ ТРЖИШТА РАЧУНОВОДСТВЕНИХ УСЛУГА НА КВАЛИТЕТ ФИНАНСИЈСКИХ ИЗВЕШТАЈА**

Основна хипотеза овог рада је да је регулација тржишта рачуноводствених услуга неопходан услов за обезбеђење квалитета финансијских извештаја који се састављају на том тржишту. Аутор полази од основних карактеристика рачуноводствене услуге као услуге од јавног интереса и високозахтевне у смислу професионалне стручности и етике пружаоца услуге. У раду се приказују тенденције на тржиштима рачуноводствених услуга развијених земаља. Такође, аутор сматра да је наша законска регулатива, занемарујући основне захтеве у односу на професионалне и етичке стандарде у раду пружаоца услуге, односно *de facto* одсуством контроле квалитета финансијских извештаја створила хаос на овом тржишту и суштински угрозила јавни интерес. У раду се истиче да је за побољшање квалитета финансијских извештаја са ових тржишта од суштинске важности законско обезбеђење и заштита неометаног тока професионалне регулативе, односно најбоље светске праксе путем канала: Међународна федерација рачуновођа (IFAC) – чланица IFAC-а (код нас Савез рачуновођа и ревизора Србије) – професионални рачуновођа – квалитетан финансијски извештај - максимална корист за кориснике - обезбеђење јавног интереса.

**Кључне речи:** тржиште, аномалија, професионални рачуновођа, професионалне услуге, квалитет, специјализација, нелојална конкуренција, сива економија.

*др Владимир ЗАКИЋ*

### **МЕРЕЊЕ ПЕРФОРМАНСИ - САВРЕМЕНИ КОНЦЕПТИ**

Традиционални концепт мерења перформанси заснован на рачуноводственој добити у савременим условима пословања показује одређене недостатке, међу којима се као најважнији издвајају: неуважавање трошкова сопственог капитала и временске димензије новца, ограничена

могућност вредновања позиција нематеријалне имовине, различито третирање очекиваних или нереализованих прихода и расхода, као и доношење неоптималних инвестиционих одлука менаџера који су поглавито заинтересовани за краткорочно максимизовање добитка. Наведени недостаци имају посебно изражене негативне последице по дугорочно пословање великих корпоративних предузећа, док код мањих предузећа не морају имати толики значај. Циљ овог рада је анализа најзначајних савремених финансијских мерила перформанси, која представљају допуну традиционалних финансијско-рачуноводствених извештаја. Међу њима, као посебно популарни и широко прихваћени издвајају се додата економска вредност (EVA) и додата тржишна вредност (MVA).

**Кључне речи:** мерење перформанси, генерисање вредности, додата економска вредност – EVA, додата тржишна вредност – MVA.

*проф. др Станислав Р. ПОЛИЋ*

### **КВАЛИТЕТ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА У ДИГИТАЛНОМ ОКРУЖЕЊУ**

Рачуноводствена професија је у сваком погледу изложена прожимајућим утицајима унапређења која се остварују у информационим технологијама. Информационе технологије померају снагу од произвођача информација (као што су рачуновође и ревизори) ка потрошачима информација (као што су инвеститори, кредитори и други корисници пословних информација).

Садашњи и потенцијални корисници услуга рачуноводства и ревизије имају повећану потребу за релевантним, поузданим и благовременим информацијама, а савремене информационе технологије обезбеђују начине да се то и задовољи. Међутим, одговор на те потребе захтева суштинске промене практично у сваком аспекту рада ревизије, где се то примењује, како се производи и дистрибуира. Овај рад истражује неке од принципа промена у парадигми процеса рада рачуноводства и ревизије. Те промене ће бити неопходне да би се у непосредној будућности задовољило осигурање нараслих корисничких потреба за квалитетним пословним извештавањем.

**Кључне речи:** Информационе технологије, XBRL таксономија, софтверски алат, дигитална економија, финансијско извештавање.

### **Трећи дан**

### **Контрола квалитета финансијског извештавања: ex ante и ex post**

*проф. др Ненад ВУЉАК*

### **ФИНАНСИЈСКИ ИЗВЕШТАЈ И РАЦИО АНАЛИЗА – ИНСТРУМЕНТИ СТРАТЕШКОГ УПРАВЉАЊА БАНКОМ**

Управљање пословним системима у банкама заснива се на три кључна, међусобно повезана система, која обухватају управљачки, оперативни и информациони систем банке. Стратегија банке представља њену визију, односно оквир у којем се одређују природа и правци акција одређеног пословања банке. При дефинисању стратешке визије банке, неопходно је да управљачки (менаџмент) тим банке има у виду стратешке факторе успеха банке у наредном временском периоду.

Рацио анализа банке почива на анализи позиција биланса стања и успеха банке. Рацио анализа биланса стања банке утиче на доношење исправних одлука о мобилности депозита и рационалном одобравању кредита. Рацио анализа биланса успеха банке посматра се преко извора прихода и настајања расхода банке. Рацио анализа банке обухвата: (1) резиме анализе пословања, (2) анализу управљачког тима банке, (3) анализу структуре активе банке, (4) анализу обавеза банке, (5) анализу акцијског капитала банке, (6) анализу добити банке, (7) друга отворена питања у вези са рацио анализом банке. Стратешко управљање банком је незамисливо без примене индикатора рацио анализе и финансијских извештаја банке.

Аналитички индикатори рацио анализе банке односе се на: (1) рацио политику инвестирања, (2) рацио изворе средстава, (3) рацио адекватности капитала, (4) рацио ликвидности, (5) рацио биланса успеха банке, (6) рацио добити банке и исплате дивиденде. Финансијски извештаји банке треба да прикажу активности банке на сваком функционалном подручју. Извештаји могу бити: екстерни, интерни, месечни и годишњи. Месечни извештаји треба да су поверљиви и да су у облику пословне тајне (шаљу се борду директора). Годишњи извештаји треба да увере акционаре, шире окружење у истинитост реалног стања имовине, обавеза, капитала и остварене добити банке.

**Кључне речи:** стратешко управљање, рацио анализа, пословне активности банке, хартије од вредности, финансијски извештај.

др Ђерђи  
ПЕТКОВИЧ

### **СПЕЦИФИЧНОСТИ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА У ПОЉОПРИВРЕДНИМ ПРЕДУЗЕЋИМА**

У раду је обрађена проблематика специфичности финансијског извештавања у пољопривредној делатности као посебној области. Предузећа ове делатности баве се специфичним начином производње и пружања услуга. За ову конкретну делатност нису увек прихватљива правила која се односе на састављање финансијских извештаја опште намене. Ефикасно пословање пољопривредних предузећа, као и обезбеђивање њихове конкурентне способности на тржишту у великој мери зависи од успостављеног система управљања и квалитета информација, као основе за доношење пословних одлука. Ефикасно управљање захтева и упоређивање ових информација између различитих ентитета ове привредне гране. Упоредне анализе пружају корисне информације за доношење пословних одлука о виталним питањима ових ентитета. Финансијски извештаји имају, управо, циљ да обезбеде информације за велики број предузећа о финансијској позицији, перформансама ентитета и о евентуалним променама њихове финансијске позиције. Финансијско извештавање и квалитет финансијских извештаја у пољопривреди је подручје које до сада није значајније истражено.

Због изложеног се разматрају специфичности пољопривредне делатности, признавање, одмеравање и презентација биолошких средстава, биолошке трансформације, пољопривредних производа у моменту убирања и специфични облици државних давања, у циљу квалитетног рачуноводственог извештавања, на основу законодавне и професионалне регулативе, расположиве литературе из ове области, указујући при томе на изазове, перспективе и ограничења.

**Кључне речи:** Биолошка средства, биолошка трансформација, државна давања, признавање, одмеравање, обелодањивање, финансијски извештаји, квалитет.

доц. др Љиљана БОНИЋ

### **ИЗВЕШТАВАЊЕ ДРЖАВНЕ РЕВИЗИЈЕ КАО ИНСТРУМЕНТ ПРАЋЕЊА И КОНТРОЛЕ ФИСКАЛНЕ ПОЛИТИКЕ**

Резиме: У савременим условима привређивања извештавање државне ревизије постаје значајан инструмент праћења и контроле фис-

калне политике у циљу остваривања привредног раста и развоја, неутралисања кризних ситуација, спречавања и откривања превара и криминала. У том смислу извештавањем Парламента и јавности државна ревизија доприноси побољшању система одговорности државних субјеката, јачању буџетске контроле и остваривању дугорочне економске, социјалне и монетарне стабилности у јавном сектору.

**Кључне речи:** државна ревизија, фискална политика, извештавање

др Весна ЈАЊИЋ

### **РЕАЛИЗАЦИЈА СТРАТЕГИЈЕ ТРОШКОВНОГ ЛИДЕРСТВА ПРИМЕНОМ KAIZEN COSTING-A**

Реализација било које стратегије предузећа захтева адекватну информациону базу података трансформисану и наменски усмерену корисницима, односно доносиоце стратешких одлука. Преведено на рачуноводствени терен, а у складу са насловљеном проблематиком, то значи да Kaizen Costing као савремени, успешни тржишни и профитно оријентисани, интерно рачуноводствено утемељени систем обрачуна трошкова и перформанси, кроз формирану мултинаменску базу података, помаже менаџменту у формулисању и реализацији Портерове стратегије трошковног лидерства.

**Кључне речи:** стратегија, трошковно лидерство, Kaizen Costing, производна фаза, редукација трошкова, управљање трошковима

мр Бојан САВИЋ

### **ИМПЛИКАЦИЈЕ ПОЛИТИКЕ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА НА КВАЛИТЕТ ДОБИТКА**

Инвеститори и остали корисници финансијских извештаја настоје да на основу публикованих финансијских извештаја процене рентабилитет и финансијско здравље предузећа, како би донели одређене економске одлуке. Досадашња пракса функционисања тржишта капитала недвосмислено је међутим, указала да је поред квантитативног износа приказаног добитка неопходно докучити и његову квалитативну димензију. Проблем је утолико сложенији ако се у виду има чињеница да с једне стране, не постоји универзална дефиниција, а тиме ни мерило квалитета добитка које би послужило као репер за сва предузећа, као и да на другој страни не постоје

стриктна рачуноводствена правила чије би доследно уважавање представљало гаранцију високог квалитета приказаних финансијско-рачуноводствених информација.

Рачуноводствена флексибилност као важна претпоставка састављања финансијских извештаја високог квалитета истовремено може бити и извор рачуноводствених дисторзија. Отуда је за кориснике важно да праве јасну разлику између политике финансијског извештавања и креативног рачуноводства, као две дијаметрално супротне појаве, као и да познају инструменте који ће им указати на квалитет приказаних информација и истовремено пружити могућност да разликују успешне од неуспешних фирми.

**Кључне речи:** политика финансијског извештавања, квалитет добитка, тржиште капитала, креативно рачуноводство.

*др Снежана П. КНЕЖЕВИЋ*

### **ФАКТОРИ КВАЛИТЕТА ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА ОСИГУРАВАЈУЋИХ ДРУШТАВА**

Финансијска и економска криза, чије су ефекте осетила и осигуравајућа друштва, утицала је на њихову финансијску стабилност и профитабилност, посебно због осетљивости на честе промене у окружењу (промене каматне стопе и

берзанских кретања, промене осетљивости на ризике потраживања премије и све оштрију конкуренцију која понекад поприма и карактеристике нелојалне и др.). У таквим околностима од менаџмента се очекује да успешно управља осигуравајућим друштвом и има одговорност у састављању и објективној презентацији свих финансијских извештаја како би различите интересне групе могле да донесу одговарајуће економске одлуке. Квалитет финансијских извештаја представља сложену категорију која је првенствено под утицајем мишљења корисника финансијских извештаја тј. његово схватање у првом реду зависи од људског (субјективног) фактора. На квалитет финансијских извештаја осигуравајућих друштава утиче више фактора, међу којима се истичу следећи: улога менаџмента у процесу поштеност приказивања финансијских извештаја, улога актуара у процесу обрачунавања финансијских категорија, развијен систем за интерну контролу и управљање ризицима и улога ревизора у смислу одговорности за квалитет информација обелодањених у финансијским извештајима. Поверење у финансијске извештаје подразумева стандардизоване основе, хармонизоване принципе, као и транспарентне и поштене информације финансијског извештавања.

**Кључне речи:** осигуравајућа друштва, финансијски извештаји, стандардизоване основе мишљење, актуара, мишљење ревизора, квалитет.



# Савез рачуновођа и ревизора Србије и Институт овлашћених јавних рачуновођа Бугарске потписују Повељу о професионалној сарадњи

Савез рачуновођа и ревизора Србије и Институт овлашћених јавних рачуновођа Бугарске већ дужи низ година континуирано остварују веома успешну професионалну сарадњу. Имајући у виду постојање обостране жеље и тежње да та сарадња у будућности буде још интензивнија, надлежни органи ових двеју професионалних организација донели су одлуку да се потпише Повеља о професионалној сарадњи, што ће се обавити у Београду у јуну ове године.

Повељом се уређују значајна питања од заједничког интереса и прецизирају начини будуће сарадње у области имплементације међународне професионалне регулативе на регионалном нивоу, односно на подручју деловања сваке професионалне организације, потписнице Повеље. Поред наведеног, предвиђа се интензивирање и проширење сарадње на плану заједничког подстицања развоја теорије и праксе из области рачуноводства, финансија и ревизије, као и праћења и

преношења међународних искустава, а све у циљу усаглашавања националних законодавстава са међународном регулативом, односно усаглашавања прописа из ових области на регионалном нивоу, са искуствима развијених земаља света.

Овим чином се и формално потврђује спремност наших професионалних организација да, кроз сталне међусобне контакте, размену искустава и информација, пруже још већи допринос унапређењу рачуноводства и рачуноводствене професије и очувању, развоју и имплементацији највиших професионалних, образовних и етичких стандарда рачуноводствене струке.

Ове активности снажно подржавају међународна регулаторна тела, као велики допринос глобалном процесу стандардизације и унификације финансијског извештавања и едукације професионалних рачуновођа као глобалних креатора квалитета финансијских извештаја.



# **Савез рачуновођа и ревизора Србије је покровитељ такмичења из рачуноводства, ученика средњих економских школа Београда**

Мисија Савеза рачуновођа и ревизора Србије, професионалне струковне организације, чланице Међународне федерација рачуновођа (IFAC), је развој рачуноводства и рачуноводствене професије засноване на савременим достигнућима рачуноводствене теорије и праксе.

Одувек су, као и данас, пресудну улогу у остваривању ових циљева имали стручни рачуноводствени прегаоци из науке и праксе, који су образовање стекли у образовним институцијама економског усмерења. Из тих разлога Савез рачуновођа и ревизора Србије, у својој полувековној историји, осим што је својевремено био и један од оснивача Више економске школе у Београду, увек је активно помагао рад образовних институција, сходно својим могућностима, што ће и убудуће чинити, имајући у виду да је рачуноводствена професија од посебног друштвеног ин-

тереса, као и све веће потребе, на тржишту рада, управо за овим кадровима.

Са циљем даљег развоја и популаризације рачуноводства и рачуноводствене професије, првенствено међу младима, Савез рачуновођа и ревизора Србије ће и ове године бити покровитељ традиционалног такмичења из рачуноводства, ученика средњих економских школа из Београда.

Такмичење, на којем ће учествовати најбољи ученици из рачуноводства из свих економских школа са територије Београда, одржаће се 27. маја 2011. године у Земуну у Економској школи „Нада Димић“.

Будућим младим колегама честитамо на до сада постигнутим резултатима и желимо пуно успеха на предстојећем такмичењу.

# IFAC Комитет за развој професионалних организација рачуновођа и његове активности

Крајем маја текуће године на Златибору је одржан 42. симпозијум Савеза рачуновођа и ревизора Србије. Поред најеминентнијих домаћих и иностраних стручњака на овогодишњем симпозијуму је презентацију одржала и гђа Матарађиу, члан IFAC-овог Комитета за развој професионалних организација рачуновођа.

Тема презентације била је Комитет за развој професионалних организација рачуновођа и његове активности. Посебан нагласак на почетку презентације је стављен на мисију и задатке комитета који се односе на саветодавну помоћ организацијама чланицама да постану организације које стварају компетентне и оспособљене професионалце, ефикасно подржавају усвајање и примену међународних стандарда, делују као глас професије и стручно помажу привреди, регулаторним телима и другим заинтересованим странама. У оквиру презентације описане су конкретне активности комитета усмерене на остварење стратешких циљева: развоја капацитета рачуноводствене професије, унапређивања свести и размене знања, као и иницирања и развоја партнерских односа. Активности су подељене у четири програма: програм сарадње и размене знања, амбасадорски програм, менторски програм и програм регионалне сарадње.

У наставку рада, одржан је радни састанак на коме су поред руководства Савеза РР Србије учествовали и гђа Матарађиу као представник IFAC-а, представник Светске Банке Лијам Кохлан, представници Института сертифицираних рачуновођа Црне Горе, представници Савеза ра-



**гђа Кармен Матарађиу, члан IFAC-овог  
Комитета за развој професионалних  
организација рачуновођа**

чуновођа и ревизора Републике Српске, Друштва рачуновођа и ревизора Скопља, Института овлашћених јавних рачуновођа Бугарске као и представници Универзитета Глазгов из Шкотске који је иначе генерални спонзор овогодишњег симпозијума. На састанку се разговарало о регионалним активностима које ће заједнички спроводити наведене професионалне организације уз подршку радних комитета Међународне федерације рачуновођа.

## Изјаве о обавезама чланица: Оквир за професионалне организације рачуновођа



**гђа Габријела Куш на презентацији о досадашњим активностима хармонизације као и о утврђеном акционом плану који је сачињен од стране Савеза РР Србије**

У оквиру Програма усклађивања Међународне федерације рачуновођа (IFAC), Савез рачуновођа и ревизора Србије је организовао семинар на тему “Изјаве о обавезама чланица: Оквир за професионалне организације рачуновођа” Технички руководилац за односе са организацијама чланицама IFAC-а, гђа Габријела Куш је том приликом одржала презентацију о досадашњим активностима хармонизације као и о утврђеном акционом

плану који је сачињен од стране Савеза рачуновођа и ревизора Србије.

Представљени програм усклађивања се односи на 164 организације чланице IFAC-а из 125 земаља. Програм је намењен установљавању система оцењивања квалитета рада организација чланица у остваривању обавеза IFAC-а, а у циљу побољшање ефикасности и ефективности профе-

сионалних организација рачуновођа путем усвајања међународних стандарда.

Програм је подељен у три фазе: (1) испуњавање упитника у вези са регулативним оквиром и постављањем стандарда у земљи или правном систему организације чланице; (2) самооцењивање усклађености са специфичним захтевима IFAC-а; и (3) акциони планови развијени од стране организација чланица у областима идентификованим током самооцењивања.

Изјаве о обавезама чланица (SMO) су показатељи који помажу организацијама чланица IFAC-а у пружању квалитетних услуга професионалних рачуновођа и представљају обавезе организација чланица у циљу подршке рада IFAC-а, IASB-а, као и обавезе у погледу уверавања о квалитету и механизме истраге и дисциплинских поступака. Седам изјава о обавезама организација чланица покривају следећа питања: уверавање о квалитету, међународне образовне стандарде, међународне стандарде ревизије и уверавања, IFAC етички кодекс, међународне рачуноводствене стандарде за јавни сектор, механизам истраге и дисциплинских поступака и међународне стандарде финансијског извештавања.

Након уводног излагања, гђа Куш је представила и акциони план који је сачињен од стране Савеза рачуновођа и ревизора Србије и који је одобрен од стране Међународне федерације ра-

чуновођа. Према налазима IFAC техничког комитета Савез рачуновођа и ревизора Србије је у потпуности испунио захтеве дефинисане IFAC Изјавама о чланству. Као највећа препрека даљем успешном развоју рачуноводствене професије издвојена је неприменљива и нејасна законска регулатива у области рачуноводства Србије. Комитет IFAC-а је стога као приоритетну активност дефинисао активности на измени законске регулативе и усклађивању са најбољим праксама развијених земаља.

Након одржане презентације, у просторијама Савеза је одржан састанак представника управних тела и комисија Савеза РР Србије са госпођом Габријелом Куш, током којег је детаљније представљен развој и рад Савеза рачуновођа и ревизора Србије као и стална и периодична професионална издања. Такође је разматран низ актуелних питања из области рачуноводства и ревизије, питања континуиране професионалне едукације, система контроле квалитета и слично. Изузетно повољно су оцењене регионалне активности Савеза РР Србије а поготово регионална сарадња са професионалним организацијама из суседних земаља као и заједничке активности Асоцијације овлашћених сертификованих рачуновођа (ACCA) и Савеза у области стицања професионалних звања. Такође је сачињен нацрт плана заједничких активности Савеза РР Србије и техничких комитета Међународне федерације рачуновођа.

## Хронолошки преглед активности IASB-а и примена МСФИ у светској рачуноводственој пракси<sup>1</sup>

1973.	Представници професионалних рачуноводствених организација Аустралије, Француске, Јапана, Канаде, Мексика, Холандије, Немачке, Велике Британије и Ирске, а затим и САД потписују уговор о оснивању IASC (International Accounting Standards Committee). Именовани управни одбори за прва три пројекта IASC.
1975.	Објављени први MPC: MPC 1 (1975.) "Објављивање рачуноводствених политика" и MPC 2 (1975.) "Процена вредности и представљање залиха у контексту система историјског трошка"
1982.	Управни одбор IASC проширен на 17 чланова, међу којима су чланови 13 држава чланица које поставља Савет Међународне федерације рачуновођа (изворно: Council of the International Federation of Accountants- IFAC) и до 4 представника организација које се баве финансијским извештавањем. IFAC признаје IASC као глобално тело за одређивање рачуноводствених стандарда.
1989.	Федерација европских рачуновођа (изворно: The Federation of European Accountants - FEE) подржава међународно усуглашавање и веће учешће Европе у IASC. IFAC усваја смернице за јавни сектор које државним предузећима налажу примену MPC.
1994.	Основано Саветодавно веће IASC, с овлашћењима за контролу и финансије.
1995.	Европска комисија подржава уговор између IASC и Међународне организације комисија за хартије од вредности (IOSCO) о састављању основних стандарда и закључује да мултинационалне компаније у Европској унији треба да примењују MPC.
1996.	Америчка комисија за хартије од вредности и берзе објављује своју подршку намери IASC да што брже припреми рачуноводствене стандарде који би се примењивали при састављању финансијских извештаја за потребе понуда ван граница земље.
1997.	Основан Стални комитет за тумачења (Standing Interpretation Committee - SIC) са дванаест чланова са правом гласа, чија је мисија рад на тумачењима MPC до њиховог коначног усвајања од стране IASC-а. Основана Радна група за стратегију која даје препоруке о будућем саставу и пословању IASC.
1998.	Чланство у IFAC/IASC проширено је на 140 професионалних рачуноводствених организација из 101 државе. IASC са одобрењем MPC 39 довршава основне стандарде.
1999.	Министри финансија Групе Г7 и Међународни монетарни фонд пружају подршку Међународним ревизорским стандардима са циљем "јачања међународне финансијске архитектуре". Управни одбор IASC једногласно усваја реструктурирање у одборса 14 чланова, од којих је 12 запослено на пуно радно време, којим руководи независни одбор чланова.
2000.	IOSCO даје препоруку својим члановима да мултинационалним издаваоцима хартија од вредности омогуће коришћење IASC-ових стандарда у иностраним понудама и котирању на берзи. Основан ad hoc одбор за номинације којим председава председник Америчке комисије за хартије од вредности и берзе Артур Левит (Arthur Levitt) који номинује чланове за надзор над новом организацијом IASC-а. Конститутивна тела IASC одобравају његово реструктурирање и нови IASC статут. Одбор за номинације номинује прве чланове. Чланови именују Сер Дејвида Твидија (председника Одбора за рачуноводствене стандарде Велике Британије и Ирске) за првог председника реорганизованог IASC-а.

1) Текст преузет са сајта: [www.iasplus.com/country](http://www.iasplus.com/country)

2001.	<p>Проглашени чланови и нов назив IASC - Одбор за међународне рачуноводствене стандарде (изворно: International Accounting Standards Board - IASB). Основана Фондација IASC. Дана 1. априла 2001. године IASB преузима од IASC одговорности за постављање стандарда, затим усваја постојеће MPC и тумачења Сталног одбора за тумачење. IASB се сели у нове канцеларије на адреси 30 Cannon Street у Лондону.</p> <p>IASB се састаје са осморицом председника за вези с телима за националне рачуноводствене стандарде како би започео координацију тема и постављање циљева приближавања стандарда.</p>
2002.	<p>SIC преименован у Одбор за тумачења међународног финансијског извештавања (изворно: International Financial Reporting Interpretations Committee - IASB) са мандатом не само тумачења постојећих MPC и МСФИ него и давања правовремених инструкција у вези са питањима која нису регулисана кроз MPC или МСФИ.</p> <p>Европа од друштава која се котирају на берзи захтева примену МСФИ почев од 2005. године.</p> <p>IASB и FASB (Financial Accounting Standards Board - US) објављују заједнички споразум о сарадњи и усклађивању.</p>
2003.	<p>Објављене коначне верзије МСФИ и први нацрт тумачења IFRIC.</p> <p>Довршени пројекти унапређења - значајне измене четрнаест MPC.</p>
2004.	<p>Исцрпне расправе о MPC 39 у Европи, које резултирају ратификацијом издавања два дела MPC 39 од стране Европске комисије.</p> <p>Уведен webcasting на састанцима IASB-а.</p> <p>Први IASB-ов документ за расправу и прво коначно тумачење IFRIC.</p> <p>Објављени МСФИ од броја 2 до броја 6. Објављен IFRIC од броја 1 до броја 5.</p>
2005.	<p>Члан управног одбора IASB-а постаје председник IFRIC-а.</p> <p>Статутарне измене.</p> <p>Разрађен план спровођења Комисије за хартије од вредности и берзе САД-а којим се зауставља усаглашавање МСФИ са US GAAP-ом.</p> <p>Европска комисија укида опцију фер вредности из издвојеног дела MPC 39.</p> <p>Састанци радних група отворени за јавност. Објављен МСФИ 7. Објављен IFRIC 6 и IFRIC 7 (и повучен IFRIC 3).</p>
2006.	<p>Обновљен споразум IASB-а и FASB-а о усаглашавању стандарда.</p> <p>IASB даје изјаву о пословној сарадњи са другим телима за доношење стандарда.</p> <p>IASB најавио да пре 2009. године неће ступити на снагу нови стандарди.</p> <p>Објављен МСФИ 8. Објављен IFRIC од броја 8 до броја 12.</p>
2007.	<p>IFRIC проширен са 12 на 14 чланова.</p> <p>Америчка комисије за хартије од вредности и берзе одустаје од захтева за услашавањем иностраних ентитета који извештавају према МСФИ са US GAAP -ом и позива на достављање коментара на тему коришћења МСФИ код субјеката регистрованих у САД-у.</p> <p>Објављен MPC 1 и MPC 23. Објављена тумачења IFRIC 13 и IFRIC 14. Одбор предлаже засебне МСФИ за мале и средње ентитете. (MCE)</p>
2008.	<p>IOSCO објављује изјаву којом субјекте потстиче да недвосмислено изјаве да ли у потпуности поступају у складу с МСФИ које је донео IASB.</p> <p>IASB и FASB убрзано раде на окончању заједничких пројеката до средине 2011. године, уз предвиђање да ће МСФИ бити усвојени у другим земљама, укључујући САД, до, оквирно, 2014. године.</p> <p>Америчко удржење овлашћених јавних рачуновођа признаје IASB као тело за доношење стандарда по својим етичким правилима.</p> <p>SEC (Securities and Exchange Commission - US) предлаже план усвајања МСФИ за субјекте регистроване у САД-у.</p> <p>Издате су измене и допуне МСФИ 1, МСФИ 2, МСФИ 3, МСФИ 7, MPC 1, MPC 27, MPC 32 и MPC 39.</p> <p>Објављени IFRIC 16 и IFRIC 17.</p> <p>IASB-ов одговор на глобалну финансијску кризу укључује нова упутства за утврђивање фер вредности, усвајање измена и допуна MPC 39 по скраћеном поступку; убрзавање рада на пројектима који се баве утврђивањем фер вредности, консолидовањем и престанком признавања, проширене захтеве који се тичу објављивања података о финансијским извештајима те именоване двеју стручних саветодавних група.</p>
2009.	<p>IASB је проширен на 16 чланова (с највише три на пола радног времена) и утврђена је територијална заступљеност.</p> <p>IASCF (IASC Fondation) оснива Надзорни одбор из редова јавних тела.</p> <p>Објављена ревидирана издања МСФИ 1, МСФИ 2, MPC 24, MPC 32 и IFRIC 19.</p> <p>Настављају се активности као одговор на глобалну финансијску кризу укључујући пројекте замене MPC 39, заједно са утврђивањем умањења вредности зајмова и кредита.</p>
2010.	<p>Објављене измене и допуне МСФИ 1.</p> <p>IASB је објавио два штампана издања МСФИ -једно са стандардима који су тренутно на снази, а друго заједно са свим донесеним стандардима.</p>

### Коришћење МСФИ у свету

Пословни субјекти који се котирају на берзи обвезници су примене МСФИ у домаћим консолидованим финансијским извештајима од марта 2010.г. Информације о коришћењу МСФИ за пословне субјекте који се не котирају на берзи могу се добити на [www.iasplus.com/country/useias.htm](http://www.iasplus.com/country/useias.htm) (табела се стално ажурира)

Држава	Недопуштена примена МСФИ	Допуштена примена МСФИ	Примена обавезна за неке пословне субјекте који се котирају на берзи	Примена обавезна за све пословне субјекте који се котирају на берзи
Абу Даби (УАЕ)				Х
Албанија	Нема берзе. Ентитети користе општеприхваћене албанске рачуноводствене стандарде.			
Алжир	Нема берзе. Није допуштена примена МСФИ			
Америчка Самоа	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ.			
Ангвила				Х
Антигва и Барбуда				Х
Аруба		Х		
Аустралија				Х(б)
Аустрија				Х(а)
Азербајџан	Х			
Бахами				Х
Бахреин				Х
Бангладеш	Х			
Барбадос				Х
Белгија				Х(а)
Бенин				Х(а)
Белизе	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ.			
Бермуди		Х		
Обала Слоноваче	Х			
Белорусија			Банке од 2008.	
Боцвана				Х
Боливија			Х	
Босна и Херцеговина	Сви велики и средњи предузетници			
Бразил	Х			Од 2010.г.
Брунеј Дарусалам	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ.			
Бугарска				Х(а)
Буркина Фасо				Х
Бурунди				Нема берзе.
Кипар				Х(а)
Црна Гора				Х
Чешка				Х(а)
Чиле				Х
Данска				Х(а)

Девичанска Острва, Британска		X		
Девичанска Острва (САД)	Нема берзе. Ентитети примењују US GAAP			
Доминика		X		
Доминиканска Република				X
Дубаи(УАР)				X
Египат				X
Еквадор				Поступно увођење 2010-2012
Еритреја	Нема берзе. МСФИ су обавезни за ентитете из јавног сектора и неке из приватног сектора.			
Естонија				X(a)
Фиџи				X
Филипини	X(h)			
Финска				X(a)
Француска				X(a)
Гана				X
Гамбија	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ			
Гибралтар		X		
Грчка				X(a)
Гренада				X
Гренланд	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ.			
Грузија				X
Гуам	Нема берзе. Ентитети примењују US GAAP.			
Гватемала				X
Гвајана				X
Хаити		X		
Хондурас				X
Хонг Конг				X(r)
Хрватска				X
Индија	X(j)			
Индонезија	X			
Ирак				X
Иран	X			
Ирска				X(a)
Исланд				X(a)
Италија				X(a)
Израел	Сви осим банака			
Јамајка				X
Јапан	X			
Јемен	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ.			
Јордан				X
Јужна Африка				X
Јужна Кореја	Од 2009. године корејски еквивалент МСФИ допуштен за ентитете који се котирају на берзи. Обвезна примена од 2011. године.			



Кајманска Острва		X		
Камбоџа	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ.			
Канада	X			Од 2011.г.
Катар				X
Казакстан				X
Кенија				X
Кина	X			
Киргистан				X
Колумбија	X			
Коста Рика				X
Куба	X			
Кувајт				X
Лаос		X		
Латвија				X(a)
Лесото		X		
Либан				X
Либија	X			
Лихтенштајн				X(a)
Литва				X(a)
Луксембург				X(a)
Мађарска				X(a)
Макао	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ.			
Македонија				X
Малави				X
Малдиви		X		
Малезија	X			
Мали	X			
Малта				X(a)
Мароко		Небанкарски сектор.	Банке	
Маурицијус				X
Мауританија	Нема берзе. Није допуштена примена МСФИ.			
Мексико	X(г)			
Мијанмар		X		
Молдавија	X			
Монголија				X
Мозамбик		X		
Намибија				X
Непал				X
Нигер	X			
Нигерија	X			
Никарагва				X
Холандија				X(a)
Холандски Антили		X		
Норвешка				X(a)
Нови Зеланд				X(б)
Немачка				X(a)
Оман				X

Пакистан	X			
Панама				X
Папуа Нова Гвинеја				X
Парагвај		X		
Перу				X
Пољска				X(a)
Португал				X(a)
Реунион	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ.			
Румунија				X(a)
Русија	X			
САД	X(ж)			
Самоа	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ			
Саудијска Арабија			X(j)	
Салвадор		X		
Сенегал	X			
Сијера Леоне				X
Сингапур	X(e) (ћ)			
Сирија	X			
Словачка				X(a)
Словенија				X(a)
Србија				X
Суринам		X		
Свази		X		
Свети Кристофер и Нивес				X
Шпанија				X(a)
Шри Ланка		X		
Шведска				X(a)
Швајцарска		X		
Таџикистан				X
Тајланд	X			
Тајван	X(з)			
Танзанија				X
Того	X			
Тринидад и Тобаго				X
Тунис	X			
Турска		X(e)		
Уганда		X		
Уједињено Краљевство				X(a)
Украјина				X
Уругвај	X(в)			
Узбекистан	X			
Вануату	Нема берзе. Ентитети могу примењивати МСФИ			
Венецуела	X(в)			
Вијетнам	X			
Замбија		X		
Западна Обала-Газа				X
Зимбабве		X		

- (а) У извештају о обављеној ревизији и у напоменама о основи презентације наводе се МСФИ усвојени у ЕУ.
- (б) Изјава о усклађености с МСФИ наводи се у напоменама и финансијском извештају и извештају о обављеној ревизији.
- (в) Законом је прописано да су сва привредна друштва дужна да примењује стандарде које је усвојила локална влада, али датум доношења није ажуран.
- (г) Национални стандарди су исти са МСФИ али се разликују неки датуми ступања на снагу.
- (д) Најављен план усвајања почевши од 2012. године.
- (ђ) Усвојена већина МСФИ, али уз одређене значајне измене.
- (е) Турска предузећа могу да користе енглеску верзију МСФИ или њихов превод на турски. Ако користе превод а због закашњења у преводу, у извештају о обављеној ревизији и као основа приказа наводи се “примена МСФИ усвојених у Турској”.
- (ж) SEC допушта иностраним издаваоцима из приватног сектора да поднесу финансијске извештаје састављене по МСФИ које је издао IASB, без обавезе да у њих укључе усаглашавање износа по МСФИ са US GAAP-ом
- (з) Најављен план усвајања свих МСФИ почевши са 2013. годином.
- (и) Поступно увођење МСФИ за субјекте котиране на берзи од 2012. до 2014. године.
- (ј) Примена МСФИ обавезна за све банке котиране на берзи и сва осигуравајућа друштва.

### **Коришћење МСФИ у Европи**

*Европски рачуноводствени прописи на снази од 2005. г.*

**Компаније котиране на берзи.** Како би спровела “стратегију финансијског извештавања” коју је у јуну 2000. године усвојила Европска комисија, Европска унија је 2002. године одобрила Уредбу о рачуноводству, која налаже свим компанијама Европске уније које се котирају на уређеним тржиштима (око 8000 компанија укупно) да,

почев од 2005. године, своје консолидоване финансијске извештаје састављају према МРС/МСФИ. Захтев за применом МСФИ не примењује се само у двадесет и седам земаља Европске уније него и у три земље Европског економског простора. Већина великих корпорација у Швајцарској, која није чланица Европске уније већ Европског економског простора, такође користе МСФИ.

Што се тиче пословних субјеката из држава-нечланица Европске уније и чије акције су присутне на уређеним тржиштима Европске уније, Европска комисија је општеприхваћена рачуноводствена начела САД-а, Јапана, Кине, Канаде, Јужне Кореје и Индије прогласила истоветнима МСФИ који су усвојени у Европској унији. (Статус Кине, Канаде, Јужне Кореје и Индије ће се преиспитати до 31. децембра 2011. године). Почевши од 2009. године, пословни субјекти из других земаља дужни су да примене или стандарде усвојене у Европској унији, или које је донео IASB.

**Компаније које нису котиране на берзи и неконсолидовани финансијски извештаји.** Државе-чланице Европске уније могу обавезу примене МСФИ да прошире на компаније које нису котиране на берзи и на појединачне финансијске извештаје компанија које послују као самостална извештајна правна лица. Готово све државе чланице Европске уније допуштају одређеним или свим компанијама које нису котиране на берзи да у својим консолидованим финансијским извештајима користе МСФИ, а већина допушта примену МСФИ у појединачним финансијским извештајима. Детаљније информације о томе налазе се на web-страницама [www.iasplus.com](http://www.iasplus.com).

### *Усвајање МСФИ у Европи*

Према Уредби о рачуноводству ЕУ, примена МСФИ у Европи треба да буде посебно усвојена. Поступак усвајања одвија се у следећим фазама:

- ЕУ преводи МСФИ на све европске језике;
- Европска саветодавна група за финансијско извештавање у приватном сектору (изворно: European Financial Reporting Advisory Group - EFRAG) износи своје ставове Европској комисији;
- Група за преглед стандарда и саветовање у оквиру Европске комисије (изворно: Standards Advice Review Group - SARG) износи своје ставове Европској комисији на препоруку EFRAG-а;

- Регулаторни одбор Европске комисије за рачуноводство даје препоруку за усвајање; а затим
- Европска комисија подноси предлог за усвајање Одбору при Европском парламенту за регулативну процедуру уз детаљно разматрање као и Већу Европске уније које броји двадесет и седам чланова. Оба тела морају усвојити предлог. У супротном, предлог се враћа Европској комисији на даље разматрање.

До краја марта 2010. године, Европска комисија је изгласала усвајање свих МСФИ, изузев ревидираних издања МСФИ 1, и МРС 24, и свих тумачења, изузев IFRIC 19, и измена и допуна IFRIC 14. Доношење МСФИ 9 је одложено.

### *МСФИ на снази у Европи*

Европским тржиштима хартија од вредности управљају појединачне земље-чланице, уз примену одређених прописа усвојених на нивоу Европске уније који обухватају:

- стандарде које је усвојио Одбор регулаторних тела у Европи за хартије од вредности (изворно: Committee of European Securities Regulators - CESR), конзорцијум државних регулаторних тела. Стандард бр. 1 *"Примена стандарда на финансијске информације у Европи"* садржи двадесет и један општи принцип које државе-чланице Европске уније треба да усвоје прописујућу примену МСФИ. Предложени Стандард бр. 2 *"Координација спроведених активности"* доноси смернице за спровођење Стандарда бр. 1.
- *Директива о прописаној ревизији годишњих и консолидованих финансијских извештаја донесена* је у септембру 2006. године. Нова директива је изменила и допунила Четврту и Седму директиву. Између осталог, она подразумева да су Међународни стандарди ревизије усвојени у целој Европској унији, и да је прописан захтев да државе-чланице формирају тела за надзор ревизора и
- Измене и допуне уредбе ЕУ, којима се уводи колективна одговорност чланова управе за финансијске извештаје компаније.

У марту 2009. године, група ЕУ за проучавање на високом нивоу дала је препоруке постојећим регулаторним телима за банке, осигурања и вредносне папире у ЕУ да се прегрупишу у три нова европска тела (Европска управа за банке, Европска управа за вредносне папире и Европска

управа за осигурања), с чвршћим овлашћењима за надзор и, у неким случајевима, правним овлашћењима. Веће министара финансија и привреде Европске уније је предлоге одобрило у децембру 2009. године. Њихово коначно доношење извршено је у 2010. години.

### *Коришћење МРС/МСФИ у САД-у*

#### *SEC признавање МСФИ*

Од приближно 13 000 пословних субјеката чије су хартије од вредности регистроване код Америчке комисије за хартије од вредности и берзе SEC (изворно: SEC) више од 1000 се односи на компаније које нису из САД-а. Пре новембра 2007. године су такви издаваоци из приватног сектора ако су подносили финансијске извештаје састављене према МСФИ или опшеприхваћеним националним рачуноводственим стандардима који превладавају у њиховим матичним земљама биле обавезни да ускладе добитак и нето имовину према US GAAP- у.

У новембру 2007. године SEC је изгласао да се приватним иностраним компанијама допусти подношење финансијских извештаја састављених према МСФИ које је објавио IASB без обавезног усклађивања износа исказаних према МСФИ са US GAAP-ом. Ново правило примењује се на финансијске извештаје који обухватају године које су завршиле након 15. новембра 2007. У августу 2007. године SEC је ради давања коментара јавности објавио свој Концепцијски документ како би подстакао дебату на тему да ли би издаваоцима регистрованим у САД требало допустити да подносе финансијске извештаје састављене према МСФИ с циљем поштовања правила и прописа SEC.

У новембру 2008. године, SEC је, ради давања коментара јавности, објавила предлог плана за усвајање МСФИ. План садржи смернице које, ако буду реализоване, могу означити обавезу преласка на МСФИ почевши с фискалним годинама које завршавају на дан или након 14. децембра 2014. године.

У фебруару 2010. године SEC је објавила подршку конвергенцији и глобалним рачуноводственим стандардима у којој је своје дужнике упутила на израду и спровођење „Радног плана“ ради квалитетнијег разумевања циљева SEC и транспарентности у односу на јавност у овоме подручју те како би SEC, након окончања „Радног плана“ и пројеката конвергенције FASB и IASB-а, омогућила доношење одлуке о прихватању

МСФИ као основ финансијског извештавања за издаваоце хартија од вредности у САД-у.

#### *Приближавање МСФИ и US GAAP-а*

**Норвалшки споразум.** У октобру 2002. године IASB и FASB формулисали су, након заједничког састанка одржаног у канцеларијама FASB-а у граду Норвалку, Савезна Држава Конектикат, своје обавезе везане за приближавање US GAAP-а и МСФИ, издавши меморандум о разумевању, познат под називом Норвалшки споразум. Два одбора су се обавезала да ће уложити напоре ка:

- постизању потпуне компатибилности својих стандарда финансијског извештавања чим то буде изводљиво и
- координисању својих будућих програма рада како би загарантовали очување компатибилности.

Компатибилност не значи да ће стандарди бити идентични, већ да међу њима неће бити значајних разлика.

**Споразум о разумевању 2006-2009.** У фебруару 2006. године IASB и FASB су објавили Споразум о разумевању по питању дугорочних и краткорочних пројеката приближавања, разрађен по фазама и кључним пројектним прекретницама. Споразум је ажуриран 2008. године. Оба одбора су у новембру 2009. године још једном потврдила своја настојања ка постизању конвергентности и издала још једну заједничку изјаву у којој су навела оквирне кораке за завршетак послова по питању конвергенције наведене у Споразуму до 2011. године.

#### **Краткорочни пројекти:**

FASB и IASB су поставили као циљ да до 2008. године донесу закључке о томе да ли веће разлике у подручјима која су у фокусу треба елиминисати једним краткорочним пројектом или већим бројем пројеката и ако да, довршити укупни или већи део посла у тим подручјима. Следи преглед статуса краткорочних пројеката:

- **Довршени пројекти**
  - Заједнички пројект: Пословне комбинације
  - FASB: Опција фер вредности
  - Имовина сегмента истраживања и развоја стечена пословним спајањем
  - IASB: Трошкови позајмице
  - Пословни сегменти

- **Краткорочни пројекти приближавања у току**
  - FASB: Догађаји након датума извештавања
  - Инвестиционе некретнине
  - IASB: Заједнички подухвати (измена МРС 31 планирана је за прву половину 2010. године)
- **Одложени краткорочни пројекти приближавања**
  - Државна давања
  - Умањење вредности

#### **Дугорочни пројекти:**

Код дугорочних пројеката, који су наведени у наставку, циљ је био да се до 2008. године оствари значајан напредак у следећим подручјима која су одређена за унапређење (IASB-ов статус назначен је у заградама):

- Концепцијски оквир (нацрт за јавност о циљевима издат 2008.г; нацрт за излагање о извештајном субјекту издат је 2010.године; документи за расправу о одмеравању, елементима и признавању планирани за 2010.г.)
- Упутства за одмеравање фер вредности (коначан стандард планиран за друго полугодиште 2010.г.)
- Презентација финансијских извештаја - фаза Б (нацрт за јавност планиран за 2010.г.)
- Примања након пензионисања - план дефинисаних примања (нацрт за расправу планиран за прву половину 2010.г.)
- Признавање прихода (нацрт за јавност планиран за 2010.г.)
- Обавезе и главница (нацрт за јавност планиран за прву половину 2010.г.)
- Финансијски инструменти - замена МРС 39 (коначан стандард за класификацију и мерење финансијске имовине издат је у новембру 2009. г; нацрт за излагање о умањењу издат у новембру 2009. г; два нацрта за излагање о рачуноводству хецинга и о престанку признавања планирани за 2010.годину)
- Консолидовање и субјекти посебне намене (коначан стандард планиран за 2010.г.)
- Нематеријална имовина (није на актуелном дневном реду)
- Лизинг (нацрт за излагање планиран за 2010.г.)

За сваки пројекат одређени су конкретнији циљеви.

### ***Коришћење МРС/МСФИ у Канади***

Тренутно је резидантним канадским компанијама, котирањем на берзи САД-а допуштена примена US GAAP-а у домаћем извештавању. Страним издаваоцима у Канади допуштена је примена МСФИ. Канадски субјекти из јавног сектора биће обавезни да примене МСФИ на своје фискалне године које започињу на дан или након 1. јануара 2011. године, а њихова ранија примена се одобрава у зависности од случаја, уз одобрење регулаторног тела надлежног за хартије од вредности. Непрофитне организације и пензиони фондови су искључени и немају обавезу да примењују МСФИ.

### ***Коришћење МСФИ у осталим деловима америчког континента***

Чиле је 2009. године започео процес поступног увођења МСФИ за компаније које се котирају на берзи. У Бразилу, компаније и банке које се котирају на берзи су дужне да МСФИ усвоје 2010. године. Мексичка комисија за банке и хартије од вредности је најавила да ће све компаније које се котирају на берзи бити обавезне да МСФИ користе почевши од 2012. године. Влада Аргентине је донела план, којим би примена МСФИ за компаније које се котирају на берзи постала обавезна у 2011. години и необавезна за субјекте који се не котирају на берзи. Обавеза примене МСФИ већ је уведена у многим латиноамеричким и карипским државама.

### ***Коришћење МСФИ у региону Азија-Пацифик***

Земље у азијско-пацифичком региону примењују различите приступе у усаглашавању националних општеприхваћених рачуноводствених стандарда са МСФИ за домаће ентитетет котиране на берзи.

### ***Захтев за замену општеприхваћених националних рачуноводствених стандарда МСФИ***

Монголија је прописала примену МСФИ у домаћим компанијама котирањем на берзи.

### ***Сви национални стандарди су дословно преписани МСФИ***

Овај став заузеле су Аустралија, Хонг Конг, Кореја (са обавезном применом од 2011. и

допуштеном применом у 2009. години), Нови Зеланд и Шри Ланка (са обавезном применом у 2011. години), иако се датуми ступања на снагу и прелазне одредбе разликују у односу на изворне МСФИ. Нови Зеланд је укинуо неке опције рачуноводствених политика и додао неке друге податке за објављивање и упутства.

### ***Готово сви национални стандарди су дословно преписани МРС/МСФИ***

На Филипинима и у Сингапуру је већина МСФИ дословно преписана од речи до речи, али уз одређене значајне модификације. Сингапур је највио потпуну конвергенцију са МСФИ до 2012. године. Одређени национални стандарди готово су дословно преписани МСФИ.

Индија, Малезија, Пакистан и Тајланд усвојили су МСФИ у њиховом претежном обиму, док се други национални стандарди значајно разликују. Поред тога, временски размак у усвајању нових или измењених МСФИ је значајан. Индија је објавила план да све МСФИ постепено усвоје као Индијски стандарди финансијског извештавања у периоду од 2012. до 2014. године у зависности од величине ентитета котираног на берзи. Малезија ће МСФИ усвојити као Малезијске стандарде финансијског извештавања до 2012. године, а Тајван до 2013. године.

### ***МРС/МСФИ као основа за израду националних рачуноводствених стандарда***

Реч је о процесу који је у разним фазама израде присутан у Индонезији, Јапану, Тајвану и Вијетнаму, али постоје значајне разлике. У фебруару 2006. године Кина је усвојила нови Основни стандард и тридесет и осам нових кинеских рачуноводствених стандарда који су у складу с МСФИ, уз неколико изузетака.

Јапан од децембра 2009. године субјектима који се котирају на берзи и који испуњавају одређене критеријуме допушта примену МСФИ почевши од 2010. године и намерава да од 2012. године одлучи да ли да обавезу примене МСФИ пропише за све јавне субјекте почевши са 2015. или 2016. године.

### ***Одређене домаће компаније котиране на берзи могу да примењују МРС/МСФИ***

Оваква ситуација је у Кини (за субјекте котиране на берзи у Хонг Конгу), Хонг Конгу (за субјекте са седиштем у Хонг Конгу, али основане негде другде), Лаосу и Мијанмару.

др Владимир  
ПОЗНАНИЋ<sup>0</sup>

## Међународни аспекти рачуноводства и могућност хармонизације регулативе и праксе

### Резиме

Рачуноводствене праксе у разним земљама света се међусобно разликују, што је последица различитог политичког, економског и друштвеног окружења. Промене међународног окружења, у последњих неколико деценија, утицале су и на рачуноводство, тако што се повећао значај његових компаративних и међународних аспеката, а јавиле су се и многе иницијативе за смањење поменутих разлика, односно за хармонизацију рачуноводства на међународном плану. Посебно значајну улогу у хармонизацији имали су, најпре, Комитет за међународне рачуноводствене стандарде, а касније Одбор за међународне рачуноводствене стандарде, који су доносили и промовисали међународне стандарде финансијског извештавања, као и институције ЕУ, које су доносиле директиве и одредбе за хармонизовање рачуноводствених пракси у земљама чланицама.

**Кључне речи:** компаративно међународно рачуноводство, хармонизација рачуноводства.

### Увод

Рачуноводствене праксе се разликују од земље до земље, јер се користе различита правила или се иста правила примењују на различите начине, уз избор могућих алтернатива, које, у великој мери, зависе од професионалног суда рачуновођа. Исто тако, ниједан скуп рачуноводствених правила не може да обухвати баш сваку ситуацију, која може да се јави у пословању, нити та правила садрже сасвим детаљна упутства за њихову примену. Постојање разлика компликује припрему, консолидацију, ревидирање и интерпретира-

ње финансијских извештаја, што ствара проблеме компанијама које послују у више земаља.

Последњих деценија било је више значајних иницијатива, на међународном плану, за смањење поменутих разлика. У најзначајније се свакако убраја усвајање међународних рачуноводствених стандарда и касније међународних стандарда финансијског извештавања<sup>1</sup>, као и доношење директива и одредби Европске уније о рачуноводству и финансијском извештавању.

Врло важан допринос смањењу разлика дали су такође Одбор за стандарде финансијског рачуноводства<sup>2</sup> и Комисија за хартије од вредности и

0) Економски факултет универзитета у Београду

1) Стандарде је донео Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде (International Accounting Standards Board – IASB)

2) Financial Accounting Standards Board – FASB

берзе<sup>3</sup> у САД, који су донели и промовисали општеприхваћене рачуноводствене принципе<sup>4</sup>.

Ови принципи представљају најдетаљнији и најпознатији национални скуп правила, који је утицао и на рачуноводствена правила у другим земљама. Активности поменутих регулаторних институција довеле су до значајног смањења међународних разлика, али многе од њих и даље постоје и биће, највероватније, обухваћене новим иницијативама за хармонизацију.

Постојање разлика у рачуноводственим праксама између различитих земаља света, створило је потребу да се рачуновође информишу о карактеристикама и специфичностима рачуноводства у другим земљама, како би се испунили захтеви корисника финансијских извештаја, који послују у ширем међународном окружењу. Због тога је, у овом раду, најпре укратко приказано глобално окружење у коме се развијало рачуноводство, а затим су детаљније размотрени компаративни и међународни аспекти рачуноводства, као и најважније досадашње иницијативе за хармонизацију рачуноводствене регулативе и праксе у свету.

### *Глобално окружење и рачуноводство*

Рачуноводство је скуп политика и техника које се користе у променљивом политичком, економском и друштвеном окружењу, а оно може да се посматра као међународно или као национално. У последњих неколико деценија, глобализација рачуноводствених правила и пракси постала је толико значајна да уски, национални погледи на рачуноводство и финансијско извештавања нису више били одрживи. На глобално окружење посебно су утицали:

- Светска политика и политички догађаји. Од другог светског рата до данас, многе околности и догађаји имали су утицај на рачуноводство. Најзначајнији су били појава САД и Совјетског савеза, као водећих светских сила, деколонизација, стварање Европске уније и распад Совјетског савеза. Консеквенце ових догађаја на рачуноводство биле су вишеструке. Рачуноводствени концепти и стандарди, који потичу из САД и Велике Британије, постали су општеприхва-

ћени у свету. Рачуноводство у земљама у развоју остало је и даље под јаким утицајем ранијих колонијалних сила, а рачуноводство у бившим социјалистичким земљама се значајно трансформисало и ускладило са праксом развијених тржишних економија. Рачуноводство широм Европе било је, у дужем периоду, под утицајем хармонизације коју је спроводила Европска унија, путем директива и одредби, а у последње време и усвајањем међународних стандарда финансијског извештавања<sup>5</sup> за консолидоване финансијске извештаје јавних компанија.

- *Привредни развој.* Од завршетка другог светског рата забележен је интензиван привредни развој у многим земљама света. Створене су врло снажне привредне структуре, које су биле покретач промена и у другим областима живота. Тако је и у области рачуноводства долазило до промена насталих као последица привредног развоја. Ово се посебно односи на стандардизацију рачуноводствене праксе у области финансијског рачуноводства и на развој управљачког рачуноводства, које је постало посебно важан инструмент управљања предузећем.
- *Глобализација, повећање обима међународне трговине и раст страних директних инвестиција.* Ово су важне карактеристике светске привреде после другог светског рата. Глобализација привредних активности није значила само размену роба и услуга широм света, већ и деловање људи у глобалним размерама и ширење технологија, идеја и концепција. Број професионалних рачуновођа у свету је значајно повећан, па Међународна федерација рачуновођа<sup>6</sup> данас има преко два милиона чланова (националних савеза рачуновођа, струковних удружења, образовних и других институција, професионалних рачуновођа и др.). Рачуновође су, такође, у великом броју земаља, суочене са правилима, праксом и идејама које им раније нису биле познате. Најзначајнији аспекти глобализације, који се односе на рачуноводство, били су повећање обима међународне трговине и раст страних директних

3) Securities and Exchange Commission – SEC

4) Generally Accepted Accounting Principles – GAAP

5) International Financial Reporting Standards - IFRS

6) International Federation of Accountants – IFAC



инвестиција. Извоз роба је утростручен, од завршетка другог светског рата до данас, а на међународну трговину врло велики утицај имала је Европска унија и институције као што су: Северноамеричка зона слободне трговине<sup>7</sup>, Општи споразум о тарифама и трговини<sup>8</sup> и наследник те институције Светска трговинска организација<sup>9</sup>. Стране директне инвестиције такође су се значајно повећале у протеклим деценијама, о чему сведочи стални раст индекса транснационалности за велике компаније из развијених земаља, који представља учешћа њихове имовине, промета и запослених у иностранству.

- *Развој финансијских тржишта.* Финансијска тржишта су се развијала упоредо са повећавањем међународне трговине и страних директних инвестиција, а развој је био омогућен дерегулацијом водећих националних финансијских тржишта, новим техникама трговања и новим финансијским инструментима, као и применом информационих и комуникационих технологија. С обзиром да није било могуће прецизно мерити степен глобализације, он се често процењивао према броју страних компанија листираних на некој од познатих светских берзи и према броју компанија које превode своје финансијске извештаје на друге језике, посебно на енглески језик као секундарни језик у рачуноводству.
- *Модел власништва и приватизација.* С обзиром да се модели власништва разликују од земље до земље, разликују се и захтеви у вези са финансијским извештавањем. Ти захтеви су већи у земљама у којима преовлађује власништво великог броја акционара у компанијама. Обрнуто, у земљама са великим бројем приватних компанија или компанија у власништву малог броја акционара, захтеви за извештавањем су мањи. Приватизација, или продаја државних предузећа, проширила је приватни сектор у многим земљама и подстакла раст страних директних инвестиција.
- *Различити монетарни системи.* Фиксни курс са повременим девалвацијама, пливају-

ћи курс, али и нестабилност курсева и увођење евра, као јединствене валуте у многим европским земљама, утицали су на доношење рачуноводствених стандарда који се односе на трансакције у инострану валути.

- *Мултинационалне компаније.* Ове компаније су представљале један од главних фактора интернационализације рачуноводства, јер су међународне рачуноводствене фирме прошириле делатност по свету, пратећи развој мултинационалних компанија као својих клијената.
- *Развој система за комуникацију.* Врло интензиван развој саобраћајне и комуникационе инфраструктуре у свету повећао је могућности за обављање привредних активности на ширем међународном плану. Значајно је убрзан међународни транспорт роба и размена информација, што је имало утицаја и на рачуноводство, посебно у домену финансијског извештавања, јер је убрзан процес извештавања, а поређење и консолидовање извештаја је знатно олакшано.

Поменуто појаве, догађаји и процеси утицали су једни на друге, а сви заједно на рачуноводство у свету. Оно је, у значајној мери, изашло из националних оквира и постало важан инструмент привредних активности на међународном плану.

### **Компаративно међународно рачуноводство**

Значај компаративних и међународних аспеката рачуноводства данас је битно повећан, услед промена у глобалном окружењу, па се на многим универзитетима у свету изучава компаративно међународно рачуноводство, као посебна рачуноводствена дисциплина. Она се бави разликама у рачуноводственим праксама између земаља и поступцима који доводе до њиховог смањења, односно до веће хармонизације рачуноводства. У основи компаративног међународног рачуноводства је компаративни приступ који је погодан за: (1) стицање сазнања о развоју рачуноводства, (2) проучавање рачуноводства у другим земљама и размену искустава и (3) разумевање процеса хармонизације рачуноводствених пракси.

7) North American Free Trade Area – NAFTA

8) General Agreement on Tariffs and Trade – GATT

9) World Trade Organization – WTO

*СТИЦАЊЕ САЗНАЊА  
О РАЗВОЈУ РАЧУНОВОДСТВА*

Иако се рачуноводство данас углавном заснива на пракси англосаксонских земаља, неке друге земље су такође дале врло важан допринос његовом развоју. То се посебно односи на Италију, јер су још у старом Риму постојале неке форме рачуноводства, а у петнаестом веку су италијански градови били лидери у трговини, па стога и у рачуноводству. Од тада датира и италијански метод рачуноводства или двојно књиговодство, чија се примена најпре проширила на целу Европу, а касније и на друге делове света. Поред тога, резултат доминације италијанског метода рачуноводства је и низ речи које се користе у многим језицима, а имају италијанско порекло (на пример, банка, капитал, итд.).

У деветнаестом веку Велика Британија је преузела примат у рачуноводству, који је, у двадесетом веку, био праћен од стране САД, а енглески језик је практично постао језик рачуноводства. Модерна рачуноводствена професија развијена је прво у Шкотској и Енглеској, где су настале прве професионалне асоцијације рачуновођа, које и данас имају изузетну репутацију у свету и представљају најугицајније чланице ИФАС-а. Исто се може рећи и за професионалне асоцијације рачуновођа у САД, где постоји Амерички институт сертифицираних јавних рачуновођа<sup>10</sup> који је данас највећа асоцијација овог типа у свету.

Рачуноводствени концепти и технике, “увозиле” су се и “извозиле” широм света. На пример, Велика Британија није само “увезла” систем двојног књиговодства из Италије, а “извезла” концепт професионалних асоцијација рачуновођа остатку света, већ је “извезла” и концепт “истинитог и фер” приказа, прво другим земљама енглеског говорног подручја, а у последње време и чланицама Европске уније. Исто тако, концепти и пракса управљачког рачуноводства проширили су се на многе земље света, захваљујући развијеној пракси у САД, а највеће рачуноводствене фирме у свету (Deloitte, PWC, KPMG и EY) потичу из Велике Британије и САД. Оне су, у знатној мери, допринеле да рачуноводствена пракса англосаксонских земаља данас преовлађује у свету и да је, са мањим или већим модификацијама, примењује велики број земаља.

*ПРОУЧАВАЊЕ РАЧУНОВОДСТВА  
У ДРУГИМ ЗЕМЉАМА И РАЗМЕНА ИСКУСТАВА*

Примена компаративног приступа проучавању рачуноводства других земаља помаже рачуновођама, који припремају финансијске извештаје, као и корисницима извештаја и регулаторним институцијама из разних земаља да размењују искуства и идеје. Анализирањем позитивних и негативних искустава других, смањује се могућност појаве тзв. рачуноводственог етноцентризма, односно рачуноводствене праксе која је искључиво заснована на националним специфичностима. Исто тако, могуће је унапредити рачуноводствену праксу у једној земљи, посматрајући начин на који су поједини проблеми решавани у другим земљама, или оценити да ли су разлике у рачуноводственим методама настале као последица разлика у привредном, друштвеном и правном систему или из других разлога и да ли ти разлози могу бити препрека хармонизацији.

У претходним деценијама многе земље су усвајале рачуноводствене концепте и методе који су се примењивали у другим земљама и формирале су сличне професионалне асоцијације. Тако је Велика Британија прихватила идеје које су потицале из земаља континенталне Европе, о већој униформности финансијских извештаја. Поред тога, Француска и Немачка су прихватиле америчке и британске приступе у консолидовању извештаја, а Холандија је прихватила знатно већи степен регулативе у рачуноводству и ревизији. Француска и Аустрија су основале институције које су имале карактеристике сличне америчкој Комисији за хартије од вредности и берзе.

*РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЦЕСА ХАРМОНИЗАЦИЈЕ  
РАЧУНОВОДСТВЕНИХ ПРАКСИ*

Од седамдесетих година прошлог века, посебно су интензивирани настојања да се рачуноводствена пракса, нарочито у развијеним земљама, што више хармонизује. Компаративни приступ проучавању рачуноводства других земаља постао је, због тога, врло значајан, поготово што рачуноводствени стандарди, чије доношење је имало за циљ повећани степен хармонизације, као и друге иницијативе нису увек били прихватани у пракси без тешкоћа. Тако је, најпознатија национална институција за стандардизацију, амерички Одбор за стандарде финансијског рачуноводства, успео да изврши велики утицај на рачуноводство у појединим земљама, усвајањем

10) American Institute of Certified Public Accountants - AICPA

стандарда познатих под називом општеприхваћени рачуноводствени принципи (GAAP), али није успео да их промовише на светском нивоу.

Један од разлога за прихватање међународних стандарда финансијског извештавања (IFRS), од стране многих земаља, била је и чињеница да ти стандарди нису исти као GAAP, али су довољно слични GAAP-у да су могли бити прихваћени од стране највећег броја регулаторних институција, које регулишу рад најпознатијих светских берзи. Јачање Одбора за Међународне рачуноводствене стандарде и прихватање његових стандарда у ЕУ, делимично и због спречавања мултинационалних компанија из ЕУ да прихвате GAAP, може се схватити и као конкурентска борба најпознатијих институција за стандардизацију, IASB са једне стране и FASB са друге.

### *Хармонизација рачуноводствене регулативе и праксе*

Хармонизација или усклађивање рачуноводства једне земље са рачуноводством других земаља, имала је за циљ повећање компатибилности рачуноводствених пракси и углавном је повезивана са транснационалном регулативом ЕУ. Сличан циљ је имала и стандардизација, с тим што се она односила на активности Одбора за међународне рачуноводствене стандарде и подразумевала је коришћење ригидног и релативно уског скупа правила. Што се тиче значења појмова хармонизација и стандардизација, као техничких термина у рачуноводству, тешко је правити прецизнију разлику, па се зато чешће користи појам хармонизација, који има шире значење. Поред тога, хармонизација се може разматрати на два начина, као хармонизација “*de jure*”, када се говори о хармонизацији рачуноводствених правила, и као хармонизација “*de facto*”, која се односи на хармонизацију рачуноводствених пракси.

#### *Разлози за хармонизацију*

Основни разлог за хармонизацију рачуноводства била је потреба да се финансијски извештаји из разних земаља припремају на исти или сличан начин, како би били упоредиви и како би инвеститори, кредитори, финансијски аналитичари и сви други заинтересовани могли лакше да их користе. Чак и када не постоји висок степен упоредивости извештаја, за кориснике је значајно да схвате природу разлика и њихов обим. Поред овога, било је још пуно разлога за хармонизацију, на пример:

- берзе или њихови регулатори, у појединим земаљама, захтевали су од страних компанија

финансијске извештаје у складу са домаћом рачуноводственом праксом;

- компаније које су емитовале акције за тровање на међународном тржишту, имале су интерес да се повећава степен хармонизације, јер је то доприносило промоцији и атрактивности њихових емисија;
- хармонизација је била посебно значајна за мултинационалне компаније, с обзиром да су извештаји из разних земаља морали да буду упоредиви, како би се оценила успешност пословања различитих филијала. Сличност рачуноводствених пракси била је важна и за оцену оправданости инвестирања, за процену вредности улагања у другим земаљама и трансфер рачуновођа из једне земље у другу;
- Међународним рачуноводственим фирмама било је у интересу да лакше извршавају своју мисију широм света, односно да сервисирају клијенте који послују у више земаља;
- пореске власти су једноставније обављале свој посао, јер су могле лакше да утврде пореску основицу која се остварује од пословања у различитим земаљама.

Полазећи од ових и других разлога, многе међународне институције и политичке асоцијације (Комисија ЕУ, агенције УН, WTO, IASB и др.) подстицале су хармонизацију, у настојању да, у оквиру сфере свог утицаја, што више заштите инвеститоре и да им олакшају пословање на ширем простору.

#### *Препреке за хармонизацију*

Једна од најзначајнијих препрека за хармонизацију био је обим разлика између рачуноводствених пракси у разним земаљама. Он је углавном био последица различитих циљева финансијског извештавања. На једној страни су биле земље у којима је основни циљ извештавања био “истинит и фер” приказ, а акционарство је представљало доминантан начин за финансирање компанија или прибављање потребног капитала. На другој страни су биле земље са конзервативним начином извештавања, као последицом доминације банака у кредитирању компанија и развијене пореске регулативе, која је имала веома битан утицај на финансијско извештавање. Ова препрека се није могла лако превазићи, јер је за то била потребна промена традиционалних ставова о циљевима финансијског

извештавања и значајна измена рачуноводствене регулативе у поменутиим земљама.

Специфичну препреку хармонизацији представљало је и неприхватање компромиса од стране многих земаља, које је подразумевало промену рачуноводствене праксе и њено усклађивање са праксама у другим земљама. Неприхватање је постојало како код професионалних рачуновођа и компанија, тако и код државних институција, које нису желеле на иницирају такве промене. Узрок неприхватања промена може се тражити и у недостатку сазнања о рачуноводству у другим земљама и недостатку интересовања за проблеме рачуноводства у међународним оквирима. Поједине земље су чак, у раним фазама хармонизације, разумеле такве иницијативе као штетне по њихове економске интересе. Другим речима, давале су предност националним стандардима и пракси, у уверењу да је то у њиховом интересу и да би промене имале негативне последице. На крају се може закључити да у области рачуноводства никада није постојала међународна регулаторна агенција са глобалним утицајем, па је и то представљало битну препреку за хармонизацију. ЕУ је имала утицај само на земље чланице, што важи и за друге међународне асоцијације и институције које су биле укључене у многобројне иницијативе за хармонизацију.

Посебну препреку за хармонизацију, у некадашњим комунистичким земљама, представљао је политички и привредни систем, у коме није постојао приватни сектор привреде. Због тога је деценијама у примени била специфична рачуноводствена регулатива, па се рачуноводствена пракса значајно разликовала од праксе у земљама са тржишном привредом. Рачуноводствени концепти и технике, који доприносе рационалној употреби ресурса у привреди, нису могли да буду коришћени у поменутиим земљама, па су се прве иницијативе за хармонизацију рачуноводствене регулативе и праксе јавиле тек са почетком транзиције и успостављањем тржишних механизма у привреди.

#### *Улога међународних институција у хармонизацији*

Више различитих међународних институција бавило се хармонизацијом рачуноводствених пракси у свету. Оне се могу сврстати у две групе, од којих једну чине институције формиране од стране професионалних асоцијација рачуновођа из разних земаља, а другу институције које при-

падају међународним политичким асоцијацијама, као што су УН на светском и ЕУ на регионалном плану. Када се посматра улога институција формираних од стране професионалних асоцијација рачуновођа, може се констативати да Комитет за међународне рачуноводствене стандарде<sup>11</sup> (IASC) и његов наследник, од 2001. године, Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде (IASB), представљају институције које су дале најзначајнији допринос хармонизацији на међународном плану. IASC је основан 1973. године, од стране рачуноводствених тела из земаља које су, у то време, имале најразвијенију рачуноводствену праксу (САД, Велика Британија, Немачка, Француска и др.). Циљеви IASC-а су били да, у интересу јавности, формулише и објављује рачуноводствене стандарде и омогући њихову примену широм света. IASC је објавио укупно 41 стандард, а IASB је све те стандарде усвојио 2001. године и наставио са објављивањем стандарда, под називом Међународни стандарди финансијског извештавања (IFRS), који практично представљају компромис између америчких општеприхваћених рачуноводствених принципа и британских рачуноводствених стандарда.

Посебну улогу у превазилажењу разлика у рачуноводственој регулативи и пракси имала је Међународна федерација рачуновођа (IFAC), која је основана 1977. године као приватна међународна институција рачуноводствене професије. Мисија IFAC-а је промоција примене међународних стандарда у области рачуноводства и развој кооперације чланица у интересу професије и у јавном интересу. Делатност IFAC-а је веома широка, а посебни одбори, који делују у оквиру ове институције, донели су више различитих врста међународних стандарда и упутстава. Најзначајнији су: међународни ревизорски стандарди, међународни стандарди за контролу квалитета, међународни етички кодекс за професионалне рачуновође и међународни стандарди за обуку рачуновођа и ревизора. Чланице IFAC-а су многе националне асоцијације рачуновођа из целог света, а представник наше земље је Савез рачуновођа и ревизора Србије, највећа и најпознатија домаћа институција у рачуноводственој професији.

Од институција које припадају међународним политичким асоцијацијама, најзначајнију улогу су имале институције ЕУ. Оне су почеле да се баве хармонизацијом, већ у првим годинама после оснивања ЕУ, а на основу Римског споразума, који је подразумевао слободно кретање

11) International Accounting Standards Committee – IASC

лица, робе, услуга и капитала, као и укидање царина на робе и услуге које се размењују између чланица ЕУ. Са рачуноводственог становишта, период после оснивања ЕУ био је карактеристичан по доминацији Француске и тадашње Савезне Републике Немачке. Када су, 1973. године, у чланство ЕУ ушле Велика Британија и Ирска, почеле су да се уводе англосаксонски концепти у рачуноводство других чланица, а прикључење осталих земаља није имало значајнији ефекат на регулативу којом су институције ЕУ настојале да хармонизују рачуноводство.

ЕУ је у хармонизацији користила два основна инструмента. Директиве, које су морале да буду инкорпориране у законе земаља чланица, и одредбе које су имале карактер законске регулативе у ЕУ, па зато није било потребе да се због њих мења национално законодавство. У периоду 1968-2005. године, донето је укупно 15 директива, од којих су најзначајније биле четврта, донета 1978. године, која се односила на правила финансијског извештавања и седма, донета 1983. године, која се односила на консолидовање финансијских извештава. Од 1985. године, донете су и три одредбе: одредба о формирању мултинационалних компанија путем заједничких улагања (1985), одредба о Међународним стандардима финансијског извештавања (2002) и одредба о европској компанији (2004.). Иако су земље чланице ЕУ биле обавезне да националну регулативу ускладе са директивама у одређеним роковима, ти рокови нису поштовани. Карактеристичан пример је Велика Британија, која је националну рачуноводствену регулативу мењала са вишегодишњим закашњењем.

Професионалне рачуноводствене асоцијације у Европи показале су врло велики интерес за хармонизацију, па су зато формиране институције за надгледање овог процеса и утицај на његово одвијање. Најзначајнија институција тог типа је данас Европски савез рачуноводствених експерата<sup>12</sup>, која саветује Европску комисију о питањима из области привредног законодавства и хармонизације рачуноводства. ЕУ је, почетком деведесетих година прошлог века, покушала да убрза хармонизацију оснивањем посебног Форума за рачуноводство у чијем раду су учествовале скоро све релевантне институције из области рачуноводства у Европи. Разматрана су питања која нису била покривена директивама, али Форум није испунио очекивања, јер његов рад није резултирао превазилажењем постојећих разлика у рачуноводственој пракси земаља чланица ЕУ.

Деловање Форума показало је да доношење нових директива више није могуће, па је ЕУ, 1995. године, подржала активности Комитета за међународне рачуноводствене стандарде, а Форум је окончао свој рад 2001. године.

Веома значајан допринос хармонизацији дала је Европска комисија 2000. године, када је одлучила да се, од 2005. године, уведе обавезна примена Међународних стандарда финансијског извештавања (IFRS) за консолидоване извештаје јавних компанија. На тај начин су стављена ван снаге национална правила земаља чланица ЕУ, као и америчка правила, која су се често користила за те сврхе. Ова одлука је имала за циљ да помогне јачању европских тржишта капитала путем стандардизовања рачуноводствених пракси. Прихватање IFRS је било олакшано и чињеницом да су многе велике компаније у европским земљама прихватиле ове стандарде. Последњих година ЕУ захтева да нове и измењене IFRS одобре специјализоване институције пре него што почне њихова примена. Та институција је Комитет за рачуноводствену регулативу, који помаже Европској комисији приликом одлучивања о променама IFRS. У више наврата до сада догађало се да ЕУ није одобравала измене у појединим IFRS. Чињеница да IFRS, одобрени од стране ЕУ, нису у потпуности исти као IFRS, стварала је конфузију, како код рачуновођа који припремају финансијске извештаје, тако и код ревизора који о њима дају ревизорско мишљење.

### Закључак

Промене у глобалном политичком, економском и друштвеном окружењу, које су се догађале последњих неколико деценија, утицале су на рачуноводство у свету, тако што је повећан значај компаративних и међународних аспеката рачуноводства. Због тога је компаративни приступ почео све више да се примењује у проучавању разлика у рачуноводственим праксама између земаља и за разумевање хармонизације, као процеса који има за циљ смањивање поменутих разлика. Компаративни приступ представља основу компаративног међународног рачуноводства, као посебне дисциплине у области рачуноводства, која је постала врло значајна и почела да се изучава на многим светским универзитетима. Више међународних институција дало је велики допринос хармонизацији, али су, у том процесу, најзапаженију улогу имали Комитет за Међународне рачу-

12) Federation des Experts Comptables Europeens - FEE

новодствене стандарде (IASB) и, од 2001. године, Одбор за Међународне рачуноводствене стандарде (IASB), који су усвојили Међународне стандарде финансијског извештавања (IFRS), као и институције ЕУ које су доносиле директиве и одредбе са циљем да хармонизују рачуноводство чланица ЕУ.

### *Литература*

1. Choi F., Meek G., *International Accounting*, Prentice-Hall, Upper Saddle River, New Jersey, 2008
2. Herring H., *Business Combinations and International Accounting*, South-Western Learning, London, 2002
3. *International Accounting and Reporting Issues: 2004 Review*, United Nations, 2005
4. Iqbal Z., *International Accounting: A Global Perspective*, South-Western Learning, London, 2001
5. Међународни стандарди финансијског извештавања (International Financial Reporting Standards – IFRS), Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2009
6. Nobes C., Parker R., *Comparative International Accounting*, Eleventh Edition, Prentice Hall, London, 2010
7. Nobes C., “Accounting Classification in the IFRS era”, *Australian Accounting Review*, Vol.18, No.3, 2008
8. Radebaugh L., Gray S., Black E., *International Accounting and Multinational Enterprises*, Wiley, New York, 2006

мр Биљана  
ТЕШИЋ\*

# Интеграција менаџмент информационих система буџетског рачуноводства локалних трезора у Србији

## Резиме

У раду је анализиран и представљен приступ интеграцији, у оквиру апликативно софтверске архитектуре менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора, кроз усклађивање ICT (Information and Communication Technology) инфраструктуре са пословним процесима и захтевима менаџмента на свим нивоима управљања и одлучивања. Истраживања су указала на ниво значајности управљања процесима буџетског рачуноводства у оквиру јавних финансија на локалном нивоу и неопходност примене адекватне информационе подршке за ефективно доношење пословних одлука. Са аспекта интеграције информационих система буџетског рачуноводства, истраживања указују да постоји потреба за реинжењерингом пословних процеса и структурним променама прилагођеним променљивим потребама и захтевима менаџмента, стејкхолдера и окружења, дизајнирањем интегрисаног решења информационог система које повезује аутономно развијене информационе системе и укључује нове захтеве система и пословног окружења.

С обзиром да је проблематика везана за развој информационих система и ICT подршку управљању процесима буџетског рачуноводства на локалном нивоу недовољно заступљена у литератури, а и у пракси, истраживање везано за интеграцију потенцијално значајних области, представља додатни изазов у области јавних финансија. Предложени концептуални модел интегрисане информационе архитектуре, заснован на примени савремених информационо-комуникационих и веб-технологија, посебно концепта интеграције апликација у предузећу (EAI-Enterprise Application Integration), представља нови приступ интеграцији буџетског рачуноводства локалних трезора са аспекта е-управе, е-маркетинга и CRM (Customer Relationship Management) система.

**Кључне речи:** менаџмент информациони системи, буџетско рачуноводство, EAI, е-управа, CRM, интеграција

## 1. Увод

Управљање активностима буџетског рачуноводства представља континуирани, динамички процес одлучивања заснован на информацијама

на основу којих се управљачке активности система усмеравају на ефективно и ефикасно реализовање дефинисаних циљева. Менаџмент буџетског рачуноводства реализује управљачке активности у домену пословно-финансијског одлу-

\*) Министарство финансија - Управа за трезор Ваљево Координатор пројекта за информационе технологије.

чивања и системске управљачке контроле процеса<sup>\*\*</sup>, у зависности од овлашћења и одговорности на различитим нивоима управљања и одлучивања (стратешком, тактичком и оперативном), на основу доследних информација управљачког рачуноводства и инструмената финансијског извештавања, релевантних за највише управљачке нивое.

Одговорност менаџмента се одражава у сталном процесу комуникације различитих нивоа управљања, тако да они, у чијој су надлежности локалне финансије и буџетско рачуноводство, буду потпуно информисани о утицају својих финансијских одлука.

Основни циљ увођења савремених управљачких система у систем буџетског рачуноводства локалних трезора је унапређење процеса планирања, праћења и управљања, кроз креирање докумената, информација и процедура које подржавају оперативне и стратешке планове, као и редовно и садржајно извештавање о постигнутим резултатима. Информациони захтеви различитих нивоа управљања буџетског рачуноводства разликују се по садржају, квалитету и форми, а самим тим и могућностима идентификованих функција и процеса система у обезбеђивању потребних информација. Стратешки менаџмент, највиши од свих нивоа управљања, усмерен је на вредности, циљеве и мисију у оквиру функционалних целина пословног система. Стратешко управљање се залаже за успостављање система контроле управљања, интеграцију стратешких и тактичких одлука и имплементацију стратешких планова и сродних циљева<sup>\*\*\*</sup>. У том смислу, неопходно је обезбедити информациону подршку за доношење ефикасних и ефективних одлука, транспарентност извештаја за све кориснике система, разумљивост исказаних информација и контролу реализације активности. Концепт транспарентности има доминантну улогу у буџетском процесу са аспекта обликовања и обезбеђивања информација потребних за управљање и одлучивање. Другим речима, транспарентност може да ублажи асиметрију информација у оквиру дефинисаних поступака и проце-

дура управљања процесима буџетског рачуноводства<sup>\*\*\*\*</sup>.

Извештавање мора узети у обзир и потребе различитих група корисника из окружења: државних органа, министарстава, агенција, законодавних тела, пословних банака, затим група и појединаца ван јавног сектора као што су медији, корпорације, невладине организације, међународне финансијске институције и финансијска тржишта, инвеститори као и други системи из окружења који имају одређену врсту сарадње са локалним трезорима<sup>+</sup>. Из тог разлога, неопходно је обезбедити интероперабилност и интеграцију буџетског рачуноводства са процесима осталих система.

Значај буџетског рачуноводства локалних трезора, ако се узме у обзир чињеница да је у развијеним земљама велики број функција, везаних за буџетски процес, дистрибуиран са централног на локални ниво, огледа се у већој одговорности управљања приходима и издацима на локалном нивоу<sup>++</sup>. Већи значај локалног буџета и сложеност система одговорности условили су потребу за повећањем ефикасности и компетентности менаџмента на локалном нивоу, у циљу контроле свих пословних трансакција.

Информације о окружењу, захтеви које окружење поставља пред систем и прилагодљивост тим захтевима су од стратешког значаја за ефикасно управљање процесима буџетског рачуноводства локалних трезора зато што директно утичу на остваривање постављених циљева и ефекте донетих одлука. Екстерни узроци промена у одвијању процеса буџетског рачуноводства састоје се у променама окружења (општег окружења, оперативног и интерног окружења) које доводе или могу довести до екстерне неравнотеже процеса буџетског рачуноводства, односно његове неусклађености са захтевима окружења.

За потребе интеграције процеса потребно је развити и применити апликативно софтверско решење које обезбеђује захтевани ниво интеграције информација, њихових токова и релација.

\*\* ) Малинић, С., (2006), *Управљачко рачуноводство и обрачун трошкова и учинака*, Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, Крагујевац, стр. 41.

\*\*\* ) Арсовски, З., Арсовски, С., Митровић, З., Стефановић, М., (2009): „Simulation of Quality Goals: A Missing Link Between Corporate Strategy And Business Process Management“, *International Journal for Quality Research*, Vol.3, No.4, Универзитет у Ценој Гори и Универзитет у Крагујевцу, стр.18.

\*\*\*\* ) Alt, J. E., Lassen, D. D., (2006), *Transparency, Political, Polarization and Political Budget Cycles un OECD Countries*, *American Journal of Political Science*, Vol. 50, No. 3, pp. 530-550.

+ ) Allen, R., Tommasi, D., (2004), *Managung Publc Expenditure-A Reference Book for Transition Countries*, SIGMA, OECD, стр.319.

++ ) De Mello, L., Barenstein, M. (2001), *Fiscal Decentralization and Governance: A Cross-Country Analysis*, IMF Working Paper. WP/01/71, Washington D.C., p. 3.



Неопходно је остварити оптималну доступност информацијама и континуирано прилагођавање система променама у окружењу и у оквиру система.

У раду су анализирани и истраживани могућности интеграције процеса буџетског рачуноводства локалних трезора са другим пословним процесима, односно у којој мери се пословни процеси из интерног окружења ослањају на информације буџетског рачуноводства у доношењу одлука (интерне интеграције), затим, колико корисници и менаџмент буџетског рачуноводства заснивају своје одлуке на информацијама из екстерног окружења (екстерни интеграција) и, да на основу резултата истраживања, дизајнира модел за развој решења интегрисаних система рачуноводствених информација<sup>+++</sup>. У оквиру истраживања анализирана је улога информационог система буџетског рачуноводства, као интегратора информационог система и пословних ентитета из окружења, а пре свега у оквиру е-управе.

На основу наведеног, циљ истраживања је да се анализира и развије модел интеграције буџетског рачуноводства локалних трезора, да се дефинишу услови, са аспекта ИСТ подршке, за интеграцију кључних пословних процеса у оквиру дефинисаних подсистема, као и са информационог системима из интерног и екстерног окружења.

Рад је, поред увода, састављен из шест целина и закључка. У првом делу презентовани су резултати истраживања буџетског рачуноводства, управљање јавним финансијама и трендови развоја у земљама ЕУ и света. Други део представља анализу и истраживање буџетског рачуноводства у Србији. С обзиром на то да буџетско рачуноводство функционише у оквиру локалне управе, односно е-управе, тамо где је успостављена, у трећем делу дато је истраживање са аспекта развоја информационог система буџетског рачуноводства и е-управе. Захтеви и потребе за интеграцијом анализирани су у четвртном делу. У петом делу приказани су кључни аспекти развијеног модела менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора, у шестом делу, приказана је интеграција менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора у веб-окружењу, и на крају дата су закључна разматрања и правци даљег развоја менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора.

## 2. Концепт буџетског рачуноводства и управљање јавним финансијама на локалном нивоу

Са циљем да се укаже на значај управљања јавним финансијама и процесима система буџетског рачуноводства и потребу за интегрисаним приступом развоју информационог система буџетског рачуноводства, извршене су анализа и истраживање различитих модела и приступа дизајнирању информационог система за финансијско управљање са посебним акцентом на буџетско рачуноводство у земљама Европе и света.

За буџетско рачуноводство се може рећи да је у овом тренутку, на глобалном нивоу, у веома динамичном периоду. С обзиром на савремене трендове глобализације светских токова, све те промене ће неминовно имати утицај и на организацију буџетског рачуноводства у нашој земљи. Убрзане интеграције у европске токове омогућиле су и повезивање буџетског система наше земље са буџетским системима других земаља. Истраживања указују да систем управљања јавним расходима има три комплементарна и међузависна циља: одржавање укупне фискалне дисциплине, ефикасна алокација ресурса у складу са приоритетима и ефикасно пружање услуга<sup>++++</sup>. Приликом реформе буџетског система, наведена три циља РЕМ-а (Public expenditure management), представљају оквир за процену напретка у побољшању учинка буџетског система. Буџетске реформе које се спроводе у земљама ОЕЦД-а (Organisation for Economic Co-operation and Development) оријентисане су ка постизању ефикасности и ефективности коришћења буџетских средстава и захтевају изградњу институционалних механизма нужних за ефективну контролу јавних расхода на централном и локалном нивоу. Општи трендови у буџетским променама огледају се у постављању фискалних правила, вишегодишњој буџетској оријентацији, фискалној транспарентности и одговорности буџетских корисника, оријентацији на резултате буџетских мера, односно, новом приступу управљању јавним расходима.

Нови приступ подразумева: средњорочни буџетски оквир, опрезна (разборита) економска предвиђања, технику буџетирања одозго на доле, слабљење централне контроле инпута, нагласак

+++ Condor, V., (2002), „Towards the harmonization of local accounting systems in the international context“, *Financial Accountability and Management*, Vol. 18, No.2, May, 129-162

++++ Allen, R., Tommasi, D., (2004), *Managing Public Expenditure-A Reference Book for Transition Countries*, SIGMA, OECD, стр.19.

на резултатима, буџетску транспарентност и праксу модерног финансијског управљања\*. Усклађеност са Међународним рачуноводственим стандардима постала је императив за приближавање наше земље савременој Европи. Према пословној пракси, очигледно је да коришћење међународних рачуноводствених начела доводи до смањења информативне асиметрије рачуноводствених система и менаџмента, чиме се унапређује ефективност одлучивања у домену финансијских предвиђања и пројекција\*\*. Ради се о сложеној и динамичној проблематици која изискује дубља и студиознија проучавања, посебно са аспекта финансијског менаџмента и буџетског рачуноводства на локалном нивоу. У земљама у транзицији финансијски менаџмент тек у последње време добија прави значај. Земље југоисточне Европе (Босна и Херцеговина, Албанија, Бугарска, Хрватска, Македонија, Молдавија, Црна Гора, Румунија, Србија и Словенија) оствариле су одређени напредак у унапређењу система управљања финансијама, који представља основу и кључну подршку развоју интегрисаних информационих система.

Са аспекта архитектуре и дизајна информационих система, истраживања у оквиру постојеће стране литературе су показала да, осим одређених принципа, начелног карактера, који се морају поштовати, не постоје посебни захтеви и критеријуми Европске уније који се односе на развој информационих система буџетског рачуноводства локалних трезора. Ово питање је остављено државама да саме уреде системе буџетског рачуноводства на локалном нивоу, у складу са својим правним системом, традицијом буџетског процеса и другим специфичностима.

У покушају да сагледају опште промене које се данас дешавају у сфери јавних финансија развијене државе настоје да проблеме превазиђу трансформисањем буџетских институција и буџетског система и процедура као његових интегралних делова. Истраживања су показала да се системи буџетског рачуноводства у већини анализираних земаља састоје од подсистема који се односе на планирање (предвиђање расхода и прихода), припрему буџета, извршење буџета, рачуноводство и финансијско извештавање, управљање готовим новцем, обрачун зарада, управљање програмима и системе контроле.

У појединим земљама у развоју, локални трезори самостално развијају информациони систем у оквиру интегрисаног приступа, јер сматрају да интерно развијени систем више одговара њиховим потребама него систем интегрисан у оквиру неког другог министарства. Информациони системи које, међутим, развијају сами локални трезори често не узимају у обзир потребе осталих потенцијалних корисника. Планирање информационог система за финансијско управљање захтева анализу свих корисника система, како интерних (маркетинг, локална пореска администрација, план и анализа и др.), у оквиру локалног трезора у којима се системи имплементирају, тако и екстерних у виду разних институција (Министарство финансија, Пореска управа, агенције, институције ревизије и контроле, итд.). Министарство финансија је у већини анализираних земаља задужено за координирање имплементације система финансијског управљања на централном (републичком) нивоу и одговорно је за свеобухватну ефикасност, при чему је за дизајнирање и имплементацију интегрисаних система неопходна потпуна партиципација и других система из окружења. За потребе потпуне реализације интегрисаног приступа, у анализираним моделима одређених земаља, извршена је ревизија постојеће организационе структуре и процедура, што повећава трошкове интеграције (случај у ком је број учесника у управљању буџетом велики, као што је у већини земаља у транзицији).

Понекад је захтевана ревизија одређених административних аранжмана и дефинисање дистрибуције одговорности, како би се остварила ефикасна аутоматизација. Активностима интегрисања различитих (под)система буџетског рачуноводства, било да су аутоматизовани или не, према методологији (BSP-*Business System Planning*\*\*\*, SSA-*Structured Systems Analysis*, SADT-*Structured Analysis and Design Technique*) и IDEF-*Integration Definition*), потребно је спровести поступак анализе и дефинисања циљева система, идентификације захтева корисника и окружења, кључних процеса и токова података система, као основе за развој интегрисаног модела информационог система.

\*) Blondal, J., (2003), „Budget reform in OECD member countries: common trends“, *OECD Journal on Budgeting*, Vol. 4, No. 4, OECD, p. 10.

\*\*) Barth, E., Landsman, R., Lang, H., (2007), „International Accounting Standards and Accounting Quality“, *Journal of Accounting Research*, Vol.46, No.3, 467-498.

\*\*\*) Арсовски, З., (2008), *Информациони системи*, Економски факултет Крагујевац, Крагујевац, стр.224.

Компарацијом и анализом захтева реформи јавних финансија на нивоу појединих држава, са аспекта примене и коришћења савремених *ИСТ*, захтеви на локалном нивоу\*\*\*\* усмерени су на развој буџетског рачуноводства заснованог на процесу интеграције и имплементације у свеобухватан систем управљања јавним финансијама, што у оквиру овог сегмента реформе подразумева:

- пројектовање и израду *независне* комуникационе инфраструктуре на централном нивоу,
- пројектовање и успостављање комуникационе инфраструктуре локалних трезора, уз коришћење постојећих система и капацитета,
- дефинисање стандарда хоризонталне и вертикалне комуникације *ИСТ*,
- дефинисање основне функционалности информационог система (*IS-Information system*) буџетског рачуноводства локалних трезора,
- имплементацију међународних стандарда,
- приступ постојећим (наслеђеним) системима и размену података и информација,
- интеграцију процеса и апликација са системима из интерног и екстерног окружења и редизајн пословних процеса и унапређење радних процедура у складу са могућностима савремених информационо-комуникационих технологија.

### 3. Буџетско рачуноводство локалних трезора у Србији

Концепт буџетског рачуноводства локалних трезора се односи на рачуноводство прихода, расхода и преузетих обавеза директних и индиректних корисника буџетских средстава. Функција буџетског рачуноводства локалних трезора је прикупљање, регистровање, анализа и извештавање о финансијским активностима локалних власти. Буџетско рачуноводство, као основна функција локалних трезора, заједно са функцијом финансијског планирања (пројекције и праћење прилива на консолидовани рачун трезора локалне власти; захтеви за извршавање издатака; дефинисање апропријација и месечних квота, преузетих обавеза и плаћања) чини основу

трезорског пословања у оквиру локалних финансија.

Промена улоге и начин функционисања наших система буџетског рачуноводства, као основног субјекта система јавних финансија, условила је нове захтеве и потребу за унапређењем процеса управљања и одлучивања, у складу са захтевима из окружења и развијеним концептима савремених информационо-комуникационих технологија.

Да би се испунили захтеви неопходно је обезбедити благовремене, тачне и конзистентне податке као информационе претпоставке успеха процеса планирања, праћења и извештавања, а тиме и процеса управљања буџетом, што је од суштинског значаја за буџетско управљање, финансијску одговорност и ефикасно доношење стратешких одлука. Потребно је обухватити поред оперативног, тактички и стратешки ниво и за систем доношења одлука укључити и шири аспект интерног и екстерног окружења, у складу са стратешким циљевима система буџетског рачуноводства на локалном нивоу.

Буџетски корисници, као основни субјекти система буџетског рачуноводства, имају обавезу извештавања о својим финансијским активностима и вођења финансијских књига и уско су повезани са централним (републичким или локалним) рачуноводственим системима како би се обезбедила потпуна конзистентност података. Уколико су системи потпуно интегрисани, рачуноводствени системи буџетских корисника могу бити део централних рачуноводствених система. У државама где буџетски корисници воде посебне финансијске књиге, циљ је да се рачуноводствени системи интегришу у централни систем. Тамо где се рачуноводствене књиге воде само на централном нивоу, дизајн информационог система мора бити такав да створи услове у којим ће се омогућити развој више децентрализованог приступа.

Из тог разлога, у већини земаља у транзицији, па и у Србији постоји тенденција сугерисања одлука са виших нивоа власти, без адекватне консултације и координације, чиме се ствара неефикасност у планирању и имплементацији буџета. Без обзира на степен децентрализације који је адекватан за одређену земљу, буџетски оквир који управља односима између централног и локалних буџета мора бити јасан и ефикасан. Финансијске трансакције на локалном нивоу морају бити консолидоване са трансакцијама на

\*\*\*\*) Kim, H. J., Bretschneider, S., (2004), *Local Government Information Technology capacity: An Exploratory Theory*, In Proceedings of the 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, 121-130.

централном нивоу. У последње две деценије предузимају се, са променљивим успехом, и мере у циљу рационалности буџетских одлука односно расподеле и трошења буџетских средстава. У том контексту, постоје оправдани разлози за расподелу одговорности између централног и суб-централних (локалних) нивоа власти, као један од предуслова успостављања интероперабилности ових двају нивоа управљања.

Са становишта ефикасности и локалне одговорности, утицај децентрализације на управљање јавним расходима је веома сложен. Сваки национални ентитет (република, град, општина итд.) мора имати свој буџет, усвојен у складу са одредбама устава и закона. Ипак, постоје јаке везе између централног-републичког буџета и локалног буџета, јер издаци, порези и трансфери између локалних буџета имају важан утицај на укупан централни (републички) буџет. Основни економски разлози који објашњавају потребу за фискалном децентрализацијом су алокативна функција и постизање ефикасније и ефективније информисање о потребама и захтевима заинтересованих страна. Економичност обезбеђивања услуга на локалном нивоу и ниже трошкове контроле трошења буџетских средстава, доводи пореску администрацију у непосреднију везу са обвезницима, чиме се подстиче њихово учешће у управљању јавним расходима и могућност локалним трезорима да преузму одговорност не само за свој економски, већ и укупни друштвено-економски развој. У прилог децентрализацији иде и технолошки напредак и примена савремених информационих технологија који стимулише децентрализацију јер омогућава лакше и брже комуницирање и размену информација. Избор модела фискалне децентрализације може имати значајан утицај на макроекономско управљање и стабилност како на централном, тако и на локалном нивоу.

На нивоу Републике Србије, као централном нивоу управљања финансијама, имплементиран је информациони систем управљања јавним финансијама, који представља скуп активности и поступака усмерених на успостављање финансијског јединства у евидентирању прихода и расхода и извршавању расхода и издатака корисника средстава буџета Републике. Тиме су обезбеђени интегритет буџетског система и буџетски циљеви који обухватају кориснике средстава буџета Републике у систему евидентирања јавних прихода/примања и расхода/издатака.

Постојећим информационим системом обухваћене су процедуре за евидентирање апропријација, поступак планирања извршења буџета, поступак и услови за одређивање квота, начин преузимања обавеза, евидентирање, спровођење и извештавање о преузетим обавезама, као и рокови, услови и начин плаћања.

Међутим, истраживање, са аспекта нивоа развоја и имплементације информационих система буџетског рачуноводства локалних трезора, које је обухватило узорак од седам локалних трезора (Ваљево, Лозница, Мионица, Уб, Љиг, Осечина, Лајковац)<sup>+</sup>, показало је да не постоје развијени информациони системи управљања финансијама и буџетског рачуноводства у складу са основним функцијама и захтевима. Код већине посматраних и анализираних локалних трезора, под аутоматизацијом пословних процеса помоћу ИСТ подразумева се усвајање и примена разноврсних технолошких и некомпатибилних решења као што је обрада података подржана самостално развијеним апликацијама у различитом хардверском и софтверском амбијенту. Сложени процеси буџетског рачуноводства ретко су аутоматизовани и у већини случајева се раде полуаутоматски.

Неки од анализираних локалних трезора (Ваљево) користе софтверска решења која им омогућавају да прецизно воде одређене финансијске трансакције. Коришћење оваквих програмских решења донекле представља парцијално увођење информационих система буџетског рачуноводства. Међутим, и даље не постоји адекватна комуникација и размена информација између појединих подсистема, као што су рачуноводство и планирање буџета који функционишу као независни системи, иако се у великој мери прожимају.

Основни разлози слабе примене интегрисаног приступа и комуникације са интерним и екстерним окружењем, посебно недостатак интероперабилности са Републиком, су релативна нефлексибилност постојећих применљивих софтвера и недостатак примене савремених информационо-комуникационих технологија, чиме се не обезбеђује поуздана основа за дугорочно планирање.

То је условило потребу за интегрисањем подсистема и функција, који се у оквиру система извршења буџета обављају и на централном и на локалном нивоу. Уколико су имплементирана два различита система, они морају бити уско повезани.

<sup>+</sup>) Тешић, Б., (2006), *Аутоматизација буџетског рачуноводства локалних самоуправа*, електронско издање, Е-волуција, Београдска отворена школа, Центар за проучавање информационих технологија

Институционализацијом локалних трезора омогућен је нови прилаз финансијском планирању и управљању процесима у оквиру подсистема којима се дефинишу основне функције буџетског рачуноводства. Међутим, са аспекта интеграције са системима из окружења, у већини случајева нису доступне благовремене и јасне информације које омогућавају ефективно извршење процеса и услуга на основу специфичних захтева корисника.

Упоредо са раздвајањем одговорности, за успешан развој и функционисање буџетског рачуноводства локалних трезора, неопходно је да менаџмент приликом одлучивања, планирања, контроле и у комуникацији са окружењем, располаже поузданим, тачним, релевантним и интегрисаним информацијама о свим сегментима система у интерном окружењу и у интеракцији са екстерним окружењем. Неопходно је омогућити рачуноводствену транспарентност и квалитет буџетских докумената и извештавање на вертикалном нивоу, обезбеђивањем конзистентних информација потребних за одлучивање. У том смислу, потребно је да се у буџетским документима на националном нивоу приказују тачне, детаљне, реалне и свеобухватне информације, посебно трансфери између централног нивоа и финансирања активности поднационалних нивоа као што су локалне самоуправе, односно локални трезори.

#### 4. Систем буџетског рачуноводства и е-управа

Детаљним увидом у домаћу литературу из области управљања локалним финансијама и праксу вођења буџетског рачуноводства локалних трезора, може се констатовати да проблематика управљања процесима буџетског рачуноводства није довољно третирана, док се у иностраној литератури, концепт интеграције разматра само са аспекта информационих система целокупне локалне власти, односно е-управе. У ужем контексту, везано за истраживања приказана у овом раду, е-управа је дефинисана као системско коришћење информационих и комуникационих технологија (ICT) за подршку функцијама управе усмерене ка њеним

корисницима на локалном и централном нивоу, а пре свега обезбеђење конзистентних информација и пружање услуга<sup>++</sup>. Наиме, одређени број студија спроведених у развијеним земљама ЕУ и света, показује да је током последњих деценија већи број локалних управа ставило акценат на коришћење информационих система који аутоматизују пословне процесе чији крајњи резултат, у почетку, није довео и до интегрисаности информационих инфраструктура и технологија<sup>+++</sup>. Разлог за то је што је већина локалних самоуправа развила ИТ (*Information technology*) решења и информационе системе према специфичним захтевима својих организационих делова, засноване на самосталним и независним апликацијама, без стратешког планирања интегрисаног IS и информационе архитектуре као основе за развој и реинжењеринг будућег IS. Технологије и решења развијених информационих система били су засновани на различитим хардверским конфигурацијама који функционишу под различитим оперативним системима, различитим системима за управљање базама података и коришћењу различитих програмских језика.

Дакле, локалне самоуправе нису развијале информациони систем у складу са фазама животног циклуса развоја IS, па је такав приступ доводио до врло хетерогених аутономних и независних решења IS. У покушају да превазиђу хетерогеност апликација, локалне самоуправе су фокусиране на усвајање разних технолошких решења и стандарда, као што су поруке оријентисане на middleware (MOM - *Message Oriented Middleware* - средњи слој оријентисан на поруке), Government Mark-Up Language (GovML) итд. Ова решења су усвојена са циљем да се превазиђу проблеми интеграције и требало би да понуде интегрисану ИТ инфраструктуру за подршку пословним процесима. Ипак, друга решења као што су Enterprise Resource Planning (ERP), делимично су решила проблеме интеграције применом приступа којим се најчешће замењују постојеће апликације, уместо интегрисања<sup>++++</sup>. Такве теоријске поставке указују на то да локалне самоуправе функционишу независно и не размењују информације и функционалности са другим системима из окружења. Због недостатка способности да се обезбеди одговарајући оквир за управљање и интеграцију, доводи се у питање и степен

++) Gant, J., Chen, Y., (2001), „Transforming Local E-Government Services: The Use of Application Service Providers“, *Government Information Quarterly*, Vol 18, 343-355.

+++) Beaumaster, S., (2002), *Local Government IT implementation issues: A challenge for public administration*, In Proceedings of the 35<sup>th</sup> Annual Hawaii International Conference on System Sciences. IEEE Computer Society, 1725-1734

++++) Themistocleous, M. and Corbitt, G., (2006), 'Is Business Process Integration Feasible?', *Journal of Enterprise Information Management*, 19(4): 434-449.

остварења постављених стратешких и тактичких циљева успостављања ефективне е-управе.

Анализирани оквир кључних процеса и процедура система буџетског рачуноводства, као интегралног дела е-управе, почива на концепту е-управе који је еволуирао из концепта електронског пословања и неопходне комуникације са партнерима, добављачима и купцима као ефикасног начина пружања услуга е-сервиса\*. У таквом окружењу, пословни процеси морају се стално оптимизовати у оквиру подсистема и у интеракцији са интерним и екстерним системима. То захтева интеграцију и комуникацију између пословних процеса и информационих система са различитим пословним системима, задатак који се остварује помоћу EAI технологије\*\*. У том контексту, имплементација CRM система је од великог значаја због активности укључених актера и усклађивања организационих компоненти и технологија неопходних за реализацију иницијалног концепта интеграције. Према Boulding (2005)\*\*\*, CRM представља еволуцију маркетинга или бренд-менаџмент купаца. Многе CRM апликација развијене су да омогуће реализацију различитих процеса маркетинга, набавке и продаје, применом анализе података из datawarehouse, управљањем кампањама, управљањем садржајем итд., како би се повећао квалитет интегрисаних решења. Употреба интегрисаних CRM апликација за прикупљање, обраду и дистрибуцију података о партнерима и клијентима кроз више канала утиче позитивно на ефективност управљања комуникацијама са купцима и добављачима.

Дакле, сви наведени проблеми указују на потребу да се, у оквиру локалних самоуправа, изврше структуралне и оперативне промене прилагођене променљивим потребама окружења, унапреди процес одлучивања на свим нивоима управљања, спроведе редизајн пословних процеса и интеграција аутономно развијених информационих система, међу којима је и информациони систем буџетског рачуноводства локалних трезора.

С обзиром на то да постоје значајне разлике у организационој структури, потребно је дефинисати општи модел организационе инфраструктуре који локални трезори треба да усвоје као

заједнички стандард, како би се обезбедили услови за интеграцију система буџетског рачуноводства на начин који им омогућава да изграде платформу за интеграцију и дељење информација са другим системима.

У циљу унапређења ефективности процеса буџетског рачуноводства локалних трезора, анализирани су екстерни информационо-комуникациони ресурси и могућности интеграције интерних и екстерних процеса следећих система из екстерног окружења: буџетски корисници, Пореска управа, пословне банке, Народна банка, јавне базе података (завод за статистику, агенција за хартије од вредности и др.), други локални трезори на територији Републике Србије, Министарство финансија, и друге финансијске институције (Слика 1).

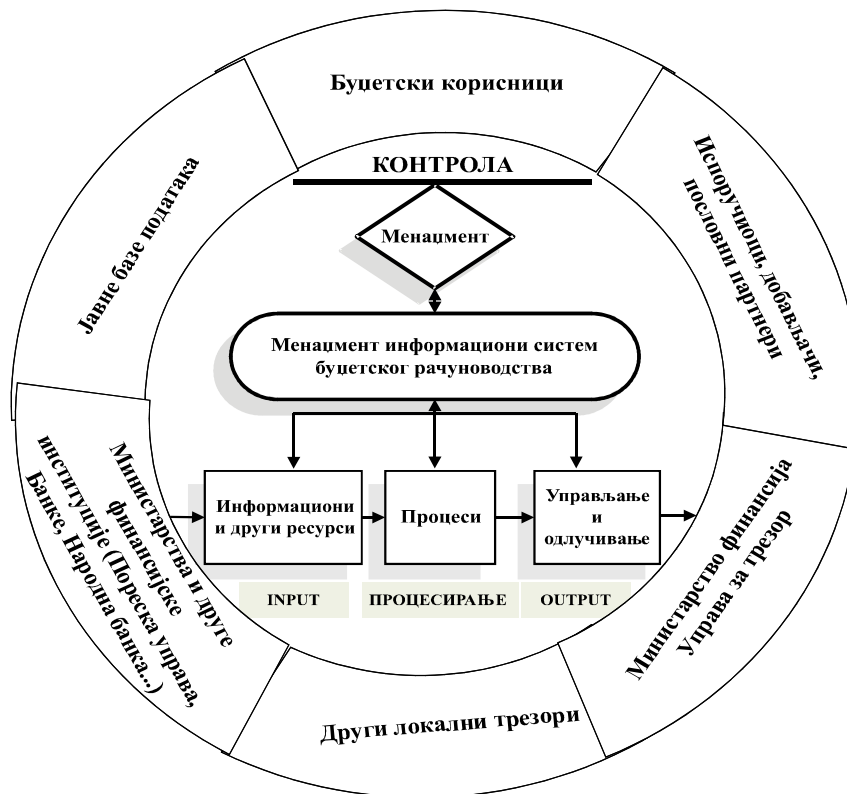
Циљеви истраживања, чији кључни аспекти су дати у овом раду, односе се на дефинисање информационе архитектуре у оквиру које се дефинишу стандарди, идентификују ICT технолошка решења и апликативно-софтверске компоненте неопходне за интеграцију процеса буџетског рачуноводства. Акцент је на интеграцији информационих система и апликација у оквиру система локалних финансија у циљу успостављања ефикасног оквира за интегрисану архитектуру. У те сврхе извршено је истраживање информационих система, апликација и потребне инфраструктуре, које се могу користити за поуздан и флексибилан приступ подацима и обраду информација у оквиру и између система буџетског рачуноводства локалних трезора. Приступ дизајнирању архитектуре интеграције менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора заснива се на дефинисању процеса интеграције и идентификацији захтева за коришћење одређених ICT алата. Са нагласком на значај организационог управљања ресурсима, има за циљ да класификује методе и технологије интеграције, као што су веб-сервиси, EAI (*Enterprise Application Integration*), ERP (*Enterprise Resource Planning*), CRM (*Customer Relationship Management*) и изврши избор заједничких апликација, информационих система и база података које имају значајну улогу у е-пословању и е-маркетингу као подршка процесима буџетског рачуноводства у оквиру е-управе. Процес интеграције треба, између осталог,

\*) Erasala, N., Yen, D.C., Rajkumar, T.M., (2002), *Enterprise Application Integration in the Electronic Commerce World*, Computer Standards & Interfaces, Vol. 25, No. 2, 69-82.

\*\*) Vasconcelos, A., Mira da Silva, M., Fernandes, A., Tribolet, J., (2004), *An Information System Architectural Framework for Enterprise Application Integration*, In Proceedings of the 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, HICCS04, Hawaii, 225-233

\*\*\*) Boulding, W., Staelin, R., Ehret, M., Johnston, J.W., (2005), „A Customer Relationship Management Roadmap: What Is Known, Potential Pitfalls and Where to Go“, *Journal of Marketing*, Vol. 69 (October), p. 155-166.

Слика 1 - Окружење менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора



да дефинише неопходне стандарде и протоколе кроз ефикасне мреже и технологије комуникационе инфраструктуре, као што су интернет, интранет, екстранет и локална мрежа.

### 5. Захтеви за управљањем и интеграцијом процеса буџетског рачуноводства локалних трезора

Задатак система буџетског рачуноводства, као рачуноводственог система, је да обезбеди информације за доношење одлука, планирање и контролу планираних активности менаџмента. За ефикасно управљање процесима буџетског рачуноводства неопходно је унапредити процес одлучивања и управљања, обезбеђењем расположивих и доследних информација у оквиру развоја информационог система који те информације генерише, обрађује и дистрибуира. Процес управљања и одлучивања захтева ефикасност, ефикасност, интегрисаност, конзистентност и конкурентски приступ подацима. Јасно структурирани подаци омогућују да се у оквиру буџетског рачуноводства ускладе активности прикупљања, регистравања, обраде, контроле, меморисања, архивирања и дистрибуције информација корисницима на различитим нивоима управљања и одлучивања.

Захтеви за интегрисањем функционалне архитектуре и конфигурацијом карактеристика подсистема и процеса, односно захтеви за интеграцијом физичких међувеза менаџмента информационог система буџетског рачуноводства, условљени су основним наменским оквирима буџетског рачуноводства локалних трезора и циљевима система. Интеграцијом процеса планирања и извршења буџета са осталим кључним процесима могући су ефективно праћење, контрола и управљање процесима буџетског рачуноводства кроз све сегменте буџетског циклуса и транспарентност финансијских трансакција. За управљање процесима буџетског рачуноводства, потребно је да софтверска подршка консолидује све финансијске трансакције на нивоу појединачног догађаја у слоју интеграције информација, како би се обезбедила доследност података. Интегрисана архитектура, такође, треба да обезбеди неопходне информације које стратешки менаџмент може користити за сегментацију и анализу прихода и расхода у одређеним временским периодима.

Циљ успостављања интегрисаног система буџетског рачуноводства заснованог на савременим информационо-комуникационим технологијама је, поред пружања конзистентних информација потребних менаџменту локалних

трезора, и успостављање вертикалне и хоризонталне комуникације, интерно у оквиру појединих сегмената и екстерно са окружењем у циљу ефективне размене информација. Разменом информација, докумената, извештаја и стандарда између централног и локалног нивоа, постижу се оперативност, интероперабилност и ефективност процеса буџетског рачуноводства.

На основу наведеног, имајући у виду кориснике система буџетског рачуноводства локалних трезора на свим нивоима управљања и одлучивања, расподелу одговорности, као и сложене токове информација, дефинисане су основне функције и процеси, односно актуелне функционалне области буџетског рачуноводства локалних трезора, као логичне целине групе активности од којих зависи остваривање циљева система. Дефинисање, са једне стране, мисије, циљева, организационе структуре, функционалне структуре, информационе структуре и управљачке структуре посматраног система, а са друге стране, захтева корисника система, представљају основу и предуслове за изградњу интегрисаног информационог система за подршку менаџменту локалних трезора у одлучивању. Развој модела интегрисаних процеса менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора, заснива се на детаљној анализи захтева и потреба корисника за информацијама, идентификацији и моделирању кључних процеса, који као резултат дају детаљну спецификацију корисничких захтева на свим нивоима управљања и одлучивања и прецизно дефинишу стање система, све његове подсистеме и функције које систем треба да обезбеди\*\*\*\*. Модел захтева менаџмента буџетског рачуноводства за информацијама (Слика 2) представља скуп међузависних активности и утицаја везаних за интерне и екстерне информације репрезентоване у одређеном облику, које су менаџменту потребне за доношење ефективних одлука.

Основне функције везане за управљање процесима и променама у буџетском рачуноводству локалних трезора односе се на планирање, организовање и контролу промена у било ком сегменту или функцији система, којима се постиже реализација процеса на вишем нивоу конзистентности са захтевима окружења и не може се успешно имплементирати, а да не изазове промене у другим деловима система.

Утврђивање постојећих и претпостављање будућих захтева окружења засновано је на дугорочном стратешком планирању. Циљ је да се

захтеви окружења који се постављају пред информациони систем буџетског рачуноводства изразе преко мерљивих параметара, како би се извршило реално поређење са резултатима процеса. Захтеви окружења буџетског рачуноводства локалних трезора односе се на:

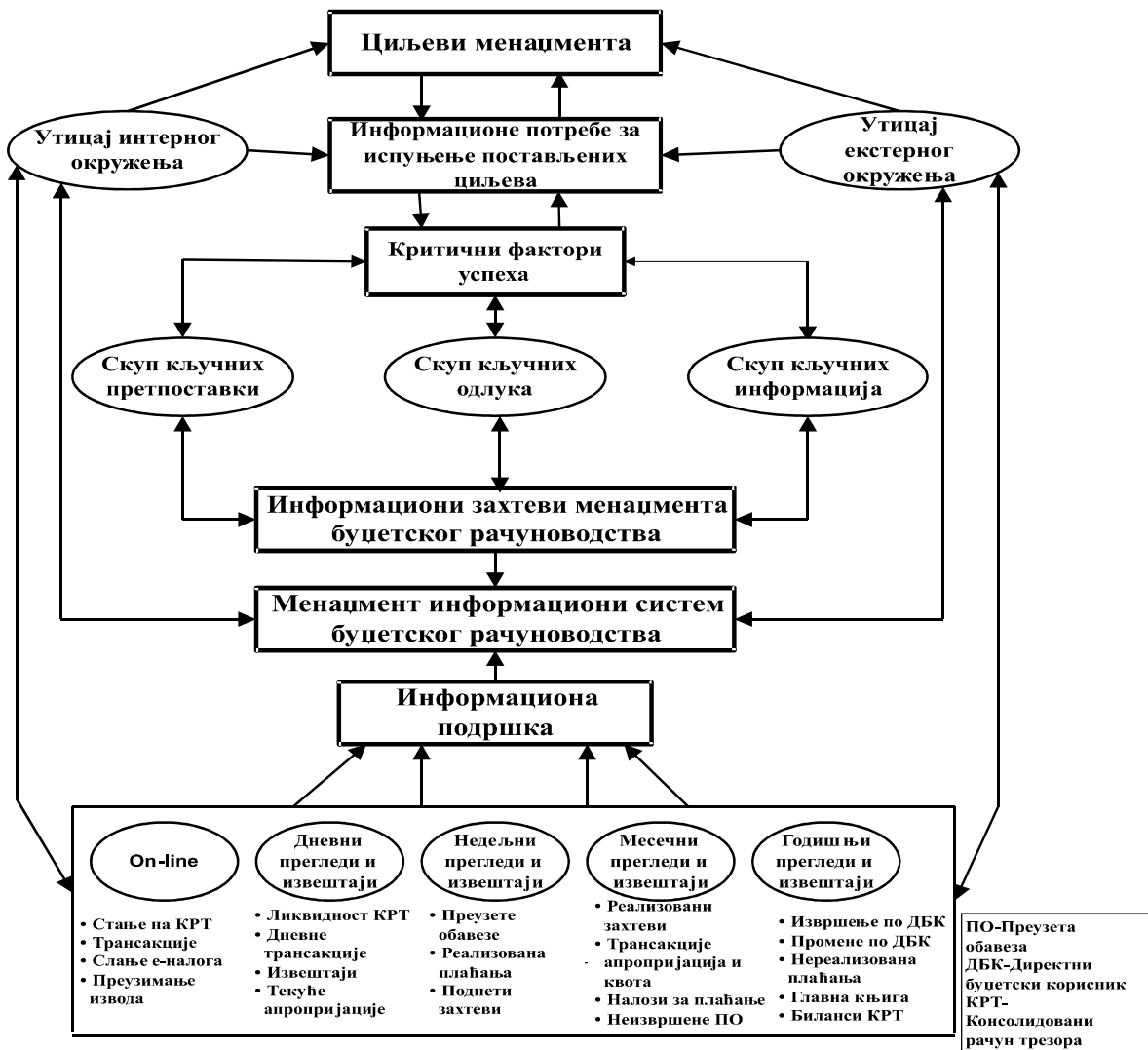
- интероперабилност и стандардизацију информација и извештавања са окружењем (Министарство финансија, пословне банке, Управа за трезор) које су усмерене на циљеве успостављања међународних стандарда и стандардне буџетске класификације, омогућавају анализе на макроекономском нивоу и унапређују интероперабилност система различитих нивоа управљања и одлучивања (са централним нивоом, директним буџетским корисницима, другим локалним трезорима и др.);
- консолидацију фискалних података за републички ниво по функцијама и секторским категоријама;
- консолидацију информационо-комуникационе платформе;
- размену информација са окружењем у циљу интеграције апликација;
- стандардизоване формате докумената (фајлова) који се размењују са системима из окружења.

Интероперабилност захтева одређени степен компатибилности система који размењују информације, како би се минимизовале трансформације захтеване приликом размене података и обезбедили предуслови за ефективну интерпретацију пренетих података. Са аспекта стандардизације и интероперабилности, основни токови информација и извештавања у интеракцији са окружењем (месечни извештаји о приходима и расходима ка Министарству финансија, недељни прегледи евидентирања трансакција у Главној књизи ка Управи за трезор, годишњи билансни извештаји на нивоу локалног трезора ка Министарству финансија, Смернице за припрему буџета од Републичког трезора и др.) морају бити усклађени и прилагођени дефинисаним форматима и облицима презентовања података. За потребе интеграције апликација са окружењем у циљу консолидације података на свим хијерархијским нивоима организационе структуре, неопходно је дизајнирати софтверску архитектуру засновану на савременим информационо-комуникационим технологијама и веб-концепту. У анализи и дефинисању токова података између буџетског

\*\*\*\*) Арсовски, З.,(2008), *Информациони системи*, Економски факултет Крагујевац, Крагујевац, стр. 243.



Слика 2 - Модел захтева менаџмента



рачуноводства локалних трезора и окружења коришћен је процесни приступ (BPM - *Business Process Management*, BPR - *Business Process Reengineering*, BSC - *Balanced Scorecard*).

На Слици 3 приказан је контекстни дијаграм система, са релацијама система са окружењем и везама (токови података). Између система и окружења обавља се стална динамичка размена података и информација. Правовремена доступност одговарајућих информација има кључну улогу приликом доношења одлука које се односе како на свакодневно функционисање, тако и на планирање и прогнозирање краткорочног и дугорочног кретања финансијских токова. Процес доношења одлука, који је подржан менаџмент информационом системом буџетског рачуноводс-

тва локалних трезора, везан је за информације из различитих интерних извора (локална пореска администрација, е-управа, е-маркетинг) и екстерних извора (министарства, Управа за трезор, пословне банке, други локални трезори).

За потребе интеграције, односно дељења и заједничког коришћења хетерогених информација у апликацијама из интерног и екстерног окружења, извршене су анализе и истраживања у домену буџетског рачуноводства које се односе на механизме који омогућавају да скупови података менаџмент информационог система буџетског рачуноводства буду доступни ширем кругу овлашћених корисника, успостављањем заједничке платформе за интероперабилност. На основу истраживања која се односе на интеграцију и

Слика 3 - Контектни дијаграм менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора



управљање процесима у јавном сектору<sup>+</sup>, за интеграцију процеса буџетског рачуноводства неопходно је обезбедити интегрисану информациону архитектуру која омогућава различитим системима на нивоу општина, односно локалних трезора, да деле и размењују податке, независно од основне архитектуре.

На основу искуства организација које су интегрисале **ИТ** инфраструктуру путем **EAI** у литератури<sup>++</sup> су анализирани предности које проистичу из коришћења **EAI** технологије: организационе (резултати у организацији пословних процеса), управљачке (ефективно одлучивање на свим менаџмент нивоима), оперативне (унапређење оперативне ефикасности), стратешке (унапређење комуникације са партнерима и добављачима) и техничке (постизање интеграције на различитим нивоима, односно на нивоу података, објеката и процеса). С обзиром да не постоји

технолозија која подржава све врсте интеграције, за изградњу архитектуре интеграције **EAI** обично комбинује различите технологије интеграције, као што су: поруке посредници, адаптери, апликациони и веб-сервери (message brokers, adapters, application servers and веб-servers). Интеграција различитих апликација и **ИТ** компонената унутар и ван граница система, због хетерогености апликативно софтверских решења из окружења, треба да се развије на веб-концептима како би се омогућило проширење функција изван организационих система и како би се постигла пуна комуникација између информационих система различитих учесника и њихових процеса.

У том контексту, рад је фокусиран на **EAI** технолошка решења и њихов утицај на управљање процесима буџетског рачуноводства у оквиру е-управе и са другим системима из релевантног окружења.

+ ) Sharma, S., Gupta, J., (2002), *Transforming to e-government: a framework*, In presented at 2nd European Conference on E-Government, Public Sector Times, 383-90.  
 ++ ) Irani, Z., Themistocleous, M., Love, P. E. D., (2003), *The Impact of Enterprise Application Integration on Information System Lifecycles*, Information & Management, Vol. 41, No. 2, 177-187.

### 6. Развој менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора - софтверска подршка интеграцији

У процесу развоја менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора, а у складу са животним циклусом развоја IS (*SDCL - Systems Development Life Cycle*)<sup>+++</sup> и специфичностима система буџетског рачуноводства, коришћен је приступ комбинованог коришћења различитих метода за различите фазе у животном циклусу. У раду су приказани резултати моделирања менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора са аспекта интеграције са системима из интерног и екстерног окружења.

С обзиром да основне функције система буџетског рачуноводства анализираних локалних трезора нису интегрисане, за потребе интеграције, применом BSP (*Business System Planning*) методе, у фази планирања система, дефинисане су функционалне области и организациона структура система, идентификовани су циљеви новог система, захтеви корисника на стратешком, тактичком и оперативном нивоу и дефинисан је прототип модела захтева менаџмента буџетског рачуноводства. На тај начин створена је основа за анализу система, односно логички дизајн система и даљи развој менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора.

Фаза функционалног моделирања реализована је применом IDEF стандарда и процесно оријентисане методе SSA - *Структурна систем анализа (SSA - Structured System Analysis)*. Извршена је идентификација и анализа кључних процеса и класа података, односно, улазних и излазних токова података који повезују процесе и субјекте унутар система као и система са окружењем, моделирање процеса управљања и одлучивања, моделирање података, моделирање интерфејса за потребе менаџмента и моделирање комуникационе инфраструктуре система.

Анализа система обухватила је и декомпозицију система у компоненте, као и анализу рада сваке компоненте и њихових интеракција. У анализи и дефинисању токова података буџетског рачуноводства обухваћено је кретање информација кроз изабране кључне процесе који чине логичку целину са дефинисаним улазима, трансформацијом улаза у оквиру посматраног процеса, као и излазима који су резултат трансформације и користе се као улази у наредним подсистемима.

Применом асоцијативне матрице процеси/класе података дефинисани су логички подсистеми система буџетског рачуноводства који се односе на планирање и припрему буџета, обраду апропријација, планирање извршења буџета и квоте, обавезе, плаћање и трансфер средстава и рачуноводство са финансијским извештавањем о изворима средстава. Релације између структурних елемената и функција подсистема су међусобно условљене, при чему је изражено функционално јединство, управљачка иницијатива и усмереност на дефинисане циљеве система и циљеве процеса.

Користећи добијене резултате анализе система (идентификоване процесе и класе података, садржај процеса и података и њихов значај), дефинисани су процеси и класе података који повезују менаџмент информациони систем буџетског рачуноводства локалних трезора са системима из окружења и изабрани су објекти/ентитети од интереса за интеграцију. За ефикасна решења интеграције истраживање је обухватило анализу структуре података и информација које се размењују, са аспекта врсте података, начина и учесталости размене.

Интегрисани модел менаџмент информационог система за подршку управљању процесима буџетског рачуноводства локалних трезора у веб-окружењу, развијен је у складу са дефинисаним циљевима, развијеним моделом захтева менаџмента, моделом процеса, моделом података, моделом интерфејса за потребе корисника различитог нивоа одлучивања, дизајнираном базом података и архитектуром апликативног софтвера система.

Могућности повезивања и софтверске интеграције анализирани су према нивоима на којима се може обављати: ниво података, ниво процеса, ниво апликација, ниво метода и ниво корисничког интерфејса.

Менаџмент информациони систем буџетског рачуноводства локалних трезора имају за циљ да разменом есенцијалних информација, обезбеде не само адекватне вертикалне интеракције између логичких подсистема на локалном нивоу, већ и да на веб- (*World Wide Web*) заснованим технологијама, успоставе адекватну комуникацију са окружењем и хоризонталне интеракције са вишим нивоом управљања и одлучивања - републичким менаџментом. Конципирана архитектура система, заснована на Веб технологијама у мрежном окружењу треба да омогући да се развијене базе података, информациони подсистеми и

<sup>+++</sup>) Арсовски, З.,(2008), *Информациони системи*, Економски факултет Крагујевац, Крагујевац, стр.214.

модули усклађено користе и функционишу, обезбеђујући доследност информација. Као одговор на кључна оперативна питања из делокруга рада буџетског рачуноводства локалних трезора, усаглашавањем са захтевима менаџмента на свим нивоима управљања и одлучивања уз коришћење савремених информационих технологија у подршци пословним процесима, модел менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора чине кохерентно представљени процеси кроз дијалог између заинтересованих страна које учествују у дефинисању захтева и успостављању процеса. Софтверска подршка, која подразумева приближавање системског и софтверског инжењерства, са сврхом имплементације софтверске архитектуре у складу са дефинисаним захтевима у циљном окружењу, представљена је интегрисаном базом података и апликативним модулима који обухватају кључне процесе и активности менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора.

Циљ менаџмента пословних процеса је да обухвати све аспекте информационо комуникационе инфраструктуре која интегрише основне процесе буџетског рачуноводства у јединствени рачуноводствени процес и управља токовима података пословних процеса и информацијама према одређеним функцијама.

Софтверска подршка инжењерингу процеса менаџмент информационог система буџетског

рачуноводства локалних трезора реализована је апликативним решењем дизајнираним у складу са идентификованим захтевима корисника и дефинисаним кључним процесима, процесима подршке и менаџмент процесима у свим функционалним областима и аспектима. Апликативно софтверска архитектура обезбеђује управљачке активности којима се успоставља функционисање веза између процеса, контролише одговарајућа расподела одговорности за процес и управља информационом инфраструктуром у целини (Слика 4).

Анализа софтвера заснива се на процени његове функционалности и дизајна (структуре базе података), са нагласком на интеграцији са другим пословним процесима. Из тог разлога, приликом планирања и анализе система, дефинисања интерних процеса и дизајнирања, пројектовања и управљања базом података и апликативним софтвером обезбеђује се стандардизација процеса и процедура како би се остварила интероперабилност и комуникација потребна за ефикасно интегрисање са системима из интерног и екстерног окружења. Основни предуслови стандардизације процеса менаџмент информационог система буџетског рачуноводства омогућени су кроз:

- дефинисање јединствених рачуноводствених стандарда (међународни рачуноводствени стандарди) који се примењују на централном, републичком нивоу управљања,

**Слика 4 - Подсистеми MIS буџетског рачуноводства локалних трезора и системи овлашћења**

МЕНАЏМЕНТ ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ БУЏЕТСКОГ РАЧУНОВОДСТВА ЛОКАЛНИХ ТРЕЗОРА  
(M I S B R L T)

**ПОДСИСТЕМ ЗА ОБРАДУ АПРОПРИЈАЦИЈА**

- ПЛАНИРАЊЕ И ИЗРАДА БУЏЕТА
- ЕВИДЕНТИРАЊЕ АПРОПРИЈАЦИЈА ИЗ ПЛАНА
- РАСПОДЕЛА АПРОПРИЈАЦИЈА
- ПРОМЕНА АПРОПРИЈАЦИЈА
  - Подношење захтева
    - Креирање захтева за ребаланс буџета
    - Креирање захтева за трансфер у/из буџетске резерве
    - Креирање захтева за додатне изворе прихода
    - Креирање захтева за трансфер унутар директног корисника - 5%
  - Обрада и верификација захтева
  - Кориговање апропријације

- ПОДСИСТЕМ ЗА ПЛАНИРАЊЕ ИЗВРШЕЊА БУЏЕТА И КВОТЕ
- ПОДСИСТЕМ ЗА ПРЕУЗИМАЊЕ ОБАВЕЗА
- ПОДСИСТЕМ ЗА ОБРАДУ ЗАХТЕВА ЗА ПЛАЋАЊЕ И ТРАНСФЕР СРЕДСТАВА
- ПОДСИСТЕМ ЗА ПЛАЋАЊЕ
- ПОДСИСТЕМ ЗА КЊИЖЕЊЕ
- АДМИНИСТРАЦИЈА СИСТЕМА
- ИЗВЕШТАВАЊЕ

### Обрада и верификација захтева

Буџ.корисник :

Отказивање
Оверавање
Одобравање
Одбијање
Штампа

БрЗахтева	Апр	ШифБуџКор	ШифРазлога	Трезор	ДатЗахтева	Апр	УчИзнос	Статус
<input type="checkbox"/>	1	7704	4	107	08/02/2010		2000000	5-отказан
<input type="checkbox"/>	2	7704	4	107	11/01/2010		300000	3-одобрен
<input type="checkbox"/>	3	7704	4	107	01/01/2011		150000	2-оверен
<input type="checkbox"/>	4	7704	4	107	11/09/2010		50000	4-одбијен
<input type="checkbox"/>	5	7704	4	107	11/09/2010		50000	1-креиран

- консолидацију финансијских информација,
- обезбеђивање основе за комуникацију подсистема и система из окружења,
- обезбеђивање предуслова за интеграцију процеса и
- обезбеђење потребног оквира за развој и имплементацију софтвера дефинисаног квалитета.

Стандардизација и интероперабилност менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора омогућена је кроз централизовано управљање подацима, извештавање и интеграцију процеса буџетског рачуноводства различитих нивоа управљања и одлучивања.

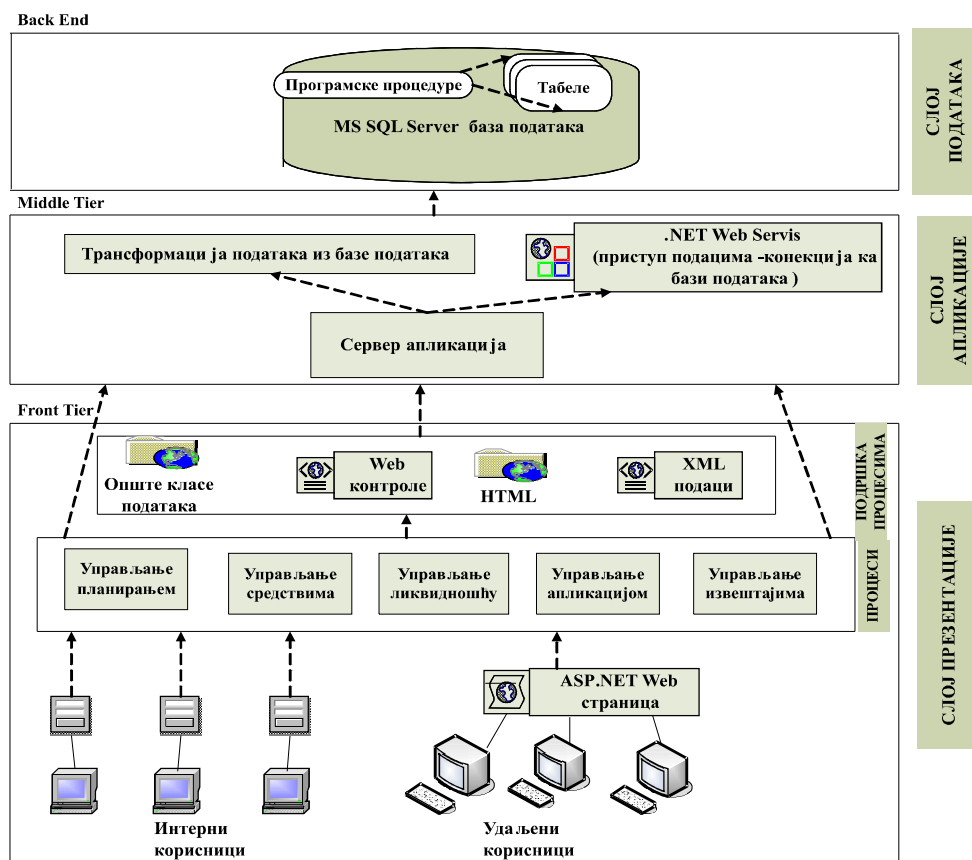
Интегрисаним менаџмент информационом системом, који се по функционалности заснива на концептима **ERP** система<sup>+++</sup>, остварује се интеграција токова информација између дефинисаних подсистема и интеграција пословних процеса и функција буџетског рачуноводства локалних трезора. Полазећи од

тога да такав оквир може обезбедити информације за вредновање пословних процеса буџетског рачуноводства и процеса у интерном окружењу локалних трезора, интегрисани су процеси планирања буџета са процесима извршења буџета и рачуноводственим функцијама, у зависности од резултата интеракције са другим процесима.

Архитектура апликативног софтвера реализована је као вишеслојна, базирана на веб-клијентима на нивоу презентације (*interface*), апликативним и веб-серверима на средњем нивоу и серверима података и базе података на нивоу података (Слика 5).

Развијено је апликативно решење за управљање пословним процесима\* које обједињује информационо-комуникациону архитектуру менаџмент информационог система буџетског рачуноводства, моделе пословних процеса, модел за управљање пословним токовима и информациону инфраструктуру за подршку одвијања пословних процеса. Основне карактеристике софтверске архитектуре су: подршка за XML (*Ex-*

Слика 5 - Архитектура апликације у веб-окружењу



+++ ERP-Systems-Situation and future Developments, [http://www.ebz-beratungszentrum.de/ppp\\_seiten/sonstiges/erp\\_eng.htm](http://www.ebz-beratungszentrum.de/ppp_seiten/sonstiges/erp_eng.htm) (април 2007).

\*) Арсовски, З., Арсовски, С., Стефановић, М., (2007), *A New Approach to Managing Application Development From Aspects of Quality*, International Journal for Quality Research, Vol 1, No 3, pp. 171-180

*tensible Markup Language*), могућност проширивања система, отвореност за различите компоненте и сервере и могућност коришћења веб-сервис технологија за повезивање са системима из окружења. С обзиром на могућности коришћења алата за креирање, развој, управљање, коришћење и реализацију веб-сервиса, за развој веб-апликације менаџмент информационог система буџетског рачуноводства коришћен је *Visual C#* програмски језик у оквиру програмског пакета *Microsoft Visual Studio.NET* окружења.

### 7. Архитектура интеграције информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора

Основно обележје интеграције процеса буџетског рачуноводства са процесима из окружења је да интегрисани процеси повезују, најпре процесе система у интерном окружењу (локална пореска администрација, маркетинг функција, функција плана и анализе, *ИТ* подршка) а затим и у оквиру ширег концепта е-управе као и процесе система из екстерног окружења. Коришћењем концепта развоја *ERP* система који интегрише проток информација у свим функцијама, постигнут је дефинисани циљ интеграције структуре и функционалности менаџмент информационог система буџетског рачуноводства, на основу дизајниране софтверске архитектуре чији информационо-комуникациони ниво омогућава наведену интеграцију. Међутим, *ERP* системи не дозвољавају организацији да изврши значајне промене у својим системима са аспекта интеграције, јер прилагођавање *ERP* система може бити комплексно, скупо и ризично. *EAI* концепти су једна од могућности за превазилажење неких ограничења *ERP* система, пружањем интегрисане организационе инфраструктуре. *EAI* концепт има могућност да контролише и дистрибуира информације кроз организацију и да ефикасно управља интеракцијама са окружењем.

Интеграција апликација (*EAI - Enterprise Application Integration*) омогућава размену информација са апликацијама из окружења или интерним *ИТ* системима, са циљем да подржи пословне процесе буџетског рачуноводства, кроз интеграцију са релевантним окружењем. На тај начин се постиже ефективно коришћење постојећих *ИТ* ресурса у реализацији пословних процеса.

С обзиром да *EAI* концепт не подржава интеграцију различитих хардверских и софтверских

система имплементираних у окружењу, за потребе реализације интеграције менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора са информациононим системима из окружења коришћени су веб-сервиси засновани на *XML*-у. Током протеклих неколико година, коришћени су *ad-hoc* приступи који користе предности основне инфраструктуре интернета. Наиме, веб-сервиси обезбеђују систематски и прошириви оквир за интеграцију апликација, коришћењем веб-протокола заснованих на отвореним *XML* стандардима<sup>\*\*</sup>. Веб-сервиси представљају скуп технологија независних од платформе, пројектоване за прослеђивање мрежних сервиса и услуга посредством локалних мрежа или интернета. Другим речима, веб-сервиси подржавају *EAI* концепт тако што *EAI* делује као софтвер, којим се информације организационог *ERP* система преводе у формате разумљиве за друге апликације.

У раду је примењен приступ директне интеграције у пословне процесе информационог система из окружења као и начин који подразумева експозицију функционалности менаџмент информационог система буџетског рачуноводства коришћењем интеграционог међунивоа - *middlware*. *Middlware*, односно веб-сервис, је ниво у коме се могу реализовати сва логичка правила конкретне апликације. Основна улога веб-сервиса је да омогући креирање дистрибуираног интеграционог међунивоа - *distributed middlware*. Осим тога, веб-сервиси су најновији приступ у развоју интеграције е-пословања. Засновани су на стандардима који омогућавају да се изгради заједничка инфраструктура пословних интеграција са релевантним окружењем, без обзира на основну *ИТ* инфраструктуру.

Најзначајнији аспект веб-сервиса је заснованост на стандардима и архитектура оријентисана ка сервисима, са циљем интеграције база података, апликација и мреже у целину која корисницима омогућава низ услуга приступом преко претраживача (*Browser-a*). Веб-сервиси и употреба вишеслојних компонентних апликација омогућавају повезивање ових сервиса у оквиру и изван система користећи стандарде на основу проширеног *Extensible Markup Language (XML)* који је базиран на следећим стандардима: *SOAP (Simple Object Access Protocol)* за пренос *XML*-кодираних података и даљински приступ услугама у платформи на независан начин; *UDDI (Universal Description, Discovery and Integration)*

<sup>\*\*</sup>) Chen, M.(2003), „Factors Affecting the Adoption and Diffusion of XML and Web services Standards for E-Business Systems“, *International Journal of Human-Computer Studies*, Vol. 58, No. 3, 259-279

за опис, претраживање и интегрисање података, и WSDL (*Web-service Description Language*) који обезбеђује XML семантику за опис расположивих веб-сервиса<sup>\*\*\*</sup>. У поређењу са традиционалним EAI, где је као најчешћи метод коришћена електронска размена података (EDI), XML је специјално дизајниран да користи интернет као механизам преноса података где се пословни документи и услуге могу слободно размењивати електронским путем.

Са циљем да омогући апликацијама интеграцију и дељење података путем Интернета, коришћен је *SOA (Service-Oriented Architecture - сервисно оријентисана архитектура)* приступ као концепт који на ефикасан начин подржава пословне процесе, омогућава интеграцију апликација, података и функција и унапређује интеграцију применом софтверских *интерфејса*, интегришући постојећу инфраструктуру и софтверска решења. Решења усмерена на архитектуру вођену пословним процесима омогућавају квалитетно управљање променама, континуирану - верификацију квалитета и прилагодљивост сталним и брзим променама окружења.

Сервисно оријентисана архитектура, заснована на веб-сервисима, омогућава највиши ниво системске интеграције. С обзиром на то да интеграција информационог система буџетског рачуноводства зависи од функција екстерних информација, неопходно је да екстерни информациони системи имају карактеристике које омогућавају интеграцију. Имплементација сервисно оријентисане архитектуре (SOA) повећава могућност успешне интеграције и подржава управљање пословним процесима (BPM) у целом систему у циљу оптималног коришћења пословних процеса у систему и процеса из окружења<sup>\*\*\*\*</sup>. SOA не само да помаже у развоју флексибилне софтверске апликације, већ и омогућава интеграцију са другим системима.

На *Слици 6* приказан је модел интеграције менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора са релевантним окружењем. У оквиру *e-управе* разматран је ниво интеграције везан за домен концептуалног пројектовања, који захтева решавање проблема из апликационог погледа на интероперабилност, применом технологија које омогућавају интероперабилност, као што су *COM (Component Object Model)/DCOM (Distributed COM), CORBA (Com-*

*mon Object Request Broker Architecture)* или *XML* веб-сервиси. Издвојени су интерни системи са којима интеграција може квалитативно унапредити систем буџетског рачуноводства, као што је *e-трговина* и *e-маркетинг*. Електронско пословање у оквиру буџетског рачуноводства, анализирано је и као подршка и као део кључних процеса, чиме се обезбеђују захтеви квалитета за расположивост, интегритет и поверљивост информација процесираних/садржаних у примарним процесима. Развијене методологије е-пословања фокусиране су првенствено на анализу информација и везе у моделу података. За овај рад анализирана је стандардизација размене података у различитим веб-технологијама са аспекта примене *XML* технологије, контроле приступа *XML* документима, *XML* база података, *XML* форми података и апликација базираних на *XML*-у.

Развојем архитектуре менаџмент информационог система буџетског рачуноводства дефинисани су структурирани поступци помоћу којих је реализовано моделирање и управљање у реалном времену, уз обавезно успостављање комуникације са државним органима, финансијским институцијама, као и са добављачима са високим степеном значајности у пословању директних буџетских корисника, који посредно утичу на процесе буџетског рачуноводства локалних трезора (преузимање обавеза за плаћање према добављачима).

Циљ интеграције са апликацијама *e-управе* је, између осталог, и унапређење односа директних буџетских корисника са добављачима, применом *B2B (Business-to-business)* и *CRM* модела и *EDI* технологије у оквиру система *e-пословања* пружањем следећих услуга:

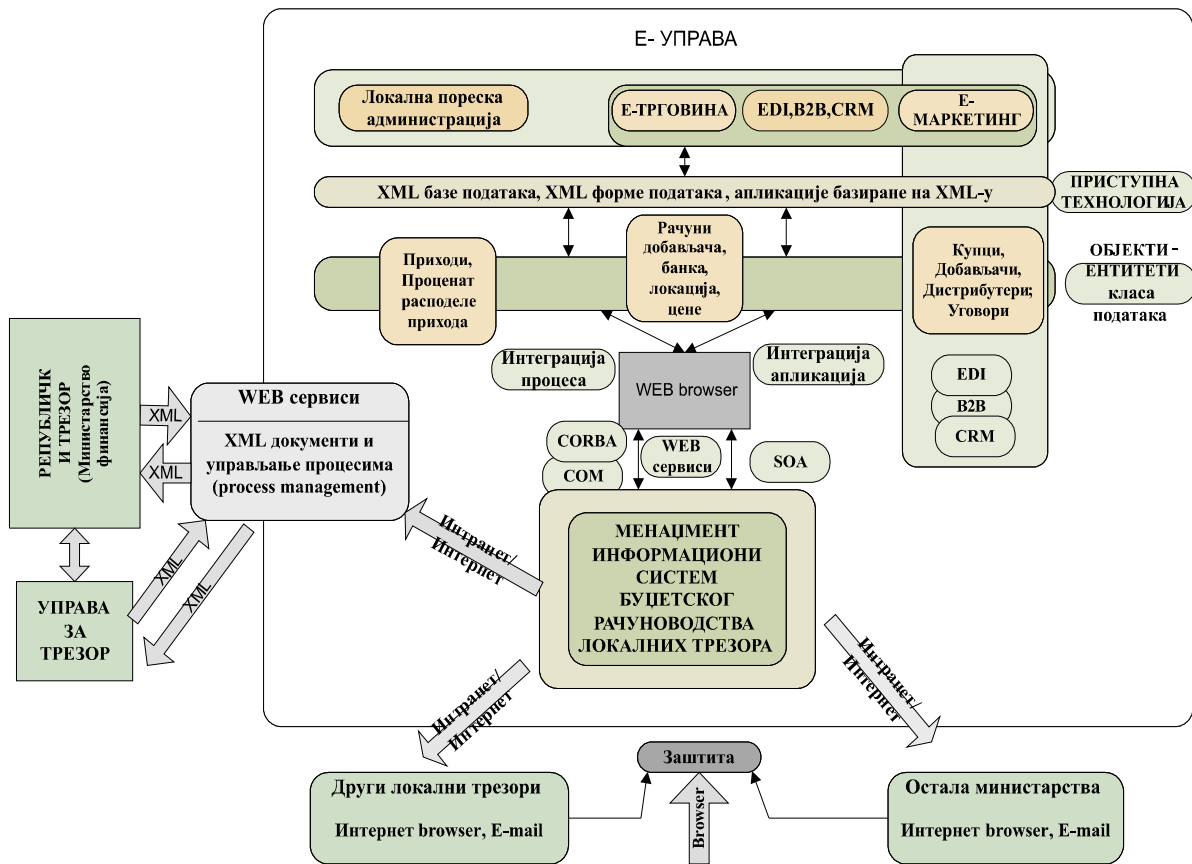
- претраживање и дистрибуирање докумената,
- управљање контактима,
- мултикомуникациони приступ подацима преко портала и локални приступ инфо-пунктовима или јавним *e-киосцима* и
- успостављање електронске комуникације са другим локалним трезорима и државном управом, применом дефинисаних стандарда у размени података.

Ефикасно интегрисано решење (Слика 6), дељењем и интеграцијом информационих ресурса, може допринети већој ефикасности електрон-

\*\*\*) Curbera, F., Duftler, M., Khalaf, R., Nagy, W., Mukhi, N., Weerawarana, S. (2002), *Unraveling the Web Services* "Web – An Introduction to SOAP, WSDL, and UDDI", *IEEE Internet Computing*, March / April, 86-93.

\*\*\*\*) Bajwa, I.S., Kazmi, R., Mumtaz, S., Choudhary, M. B., Naweed, M.S., (2008), *SOA and BPM Partnership: A paradigm for Dynamic and Flexible Process and I.T. Management*, *Proceedings of World Academy of Science, Engineering and Technology*, Vol 35, 16-22

Слика 6 - Модел интеграције менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора са окружењем



ског система набавке за локалне потребе (планирање набавки, организација набавки укључујући електронске конкурсе, презентацију извештаја о набавци и надгледање) интегрисањем са **CRM** системима који повезују ресурсе добављача, произвођача, дистрибутера и самих купаца. На тај начин могу се превазићи проблеми који настају када апликација из окружења обезбеђује специфичан интерфејс са одређеним правилима и функционалностима, што је случај система **e-маркетинга** и система јавне набавке у оквиру локалних трезора.

CRM је дизајниран да помогне, унапреди и оптимизује интеракције са добављачима, применом једне или више тачака за контакт (центре за информације, дистрибутере, огранке, web, mail). **CRM** је решење интеграције менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора са системима из окружења, са маркетиншког аспекта. Циљ је да се **CRM** града или општине прилагоди пословним процесима буџетског рачуноводства и односима **e-управе** са грађанима, предузетницима и пословним партнерима.

У концепт **e-управе** сврстана је и **Локална пореска администрација (ЛПА)** јер су истраживања показала да се у последње време у оквиру

иницијативе увођења **e-управе** успостављају информациони системи локалних пореских администрација чија је основна функција утврђивање изворних прихода локалних трезора и класификација прихода за све изворе прихода према утврђеним процентима расподеле. На тај начин се обезбеђује подршка увођењу фискалне децентрализације и управљању јавним финансијама у оквиру интегрисаних система државних органа. **ЛПА** информациони систем описује приходе као ентитет који је као класа података о приходима дефинисан и у бази података менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора. Дефинисањем логичке мреже у којој су подаци о везним објектима идентични по структури (одговарајући атрибути дефинисани на исти начин) интеграција ових двају система односи се на информације о локалним приходима и преглед процената расподеле јавних прихода за дефинисани период. Ово је пример интеграције на нивоу података, која функционише тако што се у слоју за повезивање дефинишу заједничке тачке (ентитети) приступа између повезаних апликација и ЕАИ инфраструктуре. Затим се у слоју дистрибуције врши размена елемената између ЕАИ и апликација, односно дистрибуција информација од извора који ини-



цира интеграциону инфраструктуру до циљне апликације у којој се подаци конвертују и реформатирају у препознатљиви формат за циљне системе.

Анализирана је интеграција менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора са **Министарством финансија и Републичким трезором**. С обзиром на то да је логика апликације републичког трезора заснована на процесима од којих су неки, у оквиру менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора, дефинисани као кључни процеси (обрада апропријација, планирање извршења буџета и квоте, преузимање обавеза) могућа је интеграција ових двају система и на нивоу података и на нивоу процеса (апликативног интерфејса). Интеграција на нивоу процеса користи интеграцију на нивоу података у циљу аутоматизације и интеграције пословних процеса. У зависности од захтева интеграције, на нивоу процеса извршава се задатак интеграције пословних процеса у оквиру одговарајуће апликације. Решење интеграције засновано је на коришћењу стандардних механизма **XML** (стандард за интеграцију на нивоу података) и веб-сервиса (стандард за интеграцију на нивоу сервиса) којим се са Министарством финансија и Републичким трезором размењују стандардизовани документи (стандардизовани формати Плана буџета, Законска и правна регулатива, Стандардна буџетска класификација, билансна стања). Начин размене података реализује се помоћу клијентске апликације која одговара презентационом нивоу и задужена је за аутентификацију, ауторизацију корисника и остваривање везе са веб-сервисом. Учесталост размене одређена је унапред утврђеним календаром.

За интеграцију са **другим локалним трезорима и осталим министарствима** истраживан је и анализиран приступ интеграцији преко јединственог корисничког интерфејса који представља везу између корисника, информација и процеса. Функција интерфејса у интеграцији информационих ресурса је да омогући приступ потребним апликацијама и размену информација између апликација, у складу са пословним процесом. Могућност персонализације интерфејса омогућава да се сваком кориснику допусти приступ апликацијама које су само њему потребне. То значи да се интерфејс имплементира у складу са организационом структуром, пословним моделом и радном улогом корисника. С обзиром на то да ови системи нису стално на располагању, приступ интеграцији је и примена технологије која се заснива на порукама оријентисаним на **middleware (MOM)** која подржава

различите врсте компоненти, што не значи да други софтверски пакети нису неопходни.

## 8. Закључак

Истраживања и анализе, које су на основу студија и програмских докумената **OECD (Organization for Economic Co-operation and Development)**, Светске банке, Међународног монетарног фонда и Европске уније, обухватиле буџетско рачуноводство и трезорско пословање земаља Европске уније и света, посебно земаља у транзицији, указују на то да последњих десетак година већи број развијених земаља постепено реформише своје буџетске системе и уводи концепт савременог менаџмента у систем јавних финансија, са циљем унапређења ефикасности, ефективности и транспарентности буџетског процеса.

На основу релевантне литературе, у раду су извршена истраживања која указују на то да, у складу са трендовима реформских процеса у области јавних финансија, предностима коришћења савремених **ICT** и захтевима за дефинисање стандарда хоризонталне и вертикалне комуникације, постоје тенденције развоја информационих система буџетског рачуноводства на локалном нивоу. Поређењем и анализом постојећих модела пројектованих информационих система, са аспекта примене и коришћења савремених **ICT**, закључено је да су захтеви на локалном нивоу усмерени на развој информационих система буџетског рачуноводства који се заснива на процесу интеграције и имплементације у свеобухватан систем управљања јавним финансијама. Ипак, услед специфичности организационих структура, није дефинисан општи модел информационе архитектуре буџетског рачуноводства локалних трезора, већ је дошло до развоја хетерогених и независних решења, а самим тим и потребе за стратешким планирањем интегрисаног **IS** као основе за развој и реинжењеринг **IS**. Насупрот томе, у нашој постојећој рачуноводственој теорији и пракси недостаје литература из области буџетског рачуноводства на локалном нивоу, посебно у делу примене савремених концепата, метода и техника за развој информационих система буџетског рачуноводства локалних трезора, као информационе подршке менаџмента у управљању и одлучивању. Емпијска истраживања и анализе садашњег стања буџетског рачуноводства локалних трезора у Србији указала су на то да постојећа решења информационих система буџетског рачуноводства локалних трезора карактеришу некомпатибилни, парцијално развијени и неинтегрисани

системи, који не обезбеђују стандардизацију докумената, усклађеност структуре информација, интероперабилност са државним нивоом и интеграцију са системима из интерног и екстерног окружења.

Из тог разлога, у раду је представљен модел менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора у веб-окружењу који, у складу са захтевима менаџмента на свим нивоима одлучивања, обезбеђује квалитетну информациону подршку менаџменту у процесу доношења одлука и омогућава ефективно управљање кључним процесима буџетског рачуноводства.

Кроз све фазе развоја менаџмент информационог система буџетског рачуноводства, у поступку планирања, анализе и дизајна система, на основу дефинисаних модела процеса, модела података, модела захтева менаџмента, модела интерфејса, дизајниране базе података и архитектуре апликативног софтвера, обезбеђена је стандардизација процеса и процедура како би се остварила интероперабилност и комуникација неопходна за ефективну интеграцију са системима из интерног и екстерног окружења. Интеграција процеса омогућена је презентованим прототипом пројектованог апликативног софтвера заснованог на веб-концептима, који обезбеђује захтевани ниво интеграције информација, њихових токова и релација. Информациона архитектура модела интеграције информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора представљена је у складу са основним организационим функцијама и подсистемима, чијим повезивањем, преко одговарајућих токова података, заједничке базе података и дизајнираног софтверског решења, интегрисани информациони систем буџетског рачуноводства обезбеђује основу за интеграцију са другим системима из интерног и екстерног окружења.

Дизајнираном архитектуром модела интеграције, применом метода и техника заснованих на веб-технологијама и ЕАИ концепту интеграције, идентификоване су заједничке апликације, информациони системи и базе података из релевантног окружења, које имају значајну улогу у е-пословању и е-маркетингу, као подршка процесима буџетског рачуноводства у оквиру е-управе.

На основу дефинисаних кључних процеса менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора, применом В2В модела е-пословања и ЕДИ технологије, омогућена је реализација концепта е-трговине, чиме се квалитативно унапређују односи буџетских

корисника са добављачима, дистрибутерима и купцима. Интегрисањем са CRM системима обезбеђена је инфраструктура за имплементацију пословних процеса буџетског рачуноводства локалних трезора са аспекта е-маркетинга, чиме је унапређена ефективност електронског система јавних набавки локалних трезора.

Анализом карактеристика информација из екстерних информационог система, применом SOA концепта, подржано је управљање процесима менаџмент информационог система буџетског рачуноводства и омогућена интеграција апликација, података и функција, на основу interface-a који интегрише постојећу инфраструктуру и софтверска решења. Коришћењем стандардних механизма XML-a и веб-сервиса у поступку интеграције са Министарством финансија и Републичким трезором, разменом стандардизованих докумената, омогућена је интероперабилност са централним нивоом.

На основу претходне анализе може се закључити да развијени менаџмент информациони систем буџетског рачуноводства локалних трезора у веб-окружењу може одговорити на захтевани ниво интеграције, уз одговарајуће прилагођавање аутономно развијених информационог система буџетског рачуноводства појединих локалних трезора, имплементацијом интегрисаних interface-a и апликација за хоризонтално и вертикално повезивање. На тај начин се обезбеђују конзистентни подаци неопходни менаџменту у процесу доношења одлука, унапређују активности праћења, контроле и одговорности за процес и постиже ефективност менаџмент информационог система буџетског рачуноводства локалних трезора.

Са аспекта унапређења одлучивања менаџмента на свим нивоима управљања и одлучивања, у складу са трендовима развоја буџетског рачуноводства у земљама Европске уније и света, применом савремених ICT, веб-технологија и метода које обухватају базе модела, базе знања и различите моделе одлучивања, правци даљег истраживања могу бити усмерени на развој система за подршку одлучивању (*DSS - Decision Support Systems*) и експертних система (*ES - Expert Systems*) буџетског рачуноводства локалних трезора.

## Литература

## Књиге

1. Allen, R., Tommasi, D., (2004), *Managing Public Expenditure-A Reference Book for Transition Countries*, SIGMA, OECD
2. Арсовски, З., (2008), *Информациони системи*, Економски факултет, Крагујевац
3. Avison, D., Fitzgerald, G., (2006), *Information Systems Development: Methodologies, Techniques and Tools*, Mc Grow-Hill, London
4. Bocij, P., et all., (2006), *Business Information Systems: Technology, Development and Management for the E-business*, Prentice Hall, London
5. Erl, T., (2005), *Service Oriented Architecture: Concepts, Technology, and Design*, Prentice Hall PTR, New Jersey
6. Havey, M., (2005), *Essential Business Process Modeling*, O'Reilly.
7. Jeston, J., Nelis, J., (2008), *Business Process Management*, Butterworth-Heinemann, Elsevier, Amsterdam
8. Kendall, K., Kenndal, J., (2005), *System Analysis and Design*, Pearson, Education International, Prentice Hall, New Jersey
9. Лазаревић, Б., Јовановић, В., Диздаревић, П., (2003), *Пројектовање информационог система*, други део, "Научна књига", Београд
10. Laudon, K.C., Laudon, J.P., (2006), *Management Information Systems: Managing the Digital Firm*, Prentice Hall, New Jersey.
11. Laudon, K., Traver, C., (2007), *E-commerce: Business, Tehnology, Society*, Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey
12. Малинић, С., (2006), *Управљачко рачуноводство и обрачун трошкова и учинака*, Универзитет у Крагујевцу, Економски факултет, Крагујевац
13. Могин П., Луковић И., Говедарица М., (2004), *Принципи пројектовања база података*, II Издање, Универзитет у Новом Саду, Факултет техничких наука, Нови Сад
14. Parker C., Case T., (2002), *Management Information Systems: Action & Strategy*, Second Edition, Mitchell Mc Graw-Hill

15. Serian, D., (2002), *Middleware and Enterprise Application Integration*, Springer Verlag, London
16. Valacich J., George J., Hoffer J., (2006), *Essentials of Systems Analysis and Design*, Pearson, Prentice Hall, New Jersey

## Публикације

17. Alt, J. E., Lassen, D. D., (2006), „Transparency, Political, Polarization and Political Budget Cycles in OECD Countries“, *American Journal of Political Science*, Vol. 50, No. 3, pp. 530-550.
18. Арсовски, З., Арсовски, С., Стефановић, М., (2007), „A New Approach to Managing Application Development From Aspects of Quality“, *International Journal for Quality Research*, Vol 1, No 3, pp. 171-180, ISSN 1800-6450.
19. Арсовски, З., Арсовски, С., Митровић, З., Стефановић, М., (2009), „Simulation of Quality Goals: A Missing Link Between Corporate Strategy And Business Process Management“, *International Journal for Quality Research*, Vol.3, No.4, pp. 317-326, ISSN 1800-6450, University of Montenegro and University of Kragujevac
20. Bajwa, I.S., Kazmi, R., Mumtaz, S., Choudhary, M. B., Naweed, M.S., (2008), „SOA and BPM Partnership: A paradigm for Dynamic and Flexible Process and I.T. Management“, *Proceedings of World Academy of Science, Engineering and Technology*, Vol 35, 16-22.
21. Barth, E., Landsman, R., Lang, H., (2007), „International Accounting Standards and Accounting Quality“, *Journal of Accounting Research*, Vol.46, No.3, 467-498.
22. Beaumaster, S. (2002), „Local Government IT implementation issues: A challenge for public administration“, In *Proceedings of the 35<sup>th</sup> Annual Hawaii International Conference on System Sciences. IEEE Computer Society*, 1725-1734.
23. Blondal, J., (2003), „Budget reform in OECD member countries: common trends“, *OECD Journal on Budgeting*, Vol. 4, No. 4, OECD, p. 10.

24. Boulding, W., Staelin, R., Ehret, M., Johnston, J.W., (2005), „A Customer Relationship Management Roadmap: What Is Known, Potential Pitfalls and Where to Go“, *Journal of Marketing*, Vol. 69 (October), p. 155-166.
  25. Chen, M., (2003), „Factors Affecting the Adoption and Diffusion of XML and Web-services Standards for E-Business Systems“, *International Journal of Human-Computer Studies*, Vol. 58, No. 3, 259-279.
  26. Condor, V., (2002), „Towards the harmonization of local accounting systems in the international context“, *Financial Accountability and Management*, Vol. 18, No.2, May, 129-162.
  27. Curbera, F., Duftler, M., Khalaf, R., Nagy, W., Mukhi, N., Weerawarana, S., (2002), *Unraveling the Web-Services Web—An Introduction to SOAP, WSDL, and UDDI*, IEEE Internet Computing, March / April, 86-93.
  28. De Mello, L., Barenstein, M., (2001), *Fiscal Decentralization and Governance: A Cross-Country Analysis*, IMF Working Paper. WP/01/71, Washington D.C., p. 3.
  29. Erasala, N., Yen, D.C., Rajkumar, T.M., (2002), „Enterprise Application Integration in the Electronic Commerce World“, *Computer Standards & Interfaces*, Vol. 25, No. 2, 69-82.
  30. Gant, J., Chen, Y., (2001), „Transforming Local E-Government Services: The Use of Application Service Providers“, *Government Information Quarterly*, Vol 18, 343-355.
  31. Hagemeyer, D., Nelson, S., (2003), *Management Update: CRM Success Lies in Strategy and Implementation, Not Software*, Gartner Group, Research Note IGG-03122003-01, March 12.
  32. Irani, Z., Themistocleous, M., Love, P. E. D., (2003), *The Impact of Enterprise Application Integration on Information System Lifecycles*, Information & Management, Vol. 41, No. 2, 177-187.
  33. Janssen, M., Cresswell, A., (2005): „The Development of a Reference Architecture for Local Government“, In Proceedings of the 38th Hawaii International Conference on System Sciences
  34. Kim, H. J., Bretschneider, S., (2004), „Local Government Information Technology capacity: An Exploratory Theory“, In Proceedings of the 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, 121-130.
  35. Luder, K., Jones, R. H. (ed), (2003), *Reforming governmental accounting and budgeting in Europe*, Frankfurt am main: Fachverlag Moderne Wirtschaft
  36. OECD (2004), „The Legal Framework for Budget Systems: An International Comparison“, *OECD Journal on Budgeting*, Special Issue, Vol. 4, No. 3, OECD, Paris
  37. Ratnasingam, P., Pavlou, P., (2002), *The role of web services in business to business electronic commerce*, In Proceedings of the presented at Americas Conference on Information Systems, Dallas, TX
  38. Sharma, S., Gupta, J., (2002), *Transforming to e-government: a framework*, In presented at 2nd European Conference on E-Government, Public Sector Times, 383-90.
  39. Schick, A., (2001), „The Changing Role of the Central Budget Office“, *OECD Journal on Budgeting*, Vol. 1, No. 1.
  40. Тешић, Б., (2006), *Аутоматизација буџетског рачуноводства локалних самоуправа*, електронско издање, Е-волуција, Београдска отворена школа, Центар за проучавање информационих технологија, ИССН 1451-8112.
  41. Themistocleous, M. and Corbitt, G., (2006), „Is Business Process Integration Feasible?“, *Journal of Enterprise Information Management*, 19(4): 434-449.
  42. Vasconcelos, A., Mira da Silva, M., Fernandes, A., Tribolet, J., (2004), *An Information System Architectural Framework for Enterprise Application Integration*, In Proceedings of the 37th Annual Hawaii International Conference on System Sciences, HICCS04, Hawaii, 225-233.
- Извори са интернета*
43. *ERP-Systems-Situation and future Developments*, [http://www.ebz-beratungszentrum.de/pps\\_seiten/sonstiges/erp\\_eng.htm](http://www.ebz-beratungszentrum.de/pps_seiten/sonstiges/erp_eng.htm), (April 2007)

др Јован  
ВУКАШИНОВИЋ<sup>0</sup>  
Ана  
ВУКАШИНОВИЋ<sup>1</sup>

# Рачуноводствено обухватање стицања сопствених акција

## Резиме

*Стицање сопствених акција представља осетљиво питање како у свету, тако и у нашим условима. Из тог разлога сва законодавства у свету, па и наше, доносе одговарајуће прописе којима се обезбеђује заштита основног капитала акционарског друштва.*

*Неограниченим и неконтролисаним стицањем сопствених акција неминовно би дошло до ерозије основног капитала друштва, а доношењем одговарајућих прописа штите се интереси акционара.*

*Ова проблематика је утолико значајнија уколико је учешће акционарских друштава присутније у укупној структури привредних друштава једне земље и уколико је развијеније тржиште акција.*

*Стицање сопствених акција може бити мотивисано исплатом обавеза запосленима и акционарима, утицајем на тржишну цену акција, утицајем на акционарску структуру (спречавање преузимања акција од стране одређених лица, елиминисањем малих акционара), затим намером поништења акција. Овим радом начињен је покушај приказивања рачуноводственог обухватања стицања сопствених акција по наведеним основама.*

**Кључне речи:** *привредно друштво, сопствене акције, опциона куповина, трошак стицања*

## Увод

Акционарско (деоничко) друштво је привредно друштво у којем акционари (чланови) учествују са улозима у основном капиталу подељеном на акције, а основни капитал представља збир њихових улога.

Акције (деонице) су корпоративни вредносни папири који представљају идеални део власништва одређеног акционарског друштва. То су дугорочне власничке хартије од вредности без унапред утврђеног доспећа односно повраћаја уложене суме. Оне осигуравају власницима удео у добитку, а у случају ликвидације удео у ликвидационој маси акционарског друштва.

<sup>0)</sup> др Јован Вукашиновић, доцент на Факултету за пословну економију у Ваљеву Универзитета “Мегатренд“ у Београду

<sup>1)</sup> Ана Вукашиновић, Факултет организационих наука, Београд

Акција је хартија од вредности коју издаје акционарско друштво. Гласи на део основног капитала, а власнику даје право чланства у друштву и сва друга права која из тог чланства произилазе (имовинска и управљачка права, као и право на обавештеност акционара).

Акционари као потенцијални чланови друштва дужни су да уплате на рачун износ који одговара номиналној вредности акције или и већи износ од номиналне вредности, уколико је постигнута продајна цена већа од номиналне односно да за номиналну вредност пренесу акционарском друштву какву ствар или право, ако уплату акције врше улагањем ствари или права.

Откупљене сопствене акције или трезорске акције (*own shares / treasury stocks*) су емитоване и плаћене акције које је друштво које их је емитовало поново стекло.

Само стицање сопствених акција може бити куповином или донацијом што је и разлог да се у литератури среће и назив донаторске трезорске акције односно “трезорске акције се могу дефинисати као делови сопственог акцијског капитала корпорације које су прво биле емитоване, а касније их је компанија емитент откупила и притом их није поништила или трајно повукла”<sup>2</sup>.

Стицалац таквих акција (привредно друштво) нема право на учешће у гласању, право побијања одлука главне скупштине друштва, нити право учешћа у расподели дивиденди, право на стицање нових акција друштва или право на учешће у остатку ликвидационе масе друштва, али има право преноса акција другим лицима по било којој цени и без икаквог ограничења.

Суспендовањем права гласа из сопствених акција друштва мењају се структура и проценат учешћа у гласовима, смањује се укупан број гласова, а повећава учешће појединачних акционара.

Емисијом акција повећава се основни капитал, а њиховим откупом настаје реверзибилан процес чији је крајњи ефекат смањење основног капитала. На овај начин смањени основни капитал треба надокнадити резервама, зато што је настало нето смањење имовине акционарског друштва.

Суштина је у томе да се део активе искључује из пословних активности, а крајња последица је смањење основног капитала односно до уписа у трговачки регистар ове промене трошак цене

куповине сопствених акција представља део имобилизоване активе.

**Да не би дошло до реалног смањења основног капитала, формирају се резерве за сопствене акције.**

Посматрано из угла акционарског друштва стицање сопствених акција представља прелазак чланства у друштву са треће особе (ранијег акционара) на само акционарско друштво.

На овај начин акционарско друштво постаје само себи члан што је у супротности са начелом одвојености друштва од чланова па је зато и Законом о привредним друштвима<sup>3</sup> акционарским друштвима забрањен упис својих акција директно или индиректно преко другог лица које их стиче за његов рачун нити подређено (зависно) друштво може уписивати акције контролног друштва, у складу са овим законом, директно или индиректно преко другог лица које их стиче за његов рачун<sup>4</sup>.

Забраном стицања сопствених акција, осим под условима који су строго одређени трговачким законодавством сваке земље, реализује се начело очувања непромењене висине првобитно унесеног номиналног капитала у акционарска друштва и штите интереси власника капитала. Свако другачије поступање довело би до неограниченог и неконтролисаног стицања сопствених акција, чиме би се угрожени ово начело и интереси акционара. Ово се посебно односи на могућност шпекулативних куповина сопствених акција, ради утицаја на њихов курс што посебно потенцира потребу законског регулисања свих операција на тржишту хартија од вредности. У том смислу су и препоруке II Директиве ЕУ 2006/68 (*EC of the European Parliament - the acquisition of own shares*). Ова директива лимитира откуп сопствених акција до 10% од сопственог капитала, при чему је дозвољено да се националном регулативом може предвидети и више од 10% али само до износа расположивих резерви (*distributable reserves*). Тако, закон може начелно забранити куповину сопствених акција, а од стране друштва уз навођење изнимних случајева када се то допушта. Набавка сопствених акција ради повлачења готово у свим земљама се сматра таквим изнимним случајем. Ако се куповина сопствених акција допушта

2) Meigs & Meigs, *Рачуноводство – темељ пословног одлучивања*, IX издање, МАТЕ, Загреб, 1999, стр.706.

3) “Сл.гласник РС”, бр. 125/2004.

4) Закон о привредним друштвима (“Службени гласник РС“ бр.125/2004), члан 220.

тада се утврђује горња граница до које се акције могу откупљивати<sup>5</sup>.

У савременом привредном праву данас су заступљена два система стицања сопствених акција: систем англосаксонског и систем континенталног права. Код првог система стицање акција је могуће практично без ограничења када су у питању преференцијалне акције, док код стицања обичних акција постоји ограничење у том смислу да се не могу откупити све акције. Код другог система стицање се ограничава на износ од 10% до 33% основног капитала, зависно од земље, а у случајевима судског извршења, правног следбеништва, бесплатног стицања и најзад ако друштво располаже одговарајућим резервама, тада у начелу нема ограничења. Разлика између англосаксонског и континенталног права у овом смислу јесте и чињеница да прво не прописује основе стицања, а друго то чини<sup>6</sup>.

## 2. Циљеви стицања сопствених акција

Стицање сопствених акција може бити мотивисано следећим циљевима: исплата обавеза запосленима и акционарима, утицај на курс акција, утицај на акционарску структуру, стицање сопствених акција по сили закона, као и откуп ради поништења сопствених акција.

### 2.1. Стицање сопствених акција ради исплате обавеза запосленима и акционарима

Акционарско друштво које оствари добитак после плаћања пореза може њиме слободно да располаже тако да га у целости исплати на име дивиденди, да га задржи за инвестиционе и друге намене, а да делом добитка стиче сопствене акције до законом предвиђеног износа и за предвиђене намене.

Ако акционарско друштво не успе да слободна средства уложи на начин који осигурава принос већи од потенцијалног приноса капитала који улажу његови акционари у друге пројекте, та средства треба вратити акционарима или испунити какву обавезу према запосленима. У таквим околностима стицање сопствених акција и њихов пренос на акционаре замењује исплату додатне дивиденде.

На доношење одлуке стицати или не стицати сопствене акције може утицати и пореско законодавство сваке конкретне земље.

У сваком случају, стицањем сопствених акција смањује се број активних акција које остварују право на добитак акционарског друштва. Под претпоставком да је за акције плаћено мање од вредности по којој су оне пласиране (пренесене), повећава се принос по акцији. Стицање сопствених акција је исплативо само када су њихове цене ниже од цене која се очекује у будућности било на тржишту, било кроз остварене дивиденде.

Увек треба имати у виду да акције припадају акционарима, а не друштву (самоме себи).

### 2.2. Стицање сопствених акција ради утицаја на њихов курс

Сопствене акције се могу стицати да би се акционарском друштву спречила тешка штета која може бити проузрокована великим падом вредности акција на тржишту нарочито у условима великих криза.

Наиме, стицањем сопствених акција управа акционарског друштва у таквим ситуацијама покушава да тржишту да сигнал који ће инвеститорима скренути пажњу на већу вредност акција друштва него што то показују котације на тржишту и да, према томе, те акције представљају добар инвестициони циљ за потенцијалне купце.

Ако тржиште позитивно реагује на стицање сопствених акција акционарско друштво ће њиховом поновном продајом, пошто курс на тржишту порасте, остварити **добитак**.

Одржавање курса акција путем стицања сопствених акција посебно ако се ради о информацијама које управа упућује тржишту, а да за то нема стварног основа у билансу и оствареном резултату, представља радњу коју забрањују прописи који регулишу издавање и промет хартија од вредности.

### 2.3. Стицање сопствених акција као инструмент утицаја на акционарску структуру

Стицањем сопствених акција могуће је мењати акционарску структуру зато што се, по правилу, од акционара не купују акције сразмерно броју њихових акција у укупном акционарском капиталу односно броју акција који тај акционар поседује.

5) Радовановић Р. Шкарић Јовановић К. Финансијско рачуноводство, Економски факултет, Београд, 2000, стр. 97, 98.

6) Павловић, В., „Откуп сопствених акција-циљеви, методи и ефекти“, *Рачуноводство*, Београд, СРРС, бр.3-4/2010, стр. 63.

На тај начин се мења акционарска структура и међусобна учешћа акционара у укупном капиталу акционарског друштва.

Мотиви за утицај на акционарску структуру могу бити различити као на пример:

- а) осујећење покушаја и спречавање непријатељског преузимања,
- б) елиминисање малих акционара,
- в) капитално повезивање запослених са друштвом.

### 2.3.1. Осујећење покушаја и спречавање непријатељског преузимања

Стицањем одговарајућег броја акција стицалац може мимо воље акционарског друштва (његове управе) преузети контролу над друштвом.

Преузимањем контроле над друштвом интереси стицалаца могу бити различити (супротни) интересима друштва и његових акционара. Један од инструмената одбране од нежељених стицалаца (акционара) је стицање сопствених акција.

Превентивни учинак стицања сопствених акција могућ је само ако друштво располаже ликвидним средствима (сопственим или позајмљеним) и ако поседује контролни пакет акција или је он у рукама "пријатељских" акционара.

Ако је преузималац већ стекао акције друштва, али не и превласт у одлучивању, друштво које у одбрани од преузимања жели да се користи тим средствима мора да води рачуна о томе да се стицањем сопствених акција повећава преузиматељев релативни удео<sup>7</sup>.

Зато се стицање сопствених акција у одбрани од преузимања може користити само док је преузиматељев удео незнатан односно занемарљив.

### 2.3.2. Елиминисање малих акционара

Стицање сопствених акција може бити мотивисано елиминацијом малих акционара.

Друштва са великим бројем малих акционара имају додатне трошкове за одржавање скупштине, обавезе давања информација акционарима, исплате дивиденде, реализације права првенства приликом уписа нових акција итд.

Поред тога, мали акционари могу имати одлучујућу улогу приликом доношења одлука за које је потребна квалификована већина.

Све су то разлози који мотивишу управу да откупом сопствених акција смање или елиминишу утицај малих акционара.

### 2.3.3. Капитално повезивање запослених са друштвом

Акционарско друштво представља спој капитала и рада односно заједницу имовине и лица. Власници капитала кроз власништво над акцијама остварују своју управљачку функцију, али и сnose ризик за своје пословне одлуке односно за успешност својих пословних подухвата. Запослени доприносе успеху друштва својим радом.

За свој рад и за преузети ризик а по основу права власништва власници добијају дивиденду, а запослени накнаду за учешће у пословном подухвату - зараду и друге накнаде.

Имајући у виду да запослени учествују у стварању богатства за власнике, они могу одлучити да део сопствених акција пренесу на њих и тиме их додатно стимулишу у циљу стварања још веће нове вредности за власнике.

### 2.4. Стицање сопствених акција по сили закона

Акционарска друштва у одређеним околностима имају законску могућност откупа сопствених акција од мањинских акционара, иако они са тим нису сагласни, уз коришћење института тзв. принудне куповине (*sell-out*). Право откупа овде имају акционарска друштва која су у поступку преузимања јавном понудом откупила најмање 95% акција циљног друштва<sup>8</sup>.

### 2.5. Стицање сопствених акција ради њиховог поништења

Поништење купљених сопствених акција представља операцију којом се смањује акцијски капитал друштва, а самим тим нестају и сва права која проистичу по основу власништва над њима. Спроводи се у циљу заштите интереса акционарског друштва који могу бити угрожени услед поремећаја на тржишту, као и услед одређених пословних ризика.

7) Параф, 3., „Недопуштено стјецање властитих дионица и његове правне последице“, *Право у господарству*, Загреб, бр.4/998, стр.595

8) Закон о привредним друштвима, члан 447.



Поништење стечених сопствених акција и повлачење и поништење акција у поседу акционара обавља се у редовном поступку. При смањењу основног капитала отвореног акционарског друштва прво се поништавају сопствене акције које се у складу Законом о привредним друштвима морају поништити (ако се сопствене акције које је друштво стекло до износа од 10% основног капитала не продају односно отуђе у року од годину дана, као и сопствене акције са учешћем у основном капиталу већем од 10% које се не продају односно отуђе у року од три године такође се морају поништити)<sup>9</sup>.

Откуп сопствених акција ради њиховог поништења се може вршити из резерви или добитка. При том куповни курс акција може бити нижи од номиналног курса поништених акција, па се за ту разлику повећавају резерве<sup>10</sup>.

### 3. Услови и обим стицања сопствених акција према законској регулативи у Србији

Наше законодавство које регулише проблематику стицања сопствених акција може се према основним поставкама сврстати у континентално право од кога се разликује по неким решењима која су знатно ригиднија од већине земаља које данас примењују овај систем стицања сопствених акција.

У нашој земљи акционарско друштво (мисли се на отворено акционарско друштво - прим. Ј.В.) може стицати акције или друге хартије од вредности које је само издало од њихових ималаца директно или индиректно преко другог лица које их стиче у своје име, а за рачун тог друштва, у складу са ограничењима из оснивачког акта и ограничењима плаћања утврђена законом<sup>11</sup>.

Акционарско друштво може стећи своје преференцијалне акције као сопствене акције или друге хартије од вредности које нису обичне акције делимично или у целости, а када су у питању обичне акције може стећи само део обичних акција као сопствене акције тако да укупна номинална вредност, односно рачуноводствена вредност код акција без номиналне вредности тако стечених акција, укључујући и раније стечене акције које

друштво држи и акције које су стечене индиректно, не пређе 10% његовог основног капитала<sup>12</sup>.

Изузетак од претходне одредбе у овом закону је учињен у следећим случајевима:

- ако друштво има резерве које се могу користити за ове намене и ако их користи за ова стицања,
- стицања акција без накнаде које су у потпуности плаћене,
- стицања акција у поступку принудне наплате на основу судске одлуке за плаћање дуга акционарском друштву од стране акционара, ако нема другог начина наплате,
- статусних промена<sup>13</sup>.

У вези са стицањем сопствених акција треба нагласити да је Законом о привредним друштвима забрањено стицање сопствених акција споразумом са акционарима већ само путем понуда свим акционарима *pro-rata*, а да се плаћање стицања сопствених акција или других хартија од вредности може обавити новцем и акцијама које има у другим друштвима, другим хартијама од вредности или другом имовином<sup>14</sup>.

У погледу статуса стечених сопствених акција Законом о привредним друштвима дозвољено је акционарском друштву да их може поново пренети другим лицима у складу са овим и законом којим се уређује тржиште хартија од вредности.

Сопствене акције, како је напред речено, које акционарско друштво стекне до износа од 10% дужно је да прода (отуђи) у року од једне године од дана стицања, а акције које стекне у складу са овим законом преко износа од 10% основног капитала дужно је да прода (отуђи) у року од три године од дана стицања. Уколико се не отуђе у овим роковима управни одбор има обавезу да их без посебне одлуке скупштине поништи по поступку смањења основног капитала у редовном поступку прописаном одредбама овог закона<sup>15</sup>.

Сходно одредбама овог закона треба имати у виду да је акционарско друштво обавезно да формира резерве у свим случајевима када откупљује више од 10% сопствених акција, односно када

9) Ibid., члан 224, ст. 3 и 4.

10) Радовановић, Р., Шкарић-Јовановић, К., *Финансијско рачуноводство*, Економски факултет, Београд, 2000.

11) Ibid., члан 221.

12) Ibid.

13) Ibid.

14) Ibid.

15) Ibid., члан 224.

откупљене сопствене акције прелазе 10% основног капитала.

Ова ограничења важе само за отворена акционарска друштва (чије акције се котирају или не котирају), а не важе за затворена друштва која имају само обавезан тест солвентности као једино законско ограничење.

Веома је значајна и одредба да сопствене акције не дају право на дивиденду или друга признања, на право гласа нити се рачунају у кворум скупштине<sup>16</sup>.

Да не би дошло до смањења основног капитала као и у циљу заштите акционара овим законом је прописана обавеза акционарског друштва да формира прописане резерве у висини номиналног износа откупљених акција када се номинална вредност таквих акција искључује из основног капитала, а ове резерве се не могу исплатити акционарима<sup>17</sup>.

Резерве за откупљене сопствене акције дакле морају да се формирају у номиналном износу који је за те акције био исказан у активи биланса односно за колико се у пасиви смањило основни капитал.

Свака промена везана за стицање сопствених акција, директно или индиректно, као и узимање акција у залог, односно залагање плаћених износа, акционарско друштво пријављује централном регистру хартија од вредности ради уписа, а ако акционарско друштво води књигу акција и упис у ту књигу<sup>18</sup>.

Акционарско друштво може стицати сопствене акције само на основу одлуке коју доноси скупштина акционара, а мора да садржи нарочито максималан број акција које се стичу на овај начин, трајање периода за који је дато овлашћење за извршење одлуке које не може прећи 18 месеци, као и куповну цену (или начин њеног утврђивања) и име акционара чије акције се стичу, осим ако се акције стичу од свих акционара *pro-rata*<sup>19</sup>.

Овим законом није експлицитно прописано ограничење да акционарско друштво не сме стицати сопствене акције да би њима трговало.

Скупштина акционара (или њен управни одбор) може донети одлуку за стицање до 5% било које класе акција које се издају једино ради доделе запосленима у друштву или повезаном друштву и ако је стицање нужно да би се спречила већа и непосредна штета за друштво<sup>20</sup>.

Законом о привредним друштвима, међутим, нису регулисане и друге ситуације које могу настати током привредног живота акционарског друштва, на пример:

- ако се акције стичу да би се обештетили акционари или мањински акционари у зависним друштвима,
- ако се акције стичу од акционара због тога што нису у потпуности уплатили износ на који су издате акције,
- на основу одлуке скупштине акционара о повлачењу акција према прописима о смањењу основног капитала друштва,
- надметањем које спроводи суд како би друштво измирило неку своју обавезу према акционару итд.

Разумно је очекивање да се у предвидљивој будућности могу очекивати штете као на пример у случају притиска да се акције на тржишту продају по ниској цени што би могло довести до низа проблема као што је опасност од губљења кредитне способности итд. У том случају је допуштено стицати сопствене акције само ако је за њих у целости уплаћен номинални износ или износ који је већи од номиналне вредности емисије.

Није, међутим, јасан став законодавца да укупан номинални износ по овом основу у Закону буде 5%, иако би и овде било оправдано да овај проценат не може да пређе 10% основног капитала, како је генерално и предвиђено чланом 221. Закона о привредним друштвима.

Када је у питању понуда сопствених акција запосленима основни услов је да се могу стећи само потпуно уплаћене акције и ако постоји извор средстава резерви за те акције, **тако да се не умањи основни капитал друштва. Откупом сопствених акција индиректно се смањује основни капитал односно број акција које се налазе код спољних акционара.**

Рок за давање понуде за откуп сопствених акција запосленима требало би да буде годину дана, рачунајући од дана њиховог стицања.

Ако се акције стичу да би се обештетили акционари друштва или мањински акционари у зависним друштвима као и за давање отпремнине

16) Ibid.

17) Ibid., мада је предвиђена могућност у тачки (5) став 1. да номинална вредност таквих акција односно рачуноводствена вредност акција без номиналне вредности остане укључена у основни капитал друштва.

18) Ibid. члан 226.

19) Ibid. члан 222

20) Ibid.

спољним акционарима и акционарима који исту-пају из друштва потребна је претходна одлука главне скупштине друштва.

Компанијама са вишком новца који не могу рентабилно да пласирају препоручује се откупљивање сопствених акција, уместо исплате ванредних дивиденди. Према томе, уколико је вишак новца привремени феномен, а резултат је неубичајено добра година или активност која се неће понављати, као што је продаја значајне имовине компаније, препоручује се откупљивање и поништавање сопствених акција уместо исплаћивања дивиденди<sup>21</sup>.

#### 4. Рачуноводствени аспекти стицања сопствених акција

Трансакције у вези са сопственим акцијама и њиховим утицајем на основни капитал акционарског друштва регулисане су Међународним рачуноводственим стандардом - МРС 32 - *Финансијски инструменти - презентација*, као и Међународним стандардом финансијског извештавања - МСФИ 2 - *Плаћање акцијама*.

Наиме, у МРС 32, параграф 33, регулисано је да ако „ентитет поново стекне своје инструменте сопственог капитала, ти инструменти (“поново стечене акције“) треба да се одбију од капитала. Никакав добитак или губитак не треба да се призна по основу куповине, продаје, емитовања или поништавања инструмената сопственог капитала тог ентитета. Одговарајућа накнада која се плаћа или добија треба да се призна директно у капитал“<sup>22</sup>.

У параграфу 34. истог стандарда одређено је да се износ поново стечених акција у поседу обелодањује засебно или у самом билансу стања или у напоменама у складу са МРС 1 - *Презентација финансијских извештаја* и да се обелодањивање обезбеђује у складу са МРС 24 - *Обелодањивање повезаних страна*, ако ентитет поново стекне своје инструменте сопственог капитала од повезаних страна<sup>23</sup>.

У литератури је такође присутно мишљење да се у извештају о пословању (или анексу) обавезно истичу економски разлози откупа сопствених акција. Законски је прописан горњи лимит откупа

сопствених акција у односу на укупан основни капитал (понегде највише 10%)<sup>24</sup>.

У пословним трансакцијама са сопственим акцијама само се може појавити капитални добитак када се емитоване сопствене акције продају изнад номиналне вредности или када се сопствене акције откупе, па се приликом касније продаје постигне виша цена од цене по којој су стечене.

Исто тако, у пословним трансакцијама са сопственим акцијама може се појавити и капитални губитак, када се емитоване сопствене акције продају по цени нижој од номиналне или када се сопствене акције откупе, а приликом касније продаје се постигне цена нижа од цене по којој су стечене.

##### 4.1. Откуп сопствених акција и формирање резерви за откупљене сопствене акције

Формирање резерви за откупљене сопствене акције се врши у циљу заштите акционара, односно да би се ниво капитала одржао као пре откупа.

Са тим у вези се и у литератури истиче да „основни капитал исказан у пасиви биланса не сме да се умањује у случају да предузеће откупљује своје акције“<sup>25</sup>.

Напред поменути чланом 221. став (5) Закона о привредним друштвима прописано је да акционарско друштво може стећи акције које је издало, под условом да не пређу 10% основног капитала, **осим ако друштво има резерве које се могу користити за ове намене и ако их користи за ове намене**, ако су акције стечене без накнаде у потпуности плаћене или се стицање акција врши у поступку принудне продаје по основу судске одлуке.

Законска одредба којом се забрањује да откупљене сопствене акције пређу 10% основног капитала ако друштво не поседује резерве за ове намене, свакако изражава тежњу законодавца да заштити интересе поверилаца односно гаранцију да ће друштво измирити своје обавезе плаћања, што је у основи статичког схватања биланса.

Полази се, наиме, од схватања да откуп сопствених акција представља умањење основног

21) Vernimmen, P. (2005): *Finance d'entreprise, 6<sup>e</sup> edition par Pascal Quiry & Yann Le Fur*, Paris: Dalloz., стр. 811, преузето од др Павловић, В., *Откуп сопствених акција-цљеве, методи и ефекти* стр. 69

22) *Међународни стандарди финансијског извештавања (IFRS)*, превод, Београд, СРРС, 2007, стр.135.

23) Ibid.

24) Ранковић, Ј., *Теорија биланса*, Економски факултет, Београд, десето издање, 2007, стр.387. (односно у напоменама Ј.В.)

25) Ibid., односно поново стечене акције представљају одбитну ставку капитала.

капитала акционарског друштва који, ако се не надокнади из резерви, има за последицу смањење гарантне супстанце, односно **откуп се може посматрати као повлачење дела капитала власника.**

Поред тога, статус стечених сопствених акција регулисан је и чланом 224. став (5) тачка 1) Закона о привредним друштвима, којим је прописано да за време поседовања стечених сопствених акција од стране друштва номинална вредност таквих акција односно рачуноводствена вредност акција без номиналне вредности може остати укључена у основни капитал **или се искључити из тог капитала, у ком случају се за тај износ повећавају резерве које се не могу исплатити акционарима**<sup>26</sup>.

Друга од двеју понуђених могућности члана 224. став (5) тачка 1) Закона о привредним друштвима је могућа под условом да је акционарско друштво друштвеним уговором предвидело формирање статутарних резерви и / или уколико кумулирани нераспоређени добитак из ранијих година превазилази номинални износ откупљених акција.

Непромењена вредност основног капитала постиже се тако што се за номинални износ откупљених сопствених акција врши пренос из нераспоређеног добитка или статутарних резерви (ако је предвиђено стварање ових резерви у конкретном акционарском друштву) у капиталне резерве.

Укидање формираних резерви за откупљене сопствене акције се, самим тим, врши истеком ових рокова из члана 224. став (2).

Резерве за сопствене акције могу се формирати и у износу већем него што је износ откупљених сопствених акција у случајевима када откуп траје дуже од једне године.

**Пример 1:**

Акционарско друштво „Морава“ откупило је сопствене акције у износу од 1000.000 динара. Ради очувања непромењеног износа номиналног капитала формирају се резерве у истом износу из нераспоређеног добитка из претходних година у износу од 600.000 динара и из статутарних резерви у износу од 400.000 динара.

Откуп ће трајати највише годину дана.

Откупљене сопствене акције прелазе 10% основног капитала па се сходно законским одредбама формирају резерве за ова намене.

а) Књижење у оквиру краткотрајне имовине, уз претпоставку да вредност сопствених акција не прелази 10% основног капитала - када се отуђење врши у року до једне године од дана стицања:

Ред. бр.	Опис	Рачун		Износ	
		Дуг.	Потр.	Дуг.	Потр.
1.	Откупљене сопствене акције	237		1.000.000	
	Остале обавезе		469		1.000.000
<i>За обавезе за откупљене акције</i>					
2.	Текући рачун		241		1.000.000
	Остале обавезе	469		1.000.000	
<i>За измирење обавеза за откупљене акције</i>					
3.	Нераспоређени добитак ранијих година	340		600.000	
	Статутарне и друге резерве	322		400.000	
	Капиталне резерве <sup>27</sup>		3221		1.000.000
<i>За формирање резерви за сопствене акције</i>					

б) Књижење у оквиру дуготрајне имовине - када се отуђење врши у року дужем од једне године од дана стицања:

Ред. бр.	Опис	Рачун		Износ	
		Дуг.	Потр.	Дуг.	Потр.
1.	Откупљене сопствене акције	037		1.000.000	
	Остале дугорочне обавезе		419		1.000.000
<i>За обавезе за откупљене акције</i>					
2.	Текући рачун		241		1.000.000
	Остале дугорочне обавезе	419		1.000.000	
<i>За измирење обавеза за откупљене акције</i>					
3.	Нераспоређени добитак ранијих година	340		600.000	
	Статутарне и друге резерве	322		400.000	
	Капиталне резерве		3221		1.000.000
<i>За формирање резерви за сопствене акције</i>					

26) Закон о привредним друштвима, члан 224.

27) У Правилнику о контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнице („Службени гласник РС”, бр. 114/2006) не постоји посебан рачун за капиталне резерве па зато сматрамо потребним да се изврши допуна члана 24, тако да се у групи 32 отвори посебан синтетички рачун – **капиталне резерве**. До тада, сматрамо да је исправно да се користи аналитички рачун 3221 јер се на основном синтетичком рачуну 322 – **Статутарне и друге резерве** исказују и резерве које се формирају у складу са општим и другим актом правног лица и предузетника.

После спроведених књижења отуђења (року од једне године односно у року дужем од једне године) у пасиви биланса се неће променити укупан износ капитала, већ ће само доћи до прерасподеле износа унутар појединачних позиција, чиме ће се заштитити интереси акционара.

Треба нагласити да се смањење основног капитала може обавити само до износа законског минимума потребног да би се основало привредно друштво.

#### 4.2. Откуп сопствених акција и продаја изнад трошка стицања

##### Пример 2:

Акционарско друштво „Шумадија“ откупило је на берзи 300 сопствених акција по цени од 1.500 динара по акцији.

Трошкови услуге брокера износе 10.000 динара. Формирање резерви за откупљене сопствене акције извршено је из нераспоређеног добитка у износу од 510.000 динара.

Акционарско друштво „Шумадија“ продало је свих 300 сопствених акција, по цени од 1.700 динара по акцији.

Откупљене сопствене акције прелазе 10% основног капитала па се сходно законским одредбама формирају резерве за ова намене.

Откуп је трајао годину дана.

Књижење:

Ред. бр.	Опис	Рачун		Износ	
		Дуг.	Потр.	Дуг.	Потр.
1.	Откупљене сопствене акције	037		450.000	
	Остале обавезе		469		450.000
<i>За обавезе за откупљене акције</i>					
2.	Откупљене сопствене акције	037		10.000	
	Добављачи у земљи		433		10.000
<i>За обавезе за услуге брокера</i>					
3.	Текући рачун		241		460.000
	Остале разне дугорочне	469		450.000	
	Добављачи у земљи	433		10.000	
<i>За измирење обавеза за откупљене акције и обавеза за услуге брокера</i>					

4.	Статутарне и друге резерве	322		510.000	
			3221		510.000
<i>За формирање резерви за сопствене акције</i>					
5.	Текући рачун	241		510.000	
	Откупљене сопствене акције		037		460.000
	Емисиона премија		320		50.000
<i>За продају сопствених акција</i>					
6.	Капиталне резерве	3221		510.000	
	Статутарне резерве		322		510.000
<i>За укидање резерви за сопствене акције</i>					

Овом трансакцијом Акционарско друштво „Шумадија“ остварило је зараду од 50.000 динара, што представља емисиону премију<sup>28</sup> јер су откупљене сопствене акције продате изнад номиналне вредности односно вредности по којој су стечене.

После продаје свих 300 сопствених акција нема потребе за резервама за сопствене акције, па се оне укидају преносом у статутарне резерве.

#### 4.3. Откуп сопствених акција и продаја испод трошка стицања

##### Пример 3:

Акционарско друштво „Хисар“ откупило је на берзи 200 сопствених акција по цени од 1.300 динара по акцији. Трошкови услуге брокера износе 5.000 динара.

Формирање резерви за откупљене сопствене акције обавља се из статутарних резерви у износу од 300.000 динара.

Акционарско друштво „Хисар“ продало је 100 сопствених акција по цени од 1.100 динара по акцији и укинуло резерве формиране за откупљене сопствене акције у износу од 133.000 динара.

Откупљене сопствене акције прелазе 10% основног капитала па се сходно законским одредбама формирају резерве за ова намене.

Откуп је извршен у периоду од годину дана.

28) За разлику од реализованог капиталног добитка, нерелизованог капиталног добитка је разлика између веће вредности сопствених акција која би се могла постићи продајом на берзи и вредности по којој су стечене (евидентирани). Битан услов за исказивање нерелизованог капиталног добитка је раније исказан нерелизованог капиталног губитак, зато што се нерелизованог капиталног добитка може исказати само до износа претходно исказаног нерелизованог капиталног губитка у ранијим извештајним периодима.

Књижење:

Ред. бр.	Опис	Рачун		Износ	
		Дуг.	Потр.	Дуг.	Потр.
1.	Откупљене сопствене акције	037		260.000	
	Текући рачун		241		260.000
<i>За откуп сопствених акција</i>					
2.	Откупљене сопствене акције	037		6.000	
	Добављачи у земљи		433 (419)		6.000
<i>За трошкове фактурисане од брокера</i>					
3.	Статутарне и друге резерве	322		300.000	
	Капиталне резерве		3221		300.000
<i>За формирање резерви за сопствене акције</i>					
4.	Текући рачун	241		110.000	
	Емисиона премија (капитални губитак <sup>29</sup> )	320		23.000	
	Откупљене сопствене акције		037		133.000
<i>За продају сопствених акција</i>					
5.	Капиталне резерве	3221		110.000	
	Статутарне и друге резерве		322		110.000
<i>За укидање резерви за сопствене акције</i>					

Продајом откупљених сопствених акција по цени нижој од цене по којој су стечене остварује се реализовани капитални губитак од 23.000 динара (200 дин. x 100 акција = 20.000 динара увећано за 3.000 динара односно половина од зависних трошкова набавке од 6.000 динара)<sup>30</sup>.

4.4. Опциона куповина сопствених акција (куповина акција по унапред дефинисаним ценама)

Опциона куповина сопствених акција представља уговорну обавезу између акционарског друштва и чланова управе или запослених, према којој друштво наведеним лицима током уговореног рока трајања опције омогућава куповину сопствених акција по цени утврђеној у опционом уговору.

Код опционе куповине запослени и чланови управе право из уговора остварују куповином или преносом права куповине на неко треће лице уз уговорене услове.

Приликом опционе куповине сопствених акција сходно Закону о порезу на доходак грађана<sup>31</sup> (члан 3 став 1. тачка 5) обрачунава се и плаћа порез на доходак грађана на приходе од капитала.

Основицу за обрачун пореза на доходак грађана у овом случају, сходно члану 72 овог закона, чини позитивна разлика између продајне цене права, удела или хартије од вредности и њихове набавне цене односно капитални добитак.

Када је разлика негативна, у питању је капитални губитак.

**Пример 4:**

Акционарско друштво „Копаоник” откупило је 30 сопствених акција које имају берзанску котацију (номиналне цене од 1.000 динара по акцији) које се котирају на берзи по тржишној цени од 1.600 динара по акцији.

Имајући у виду изузетно добре резултате менаџера М.М. са њим је закључен уговор о опционој куповини 30 сопствених акција по унапред утврђеној цени од 1.200 динара, по истеку две године од дана закључивања уговора.

Донета је одлука о формирању резерви за сопствене акције на терет нераспоређеног добитка, у износу од 55.000 динара, зато што је уговор о опционој куповини закључен на две године.

Откуп је трајао годину дана.

После испуњења одредби опционог уговора, менаџер М.М. купује свих 30 сопствених акција по уговореној цени од 1.200 динара. Тржишна цена по акцији у том тренутку била је 1.800 динара.

Обрачун пореза на доходак грађана по основу капиталног добитка:

1. Продајна цена акције ··· 54.000 динара ( 30 акција по 1.800 динара)
2. Набавна цена акције ··· 30.000 динара (30 акција по 1.000 динара)
3. Капитални добитак (1-2) ········· 24.000 динара

29) Према члану 24 Правилника о контном оквиру и садржини рачуна..., негативна емисиона премија односно дуговни салдо на рачуну 320 преноси се на рачун 340 – Нераспоређени добитак ранијих година или рачун 350 - Губитак ранијих година.

30) Нерелизоване капиталне губитке исказује се на дан презентовања финансијских извештаја као разлика између ниже вредности сопствених акција која би се могла постићи продајом на берзи и вредности по којој су стечене (евидентирани).

31) Закон о порезу на доходак грађана (“Службени гласник РС”, бр.24/2001....65/2006).

Разлика односно капитални добитак од 24.000 динара представља нето примање овог менаџера, па се овај износ прерачунава у бруто износ коефицијентом 1,111 односно.

$$24.000 \times 1,111 = 26.666$$

Основица представља основицу за обрачун пореза по стопи од 10% односно:

$$26.664 \times 10\% = 2.666 \text{ динара}$$

*Књижење:*

Ред. бр.	Опис	Рачун		Износ	
		Дуг.	Потр.	Дуг.	Потр.
1.	Откупљене сопствене акције	037		48.000	
	Остале дугорочне обавезе		419		48.000
<i>За обавезе за откупљене акције</i>					
2.	Остале дугорочне обавезе	419		48.000	
	Текући рачун		241		48.000
<i>За измирење обавеза</i>					
3.	Статутарне резерве	322		55.000	
	Капиталне резерве		3221		55.000
<i>За формирање резерви за откуп сопствених акција</i>					
4.	Потраживања од запослених	221		26.666	
	Емисиона премија	320		24.000	
	Откупљене сопствене акције		037		48.000
	Остале обавезе за порезе		469		2.666
<i>За продају сопствених акција по опционом уговору</i>					
5.	Капиталне резерве	3221		31.000	
	Статутарне резерве		322		31.000
<i>За укидање резерви за сопствене акције</i>					
6.	Текући рачун	241		26.666	
	Потраживања од запослених		221		26.666
<i>За наплату потраживања од продатих сопствених акција</i>					
7.	Остале обавезе за порезе	469		2.666	
	Текући рачун		241		2.666
<i>За плаћени порез на доходак од капитала</i>					

Пошто је тржишна цена акција у моменту реализације уговора о опционој куповини била виша од уговорене цене, то за ово акционарско

друштво значи капитални губитак из ове трансакције (54.000-30.000 = 24.000)<sup>32</sup>.

#### 4.5. Поништење сопствених акција

##### Пример 5:

Акционарско друштво „Ибар“ откупило је 200 комада својих акција чија је номинална вредност 1.100 динара по комаду. Управни одбор је донео одлуку о смањењу броја сопствених акција.

Поништено је 100 акција.

Акције су плаћене: а) 1.300 динара б) 1.000 динара.

Откупљене сопствене акције не прелазе 10% основног капитала и отуђују се до једне године (рачун 237).

*Књижење:*

Ред. бр.	Опис	Рачун		Износ	
		Дуг.	Потр.	Дуг.	Потр.
1.(а)	Акцијски капитал	300		220.000	
	Емисиона премија	320		40.000	
	Откупљене сопствене акције		237		260.000
<i>За откупљене сопствене акције</i>					
1.(а)	Откупљене сопствене акције	237		260.000	
	Текући рачун		241		260.000
<i>За поништење откупљених сопствених акција</i>					
1.(б)	(а) Акцијски капитал	300		220.000	
	Емисиона премија	320			40.000
	Откупљене сопствене акције		237		180.000
<i>За поништење откупљених сопствених акција</i>					
1.(б)	Откупљене сопствене акције	237		180.000	
	Текући рачун		241		180.000
<i>За поништење откупљених сопствених акција</i>					

У првом случају номинална вредност акција које се поништавају мања је од плаћеног износа, па се за разлику задужује емисиона премија. Покриће негативне емисионе премије врши се на терет нераспоређеног добитка или резерви, а уколико их не би било довољно, тада би се исказао губитак.

У другом случају номинална вредност акција које се поништавају већа је од плаћеног износа, па се за разлику одобрава емисиона премија<sup>33</sup>.

32) Пример се не односи на МРС 2 - Плаћање акцијама.

33) У неким удбеницима намењеним студентима економских факултета користи се рачун поништења акција. Колико је нама познато, таква рачун не постоји у Правилнику о контном оквиру и садржини рачуна у Контном оквиру за привредна друштва, задруге, друга правна лица и предузетнике („Службени гласник РС” бр.114/2006).

Уколико није било разлике између номиналног и плаћеног износа, књижење би се спровело на следећи начин:

**Пример 6:**

Исто акционарско друштво поседује откупљене сопствене акције у износу од 300.000 динара, које су евидентирани на рачуну 237.

Донета је одлука о поништењу откупљених сопствених акција.

Откупљене сопствене акције не прелазе 10% основног капитала.

*Књижење:*

Ред. бр.	Опис	Рачун		Износ	
		Дуг.	Потр.	Дуг.	Потр.
1.	Акцијски капитал	300		300.000	
	Откупљене сопствене акције		237		300.000
<i>За поништење откупљених сопствених акција</i>					

У овом примеру изостављена су књижења везана за евидентирање откупљених сопствених акција (јер је то приказано у ранијим примерима), као и формирање резерви за сопствене акције јер се претпоставља да откупљене сопствене акције не прелазе 10% основног капитала, чиме су задовољене одредбе члана 221 став (5) тачка 1) Закона о привредним друштвима.

Наравно, уколико би овај износ био већи од 10% тада би се формирале резерве за сопствене акције и евиденција откупљених сопствених акција би се вршила на рачуну 037.

*4.6. Стицање сопствених акција ради утицаја на њихов курс*

**Пример 7:**

Цена акција акционарског друштва „Гоч“ већ дуже време има неповољну тенденцију кретања на берзи. Ради ублажавања даљег пада цена вредности својих акција ово друштво је одлучило да на берзи 10.01.2010.године откупи 3.000 сопствених акција (номинална цена била је 700 динара) по 900 динара.

Према одлуци управе друштва, формирање резерви за сопствене акције извршено је у укупном износу од 3.000.000 динара и то из статутарних резерви у износу од 2.000.000 динара, из нераспоређеног добитка 500.000 динара и из ревалоризационих резерви 500.000 динара.

Рачуноводственом политиком овог друштва предвиђено је да се, поред редовног годишњег закључка, састављају и међубиланси и перио-

дични финансијаски извештаји) са стањем на дан 30.06.2010.

На дан 30.06.2010. године цена акције овог друштва на берзи била је 850 динара.

На дан 31.12.2010. године цена акције била је 960 динара.

*Књижење на дан 10.01.2010:*

Ред. бр.	Опис	Рачун		Износ	
		Дуг.	Потр.	Дуг.	Потр.
1.	Откупљене сопствене акције	237 (037)		2.700.000	
	Остале обавезе		469		2.700.000
<i>За откуп сопствених акција</i>					
2.	Текући рачун		241	2.700.000	
	Остале обавезе	469			2.700.000
<i>За измирење обавеза за откупљене акције</i>					
3.	Резерве за сопствене акције		3221		3.000.000
	Статутарне резерве	322		2.000.000	
	Нераспоређени добитак	340		500.000	
	Ревалоризационе резерве	330		500.000	
<i>За формирање резерви за сопствене акције</i>					

*Књижење на дан 30.06.2010:*

Ред. бр.	Опис	Рачун		Износ	
		Дуг.	Потр.	Дуг.	Потр.
1.	Емисиона премија	320		150.000	
	Откупљене сопствене акције		237 (037)		150.000
<i>За негативну емисиону премију</i>					

Откупљеним сопственим акцијама цена је на берзи је на дан 30.06.2010.године цена пала за 50 динара по акцији. Овај пад, како је оцењено од стране менаџмента, није био узрокован утицајем сезоне и сличним утицајем већ је био стваран пад вредности проузрокован кризом на тржишту капитала. У овом случају зато евидентиран је нереализовани капитални губитак и за износ од 150.000 динара (3.000 акција x 50 динара) смањена је вредност откупљених сопствених акција.



Књижење на дан 31.12.2010:

Ред. бр.	Опис	Рачун		Износ	
		Дуг.	Потр.	Дуг.	Потр.
1.	Откупљене сопствене акције	237 (037)		180.000	
	Емисиона премија		320		180.000
<i>За емисиону премију</i>					

На дан 31.12.2010. године цена откупљених сопствених акција била је 960 динара по акцији, што значи да је остварен нерализовани капитални добитак у износу од 180.000 динара (3.000 акција х 60 динара).

Менаџмент је оценио да овај пораст није резултат сезонских и сличних утицаја већ стварни пораст вредности акција на тржишту, услед опоравка тржишта капитала.

### Закључак

У раду су приказани циљеви и мотиви откупа сопствених акција, као и законска регулатива ове проблематике у нашој земљи, са критичким освртом на одређена постојећа решења.

Тежиште рада је ипак на рачуноводственим аспектима ових трансакција односно кроз примере је приказано књиговодствено евидентирање ситуација које могу настати приликом откупа и продаје (отуђења) сопствених акција.

У сваком случају реч је о сложеној проблематици којој није поклоњена довољна пажња у нашој стручној литератури.

Због свега претходно реченог откуп односно стицање сопствених акција треба користити само у изузетним случајевима и за те сврхе оправданим разлозима, придржавајући се потребних законских одредби и ограничења односно

да стицање сопствених акција мора да буде изузетак, а не правило у пословању акционарских друштава.

### Литература

1. Meigs & Meigs, *Рачуноводство – темељ пословног одлучивања*, IX издање, МАТЕ, Загреб, 1999.
2. *Закон о привредним друштвима* („Службени гласник РС“ бр.125/2004).
3. Параћ, З., „Недопуштено стјецање властитих дионица и његове правне последице“, *Право у господарству*, Загреб, бр. 4/99.
4. Ранковић, Ј., *Теорија биланса*, Економски факултет, Београд, десето издање, 2007, стр.387
5. *Међународни стандарди финансијског извештавања (IFRS)*, српски превод, Београд, СРРС, 2007.
6. Радовановић, Р., Шкарић-Јовановић, К., *Финансијско рачуноводство*, Економски факултет, Београд, 2000.
7. *Закон о порезу на доходак грађана* („Службени лист РС“ бр. 24/2001... 63/2006).
8. *Закон о тржишту хартија од вредности и других финансијских инструмената* („Службени гласник РС“, бр.47/2006).
9. Кулић, М., *Пореско право*, Мегатренд универзитет, Београд, 2006.
10. Павловић, В., „Откуп сопствених акција - циљеви, методи и ефекти“, *Рачуноводство*, Београд, 2010, бр. 3-4.

мр Бојан  
САВИЋ<sup>0</sup>

## Интегрисано извештавање – савремени приступ корпоративном извештавању

### Резиме

Упоредо са финансијским информацијама, стејкхолдери предузећа очекују и информације квалитативне природе, како би могли да у потпуности разумеју пословање предузећа, његове импликације на окружење и друштво, ефикасност управљања појединим аспектима пословања, и тиме сагледају дугорочну перспективу предузећа. Наиме, финансијске информације су есенцијалне, међутим ефикасно одлучивање у контексту изузетно комплексних услова пословања у савременој привреди као императив намеће потребу да доносиоци одлука, како у предузећу (менаџмент), тако и ван њега (купци, добављачи и други пословни партнери), буду информисани и о бројним нефинансијским параметрима пословања посматраног предузећа. Отуда се решење препознаје у упоредном приказу финансијских и нефинансијских информација у оквиру јединственог сета извештаја који своју материјализацију добија у виду интегрисаног извештавања.

**Кључне речи:** интегрисано извештавање, глобална извештајна иницијатива, одрживост предузећа, корпоративна друштвена одговорност, друштвено одговорно инвестирање.

### Увод

Непрекидне промене са којима се суочава савремена привреда, усложњавање пословних трансакција, рецесија и глобална финансијска криза, упоредо са бројним изазовима неекономског карактера<sup>1</sup> наметнули су пред менаџмент предузећа питање од суштинског значаја - како обезбедити успешно пословање и опстанак предузећа на дужи рок? Релевантност наведеног питања утолико је већа ако се у виду има чињеница да је оно актуелно за сва предузећа, независно од њихове величине, правне форме, делатности,

локације. Другим речима, одрживост пословања подразумева да менаџмент предузећа са једне стране води рачуна о томе да ли је предузеће успешно у економском и финансијском смислу, али и да преузме одговорност за импликације пословања на друштво и природно окружење са друге стране.

Претходно описане премисе одражавају идеју концепта друштвене одговорности предузећа, који се последњих година наметнуо као императив, нарочито када је реч о великим предузећима чије пословање има глобални карактер.

<sup>0</sup>) Асистент, Универзитет у Београду - Пољопривредни факултет

<sup>1</sup>) Мисли се пре свега на проблеме глобалног загревања, деградацију животне средине, климатске промене, као и социјалну димензију пословања.

Наиме, у предузећима је сконцентрисана значајна економска моћ, услед чега одређене одлуке и активности менаџмента предузећа имају важне и дугорочне последице по различите аспекте квалитета живота људи који су са предузећем повезани непосредно или на индиректан начин. У таквим околностима иницирана је потреба да се ограничи негативан утицај предузећа и промовише етично пословање, обезбеди развој појединца и друштва, унапреди животна средина, а активности предузећа стекну епитет друштвено прихватљивог и одрживог пословања. Наведене промене у концепту управљања нужно су праћене и неопходношћу промена корпоративног извештавања.

Околност да традиционални финансијски извештаји приказују ефекте пословања, а тиме и ефикасност менаџмента, изражене у финансијским терминима, условила је да заинтересована јавност на основу њих не може добити информације нефинансијског карактера које у појединим околностима могу имати већи значај од финансијско-рачуноводствених информација за потребе доношења одлука. Осим тога, информације квалитативног карактера доприносе бољем разумевању перформанси исказаних у финансијским извештајима и пружају могућност прецизнијих прогноза економских величина за наступајуће периоде.

Досадашња искуства у домену корпоративног обелодањивања указују на следеће - уколико се извештавање предузећа ограничи искључиво на приказивање финансијских информација, стејкхолдери неће добити целовиту слику о предузећу. На другој страни, самостално приказивање нефинансијских информација у досадашњој пракси неретко је бивало игнорисано од стране читаоца корпоративних извештаја. Отуда ефикасно и ефективно извештавање претпоставља холистички приступ наведеном питању, који се рефлектује кроз упоредни приказ финансијских и нефинансијских информација. При томе под интегрисаним извештајем не треба подразумевати јединствени извештај у коме су сумарно приказане финансијске и нефинансијске информације. Напротив, финансијски извештаји и даље задржавају своју валидност, а холистички приступ претпоставља да се уз финансијске, истовремено прикажу квалитативне и нефинансијске квантитативне информације. Распоживост једних и других информација на благовременој основи, корисницима пружа могућност адекватне анализе, интерпретације и разумевање ефеката

пословања и сагласно томе, доношење оптималних одлука.

За потребе потпунијег разумевања концепта интегрисаног извештавања у раду ћемо размотрити следећа питања:

- садржину и значај корпоративног извештавања;
- у чему се огледа суштина интегрисаног извештавања;
- на који начин је могуће обезбедити корисност интегрисаних извештаја за стејкхолдере;
- релације између финансијског и интегрисаног извештавања.

### *1. Корпоративно извештавање – појам и значај*

Корпоративно извештавање представља механизам путем кога се обезбеђују неопходне информације о перформансама предузећа за инвеститоре и друге бројне стејкхолдере. Традиционално, постоји законска обавеза за предузећа у вези са припремањем и презентовањем финансијских информација, пре свега за потребе инвестиционе и финансијске заједнице, али и остале кориснике. Циљ је да се регулисаним обелодањивањем финансијских извештаја, са једне стране пружи основа за полагање рачуна инвеститорима за поверене ресурсе, као и да се на другој страни обезбеди заштита инвеститора од могућих злоупотреба. Међутим, такав приступ има ограничене домете у погледу додатних информација које, осим инвеститора очекују и други корисници корпоративних извештаја такође, услед њиховог значаја за економско, али и сваку другу врсту одлучивања. Реч је пре свега о информацијама које се односе на кључне покретаче креирања вредности, али и информације које указују на допринос предузећа у погледу развоја непосредног и ширег окружења са аспекта социјалне, еколошке и економске димензије. И поред неоспорног значаја, у већини земаља не постоји законска обавеза редовног извештавања о наведеним питањима.

Неподударност између информација публикованих путем механизма финансијског извештавања и реалних информационих потреба стејкхолдера предузећа, иницира појаву информационог гепа. Ово услед тога што информације финансијског карактера нису увек довољне да се јасно сагледа шта је то што генерише финансијске

перформансе предузећа и какав је потенцијал њиховог креирања у дугом року<sup>2</sup>.

У складу са претходно наведеним, очекивања корисника се односе на шири оквир информација које су често нефинансијског карактера, а које пружају могућност да се процени ефикасност менаџмента у управљању предузећем, сагледа стратегија и политика предузећа, потенцијалне шансе, процеси управљања ризицима. Наведени параметри пружају могућност да се сагледа тзв. „вредносна платформа“ предузећа<sup>3</sup>.

Промене у пословном амбијенту предузећа иницирале су и промене у корпоративном управљању, а тиме и обелодањивању као значајном елементу корпоративног управљања. Информисање стејкхолдера треба да почива на отворености, транспарентности, приказивању суштине изнад форме, да омогући дифузију потпуних, тачних информација које су од значаја за све кориснике, пружајући могућност свеобухватног сагледавања и објективне евалуације активности менаџмента предузећа.

Корпоративно извештавање представља шири појам од финансијског извештавања – његову садржину чине следећа подручја<sup>4</sup>:

1. Финансијско извештавање заузима централно место у корпоративном извештавању и као што је познато обухвата сет финансијских извештаја опште намене припремљених сагласно МСФИ, као и напомене уз финансијске извештаје;
2. *Корпоративно управљање* у контексту политике обелодањивања се односи на извештавање о процесима путем којих се пословање предузећа усмерава и контролише. У овом делу извештаја могуће је пружити информације о структури управног одбора, развоју одговорног пословања, као и релацијама Одбора за ревизију са акционарима;
3. Информације о *зарадама и другим компензацијама менаџмента* као подручје обелодањивања имају за циљ да укажу на исплате менаџменту у кратком и дугом року, на основу чега је могуће сагледати релације између начина мерења перформанси за потребе утврђивања

компензација менаџмента и стратешких циљева предузећа;

4. *Извештавање о корпоративној одговорности* пружа корисницима информације о начину и степену у коме је предузеће разумело и испунило своју одговорност према запосленима, клијентима, добављачима, друштву и животној средини;
5. *Наративно извештавање* се односи на приказ кључних нефинансијских информација, које треба да допринесу потпунијем разумевању пословања предузећа, његове тржишне позиције, имплементираних стратегија и приказаних финансијских перформанси.

Корпоративно извештавање током времена еволуира. У досадашњој пракси финансијски извештаји и напомене за већину предузећа представљали су истовремено и целину корпоративног извештавања. Последњих година приметан је повећан притисак на менаџмент предузећа у правцу развоја свеобухватније праксе обелодањивања, услед растућих информационих потреба појединих група стејкхолдера. У том контексту, остали сегменти корпоративног извештавања све више добијају на значају.

За потребе конципирања ефективне и ефикасне стратегије корпоративног извештавања менаџмент мора размотрити следећа питања:

- ко су кључни стејкхолдери који репрезентују циљну јавност?
- које су информације корисницима неопходне (подручје перформанси, мерења и стандарда)?
- за које сврхе су информације корисницима неопходне (тј. разумевање њихових мотива, интереса и очекивања)?
- када су им информације неопходне (колико често)?
- на који начин желе да добију односне информације (путем којих медија)?

Под стејкхолдерима се подразумевају сви појединци и групе који директно или индиректно утичу на успех предузећа и/или су тангирани његовим одлукама и активностима. У том контексту, циљна публика за корпоративне извештаје се пре свега састоји од акционара постојећих и потенцијалних, кредитора, запослених, менаџ-

2) Ограничења финансијског извештавања знатно су шира од наведених, а детаљнији осврт излази из оквира овог написа.

3) Everingham G., *Corporate Reporting*, Juta & Co Ltd, 2008, p. 2.

4) Детаљније о томе погледати Phillips D., *Getting to grips with non-GAAP measures*, преузето са [www.pwc.com](http://www.pwc.com)

мента, клијената, добављача, заједнице у којој предузеће послује и државе. Остале групе које могу бити важне за предузеће обухватају партнере у заједничким подухватима, регулаторна тела, синдикате, медије, невладине организације, тржиште капитала, пословне, социјалне и друге аналитичаре.

Када је реч о информационим потребама, постојање великог броја различитих стејкхолдера имплицира да су њихове информационе потребе изузетно комплексне и да њихово идентификовање и измирење представља значајан изазов за менаџмент.

Корпоративно извештавање има неоспоран значај за подмирење информационих потреба стејкхолдера предузећа. Када је реч о финансијском извештавању, његов циљ се одражава кроз настојање да се обезбеде информације корисне за доношење економских одлука. Наведени циљ актуелан је и са аспекта ширег корпоративног извештавања, будући да и даље постоји одређени степен информационе асиметрије између предузећа и стејкхолдера. Док се финансијском извештавању упућују бројни приговори у смислу неблагоприятности и чињенице да се путем сета финансијских извештаја приказује само делимичан аспект укупног пословања, циљ пословног извештавања је да се пружањем одговарајућих нефинансијских информација комплементарних са финансијским, редукује информациона асиметрија и пружи потпунија слика о предузећу и ефектима његовог пословања<sup>5</sup>. Поред економских одлука, наведене информације су валидне и за доношење бројних неекономских одлука, на пример да ли продужити дозволу за рад посматраном предузећу, да ли је предузеће испоштовало бројне законске прописе у области животне средине, људских права и сл. Уколико постоји кршење законских прописа, регулаторна тела предузимају одговарајуће кораке. У наставку рада укратко ћемо приказати најважније информационе потребе кључних стејкхолдера предузећа.

**Постојећим и потенцијалним акционарима** су неопходне информације о томе колико ефикасно је менаџмент управљао повереним ресурсима, како би одлучили да ли да купе или продају акције одређеног предузећа. Осим финансијских информација, њима су неопходне и информације о сагласности са законским прописима, ризици и

шансе са којима се предузеће суочава и степен одрживости пословања.

**Информационе потребе кредитора** се односе на сазнања која им омогућавају да процене способност предузећа да плати обавезе о року доспећа и у целини. Такве процене претпостављају информације о економској стабилности и изложености предузећа ризицима, висини нето обртног капитала, степену ликвидности и другим показатељима. Посебно су интересантне потенцијалне обавезе и ризици предузећа који могу настати услед еколошке и социјалне неодрживости пословања.

**Запослени** представљају примарну групу стејкхолдера, будући да предузеће без њих не може да послује. Специфична мерила перформанси за запослене представља висина зарада, као најважнија ставка, што не значи да и остали аспекти нису релевантни, као што су сигурност посла, услови рада, могућност личног развоја и напредовања, равноправност запослених, фер третман од стране менаџмента и сл.

**Купци** - сатисфакција купаца је суштински важна и често се мери директно, изјавама купаца или одговорима добијеним путем упитника. Сатисфакција се може утврдити и преко тржишног учешћа предузећа. Два мерила се директно доводе у везу са тржишним учешћем: брзина услуге/испоруке производа, поузданост производа и послепродајни сервис<sup>6</sup>. Са аспекта питања одрживости, предузећа настоје да идентификују бројне нефинансијске аспекте у читавом ланцу снабдевања – сагласност са еколошким законима, дечији рад и сл.

**Добављачи** су заинтересовани да сазнају перспективу предузећа, будући да настоје да идентификују фирме са којима ће успешно сарађивати на дужи рок. Осим тога, добављачи се појављују и у улози кредитора, услед чега су заинтересовани за информације о ризику од банкрота и брзини наплате потраживања од купца. Кредитирање од стране добављача је обично бесплатно или јефтиније у односу на друге изворе капитала, услед чега постоје потенцијални мотиви да се касни са плаћањем.

За све стејкхолдере предузећа, као што је истакнуто, релевантна су и питања која се односе на одрживост пословања предузећа. Наиме, одрживост пословања могуће је посматрати из три

5) Савремени приступ корпоративном извештавању подразумева активну комуникацију са заинтересованом публиком, уз примену интернет технологија (на пример, платформе Web 2.0), што подразумева да се у дијалогу на дневној основи ослушкују потребе и идентификују очекивања стејкхолдера, врше процене у ком степену су њихова очекивања испуњена, као и које информације су за њих најрелевантније. На тај начин, стејкхолдери се укључују у извештајни процес предузећа.

6) Cooper S.,: *Corporate Social Performance: A Stakeholder Approach*, Antony Rowe Ltd, Chippenham, Wiltshire, 2004, p.55.

перспективе – економске, еколошке и социјалне<sup>7</sup>. *Економска димензија одрживости* односи се на способност предузећа да конкурентску предност и кључне факторе успеха преточи у економску вредност. *Еколошки аспект одрживости* одражава способност предузећа да пословање спроводи на начин који не угрожава животну средину, уз уважавање бројних еколошких захтева. Коначно, *социјална димензија одрживости* пословања проистиче из чињенице да је предузеће део шире друштвене заједнице у којој спроводи пословање. За дугорочан опстанак и развој предузећа важно је да сва три захтева одрживости буду испуњена.

Након идентификовања кључних корисника корпоративних извештаја и њихових информационих потреба, следећи корак је конципирање адекватног информационог система који пружа могућност да се информациони геп успешно превазиђе. У том смислу, са аспекта рачуноводства, посебан значај свакако припада интегрисаном РИС и рачуноводству у реалном времену<sup>8</sup>. Поред наведених фактора, степен транспарентности корпоративног извештавања одређен је намером, вољом и способношћу менаџмента да имплементира политику отворености приликом састављања и обелодањивања корпоративних извештаја.

Свака група стејкхолдера је заинтересована за степен у ком предузеће испуњава њихова очекивања. Осим информација, стејкхолдери захтевају и конкретне ефекте односно користи од пословања предузећа. Другим речима, уколико остварене перформансе предузећа не испуне очекивања, предузеће се може суочити са незадовољством стејкхолдера. Менаџмент предузећа има кључну улогу у испоручивању задовољавајућих ефеката стејкхолдерима. Успех предузећа, осим поређења остварених перформанси са циљним величинама, може се проценити и путем степена у коме су очекивања стејкхолдера испуњена. Тиме се наглашава значај идентификовања фактора кључних за сатисфакцију стејкхолдера. Проблем је, међутим, садржан у чињеници да напори уложени у испуњење очекивања одређене групе стејкхолдера могу довести до неиспуњених очекивања и незадовољства друге групе стејкхолдера. У том контексту за предузеће је важно да се пословање планира и спроведе тако

да се најпре подмире минимални захтеви свих група кључних стејкхолдера. Већину очекивања стејкхолдера могуће је успешно реализовати уколико се она благовремено идентификују.

## 2. Концепт интегрисаног извештавања

Све већи број инвеститора разматра еколошка и социјална питања приликом доношења одлука. Друштвено одговорно инвестирање значи филозофију која комбинује етичка питања и еколошке циљеве са избором и управљањем инвестиционим портфолијом. Наведени приступ подразумева разматрање социјалних и еколошких питања у контексту ригорозне финансијске анализе. Поједини инвеститори имају специфичне интересе у вези са перформансама о корпоративној одговорности предузећа. Под концептом корпоративне друштвене одговорности подразумева се да предузеће спроводи пословање тако да оно буде економски профитабилно, са законским прописима усаглашено, етично и друштвено прихватљиво<sup>9</sup>. За већину инвеститора наведене информације имају допунску улогу и њихове потребе у том смислу првенствено се односе на социјална или еколошка питања у степену у коме она могу утицати на финансијске перформансе предузећа током временског периода који је за инвеститоре релевантан. Инвеститори, али и други стејкхолдери се фокусирају да сазнају најважније факторе који покрећу пословне перформансе, односно питања која имају најзначајније финансијске ефекте на предузеће. Примери обухватају импликације загађења за сектор електричне енергије, фокус на безбедност и еколошки ризик сектора за нафту и гас. За наведена питања корисници корпоративних извештаја очекују да предузеће обезбеди процене финансијских импликација (повећани трошкови, потенцијалне обавезе), активности предузетих у циљу управљања овим ризицима, као и процену ефикасности предузетих активности.

Интегрисано извештавање представља процес који резултира јединственим извештајем у коме су на јасан, конзистентан и релевантан начин приказане финансијске и нефинансијске информације. Циљ интегрисаног извештавања је да се унапреди квалитет корпоративног извештавања преко приказивања стратешке слике о питањима која су кључна за дугорочни опстанак

7) Urip S.: *CSR Strategies: Corporate Social Responsibility for a Competitive Edge in Emerging markets*, John Wiley and Sons Ltd., 2010, p.74.

8) О интегрисаном РИС и рачуноводству у реалном времену детаљније погледати: Малинић С., Тодоровић М.: „Имплементација интегрисаног рачуноводствено-информационог система - теоријско методолошке основе и ризици“, *Рачуноводство*, СРРС, бр.1-2/2011, стр. 24-27.

9) Aras G., Crown D.: *A Handbook of Corporate Governance and Social Responsibility*, Gower Publishing Limited, 2010, p. 91.

и успех предузећа. Прве идеје о проширењу традиционалног модела извештавања предузећа јавиле су се током осамдесетих година прошлог века. Сматра се да је први такав извештај састављен од стране компаније Шел (Shell)

Интегрисано извештавање се у светској литератури може срести и под називом тробилансно извештавање (*triple bottom line reporting*), одрживо извештавање (*sustainability reporting*), односно извештавање о корпоративној друштвеној одговорности (*corporate social responsibility reporting*). Концепт интегрисаног извештавања односи се на извештавање које одражава релације између економских, социјалних, еколошких, управљачких и финансијских фактора и њихов утицај на дугорочне перформансе предузећа. Реч је о моделу корпоративног извештавања који је структуриран тако да се подрже информационе потребе дугорочно оријентисаних инвеститора и осталих кључних стејкхолдера предузећа, затим интегрисани извештаји пружају могућност да се укаже на свеобухватне и дугорочне консеквенце процеса одлучивања, уз истовремено наглашавање аспекта мерења дугорочних перформанси. Циљ интегрисаних извештаја је да на основу презентованих информација стејкхолдери процене способност предузећа да креира и очува вредност у кратком, средњем и дугом року<sup>10</sup>.

Интегрисано извештавање одражава тзв. „3 П“ концепт (*planet, people, profit*), односно предмет извештавања су еколошка димензија пословања - планета, социјални аспект - људи, и економска перспектива пословања – профит. Када је реч о нефинансијским информацијама, оне се примарно односе на приказивање еколошких и социјалних аспеката пословања посматраног предузећа и са њима повезане ризике, али и на одређена економска питања попут продуктивности радне снаге, улагања у запослене, активности истраживања и развоја и сл. Досадашња пракса извештавања указала је на три категорије предузећа која имају неразвијено квалитативно извештавање: предузећа која немају развијен бренд и репутацију, затим већина малих и средњих предузећа, као и предузећа из јавног сектора<sup>11</sup>.

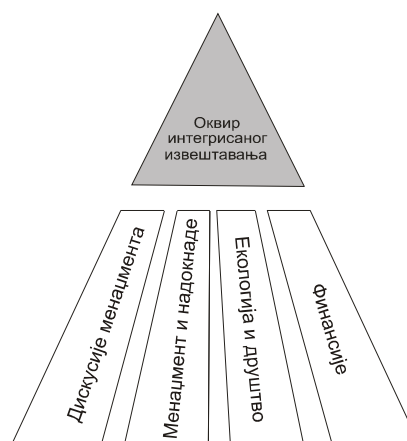
Са аспекта еколошке димензије пословања, концепт корпоративне одговорности подразумева да предузеће конципира и имплементира стратегије које омогућавају да се ресурси из природе користе на начин који не угрожава будућност наредних генерација, као и напоре предузећа да се животна средина очува и унапреди у

највећем могућем степену. То претпоставља да при реализацији пословања предузеће рационално користи енергију и необновљиве ресурсе, редукује производни отпад, извештава о токсичном отпаду и одлаже га на безбедан и законит начин. Концепт одговорног предузећа подразумева да производни асортиман не садржи штетне и деструктивне производе (хемикалије, оружје, батерије које садрже тешке метале и сл.).

Социјална димензија пословања односи се на људски капитал и подразумева фер и пријатељски однос према запосленима и заједници у којој предузеће пословање спроводи. Из претходног проистиче да пословање предузећа треба свима да доноси корист, односно да не угрожава интересе било које групе стејкхолдера. Одговорност предузећа са аспекта социјалне перспективе подразумева да се у процесу производње неће ангажовати дечји рад, затим да ће запослени бити адекватно компензирани за свој рад, да се посао одвија у здравом и безбедном окружењу, без принудног и прековременог рада.

Економска димензија пословања односи се на утврђивање створене економске вредности која се добија када се из укупних прихода измире трошкови свих инпута, укључујући и трошкове капитала. У том смислу овај аспект подразумева утврђивање реалне економске вредности и користи које по том основу уживају чланови друштва. Из наведеног произилази да се интегрисано извештавање не може посматрати као једноставна допуна традиционалног рачуноводственог модела, обелодањивањем еколошког и социјалног аспекта пословања (погледати Приказ бр. 1).

#### Приказ бр. 1 - Домети интегрисаног извештавања



Извор: Accountancy futures journal, edition 03/2011, p. 11

10) Финансијске информације, с обзиром на финансијски карактер, имају ограничену способност предвиђања, отуда се користе за краткорочно и средњорочно предвиђање. Интегрисани извештаји, услед чињенице да су намењени добијању заокружене слике о предузећу, представљају валидну основу за дугорочне пројекције.

11) Viliers C.,: *Corporate reporting and company law*, Cambridge University Press, 2006, p.228.

Према Глобалној извештајној иницијативи, одрживо извештавање обухвата шест делова<sup>12</sup>:

1. извештај генералног директора који описује кључне елементе извештаја;
2. профил који обезбеђује сагледавање предузећа и домете извештаја (чиме се утврђује садржина следећа четири елемента);
3. резиме извршних директора и кључне индикаторе који помажу стејкхолдерима да процене трендове и изврше поређења између предузећа;
4. визија и стратегија - извештај о визији будућности и начин на који ће се интегрисати економске, еколошке и социјалне перформансе – политике, организациони модел и системи;
5. преглед система управљања преко којих ће се имплементирати визија уз дискусију како ће се стејкхолдери укључити у наведени процес;
6. преглед остварених перформанси.

Претходно наведено не треба да упути на закључак да је у наведеном процесу извештавања улога рачуновођа минорна. Напротив, рачуновође имају важну улогу будући да поседују искуство у мерењу и извештавању финансијских информација. Међутим, јавља се потреба да таква знање прошире на подручје нефинансијских информација, што подразумева сарадњу са експертима из различитих области. Иако на први поглед делује да је квалитативно извештавање неспојиво са рачуновођама, неопходно је бити свестан чињенице да су рачуновође експерти за генерисање информација, а не бројки. Отуда, нефинансијско извештавање је у XXI веку постало сувише важно да би се препустило аматерима. У том смислу интегрисано извештавање је пре подручје рачуноводствене професије, него област било којих других експерата. Осим тога, интегрисани извештаји захтевају и интегрисану ревизију.

Методологија интегрисаног извештавања треба да буде постављена тако да се напори предузећа фокусирају на чвршћу интеграцију значајних питања одрживости и ефеката пословних активности са процесом стратешког одлучивања.

Интегрисано извештавање није само себи циљ; напротив, оно представља део ширег про-

цеса промена који је карактеристичан за период транзиције глобалне привреде између два миленијума. Задатак интегрисаног извештавања је да прецизно идентификује и објасни повезаност стратешких циљева предузећа и последичних утицаја на параметре као што су шири пословни контекст, кључне релације, зависност од ресурса, управљачка структура, како би се допринело добијању свеобухватнијег профила ризика предузећа. Другим речима, револуција у корпоративном извештавању има исходиште у променама пословног модела предузећа и укупне филозофије управљања. Када је реч о пословном моделу, неопходно је конципирати модел који јасно приказује узрочно-последичне релације између кључних покретача вредности и перформанси предузећа и истовремено идентификовати најзначајнија мерила перформанси. Процес се затим наставља развијањем методологије мерења, као и тестирањем валидности модела и мерила кроз њихову употребу. Најзад, процес се заокружује поређењем мерила која менаџмент сматра важним са реалним потребама корисника<sup>13</sup>.

За интегрисано извештавање је важно да се развија у контексту целокупне стратегије предузећа, као и да се разматрања ризика и шанси посматрају у контексту стратешког оквира. Наиме, неефикасност у имплементацији концепта интегрисаног извештавања може резултирати неиспуњеним очекивањима и последично нарушеним односима са стејкхолдерима, као и повећаним ризиком извештавања. Овај ризик се одражава у могућности да се корисници извештаја обману у погледу еколошке и социјалне политике и праксе предузећа, као и карактеристика његових производа. Такви покушаји наилазе на осуду јавности, и имају негативне реперкусије на репутацију предузећа и менаџмента.

Један од кључних мотива због којих се предузеће опредељује да усвоји концепт интегрисаног извештавања јесте да стејкхолдере информише о чињеници да се пословање спроводи на друштвено одговоран и прихватљив начин. Наиме, успех и вредност предузећа опредељени су квалитетом односа са стејкхолдерима. У том смислу, интегрисани извештаји доприносе ефикасној комуникацији са стејкхолдерима, будући да им се на тај начин пружа могућност да на једном месту нађу све неопходне финансијске и нефинансијске информације, ук-

12) Elliott B., Elliott J., *Financial Accounting and Reporting*, Pearsin Education Limited, 2005, p.779.

13) Eccles R., Herz R., Keegan M., Philips D.: *The ValueReporting Revolution: Moving Beyond the Earning Games*, John Willey & Sons, 2001, p.11.



ључујући и детаљније информације од посебног значаја за специфичне групе корисника. Интегрисано извештавање такође представља инструмент путем кога менаџмент настоји да стекне кредибилитет и изгради углед фирме. Тиме се може ојачати бренд, што даље повећава профитабилност, а тиме и вредност предузећа (гудвил). Независно од мотива који је у основи корпоративно друштвене одговорности, најважније је да пословање предузећа доприноси добробити друштвене заједнице.

Донедавно, једно од најважнијих ограничења у пракси нефинансијског обелодањивања представљала је чињеница да нису постојали униформни или стандардизовани захтеви, услед чега ови извештаји нису били упоредиви. У таквом амбијенту предузећа су извештаје користила за изградњу позитивног имиџа у јавности пре него као важан механизам који омогућава адекватну процену нефинансијских перформанси. Такође, ограничени број акционара заинтересованих за наведене информације, заједно са законским прописима фокусираним на заштиту интереса акционара узроковали су редукцију употребне вредности интегрисаних извештаја. Наиме, извештаји су апострофирали успех предузећа, рефлектовали добре, а игнорисали неповољне вести, уз истовремену промоцију филантропских активности предузећа, његових донација и спонзорстава спортских и/или едукативних активности. Квалитет извештаја је последично био незадовољавајући – приказане информације имале су незнатну суштинску вредност. Одсуство законске интервенције такође резултира непостојањем ефикасних подстицајних механизма против избегавања да се наведене информације прикажу. Потенцијални корисници-стејкхолдери немају овлашћења да предузму активности против предузећа које није публиковало захтеване информације или уколико није испунило социјалну и еколошку одговорност. У пракси, социјално и еколошко извештавање неретко се користе као инструмент за управљање стејкхолдерима како би се прибавила корист за предузеће, а не са искреном намером да се испуне основни циљеви извештаја – детаљно и транспарентно извештавање о ефектима и утицају пословања предузећа. Ревизија социјалног и еколошког извештавања такође је недовољно развијена

услед чега је кредибилитет интегрисаних извештаја упитан<sup>14</sup>.

У превазилажењу односних проблема интегрисаног извештавања значајну улогу има глобална извештајна иницијатива и њен Оквир за интегрисано извештавање, те отуда у наставку рада пажњу посвећујемо наведеним феноменима.

### 2.1. Глобална извештајна иницијатива

Најразвијенију иницијативу одрживог извештавања чине Глобална извештајна иницијатива и Институт за стандарде друштвене и етичне одговорности (*Institute of social and ethical accountability standard AA1000*)<sup>15</sup>, који се не баве примарно формом извештаја, већ за циљ имају побољшање у подручју укључивања стејкхолдера преко одговарајућих специфичних интерних процеса неопходних за квалитет извештавања.

Глобална извештајна иницијатива (*Global Reporting Initiative*)<sup>16</sup> представља мрежу формирану 1997. у САД од стране групе познате као Коалиција за еколошки одговорну привреду (*Coalition for Environmentally Responsible Economies - CERES*). Тренутно је једна од водећих светских иницијатива у домену корпоративног извештавања. ГИИ сарадњу реализује са Еколошким програмом Уједињених нација (*United Nation Environment Program*), али и бројним корпорацијама, универзитетима, невладиним организацијама, консултантским кућама, рачуноводственим фирмама<sup>17</sup>. Мисија ГИИ је да креира општеприхваћени оквир и пружи смернице за еколошко и социјално извештавање. Напори су уложени у одрживо извештавање, које ће у блиској будућности за предузећа постати рутина попут финансијског извештавања.

Крајем 2009. године одржан је састанак Групе за одрживо рачуноводство (*Accounting for Sustainability Group*) са доносиоцима стандарда (*FASB u IASB*), затим представницима Европске уније, предузећа, рачуноводствених тела и инвеститора, на коме је констатована неопходност сарадње Групе за одрживо рачуноводство и Глобалне извештајне иницијативе са осталим телима у конституисању међународног тела које ће над-

14) Viliers C., op. cit. стр. 228

15) AA1000 је основни стандард који обезбеђује сет принципа и процеса за планирање, рачуноводство, извештавање, ревизију и учвршћује социјално и етично рачуноводство. Делимично, циљ стандарда је и да обезбеди начин да предузећа идентификују адекватна социјална и еколошка мерила преко укључивања стејкхолдера.

16) У даљем тексту - ГИИ

17) Neef D.: Supply Chain Imperative: How to Ensure Ethical Behavior in Your Global Suppliers, AMACOM Books, 2004, стр. 228.

зирати креирање општеприхваћеног оквира интегрисаног извештавања. Као резултат тих напора, августа 2010. године формиран је Међународни комитет за интегрисано извештавање (*International Integrated Reporting Committee*). Задатак наведеног тела је да допринесе подизању свести о транспарентном корпоративном извештавању, развоју оквира интегрисаног извештавања, идентификовању приоритетних подручја извештавања која захтевају додатни рад, затим разматрање да ли стандарди интегрисаног извештавања треба да буду добровољног или обавезујућег карактера, као и афирмација усвајања и имплементације концепта интегрисаног извештавања<sup>18</sup>.

Међународни комитет за интегрисано извештавање је први пут повезао доносиоце стандарда финансијског извештавања, регулаторе тржишта капитала и доносиоце стандарда који су репрезентативни за предузећа, инвеститоре и цивилно друштво.<sup>19</sup>

Једна од основних идеја новоформираног тела је потреба за новим приступом у рачуноводству и извештавању који одражава шире дугорочне консеквенце корпоративних активности. Пружањем јасних смерница о томе како повезати корпоративну стратегију са финансијским и нефинансијским перформансама Међународни комитет за интегрисано извештавање може указати предузећима и инвеститорима да се финансијска вредност може извести из интегрисаног извештавања.

ГИИ подстиче координацију процеса финансијског извештавања и одрживог извештавања, предвиђајући да ће се за потребе потпунијег сагледавања финансијских перформанси све више користити мерила еколошких и социјалних перформанси. Кредибилитет извештаја може се повећати организовањем консултативних панела са стејхолдерима, побољшаним прикупљањем података и њиховом обрадом, затим преко интерне ревизије прикупљања података и извештајног система, применом смерница ГИИ за припрему извештаја, као и путем прегледа и коментара независних екстерних експерата.

## 2.2. Оквир Глобалне извештајне иницијативе

ГИИ обезбеђује принципе и садржајне смернице које пружају могућност фирми да припреми на компетентној и конзистентној основи утемељен извештај о економским, социјалним и еколошким ефектима свог пословања. Оквир рефлектује три подручја перформанси предузећа: социјалне, еколошке и економске. Унутар ова три подручја налази се 110 индикатора перформанси (од којих су 57 обавезна и 53 добровољна) који покривају питања запошљавања, безбедности производа, мито и корупцију, политички допринос, загађење, политику управљања отпадом, активности снабдевања, различита питања у вези са ланцем снабдевања, безбедност и руковање производним материјалима, безбедност и еколошку прихватљивост политике транспорта и логистике.

*Циљеви оквира интегрисаног извештавања обухватају*<sup>20</sup>:

- обезбеђење информација за дугорочно оријентисане инвеститоре потпуним приказивањем дугорочних последица донетих одлука;
- приказивање релација између окружења, друштва, управљања и финансијских фактора у одлучивању, и њихов утицај на дугорочне перформансе;
- дефинисање оквира који омогућава да се друштвени и фактори окружења уважавају на систематској основи за потребе одлучивања и извештавања;
- рефокус у мерењу перформанси са финансијског на нефинансијски аспект;
- напоре да се извештавање приближи корисницима информација преко усмеравања пословања на дневној основи.

Садржину оквира чине<sup>21</sup>:

1. начела која одређују садржај извештаја, а чије уважавање треба да обезбеди квалитетно извештавање,
2. показатељи учинака (стандардни подаци),
3. упутства о посебним техничким питањима која се приликом састављања извештаја могу јавити.

18) *Factheet Standing for trust and integrity*, Federation of European Accountants, January 2011., преузето са [www.iasplus.com](http://www.iasplus.com).

19) ACCA, *Accountancy futures journal*: Critical issues for tomorrow's profession, edition 03/2011, p.15.

20) ACCA, *Accountancy futures journal*: Critical issues for tomorrow's profession, edition 03/2011, p.9

21) Neef D.,: *Supply Chain Imperative: How to Ensure Ethical Behavior in Your Global Suppliers*, AMACOM Books, 2004.

**1. Начела и упутства за одређивање садржаја извештаја:**

- a. начела којима се одређују предмет и показатељи извештавања (материјалност, учествовање стејкхолдера, контекст одрживости, потпуност);
- б. начела усмерена на постизање квалитета приказаних информација - уравнотеженост у смислу да извештај треба да садржи и позитивне и негативне аспекте пословања предузећа, упоредивост, тачност, благовременост, поузданост и начело јасности);
- ц. упутства за дефинисање граница извештаја.

**2. Стандардни подаци као део Оквира извештавања односе се на:**

- a. општи контекст предузећа (стратегија, организациона структура, управљање);
- б. приступ управљању (начин на који се предузеће бави одређеним питањем како би се разумели ефекти на одређеном подручју);
- ц. показатеље учинка, који пружају упоредиве информације о економском, еколошком и друштвеном утицају предузећа.

Када је реч о економским индикаторима, они се односе на утицај предузећа на економске услове његових стејкхолдера. Ови показатељи приказују ток капитала између стејкхолдера, као и главне економске утицаје предузећа на друштво. Поред информација већ приказаних у финансијским извештајима, неопходно је указати на допринос предузећа одрживом развоју привреде у којој послује. Показатељи релевантни у овом домену обухватају створену и дистрибуирану економску вредност, финансијске последице и друге ризике и прилике за делатност предузећа у контексту климатских промена, обавеза предузећа по основу пензионих планова, примљених донација од владе и др.

Еколошка димензија одрживости се односи на утицај предузећа на живи и неживи природни систем, као што су екосистеми, земљиште, вода, ваздух. Еколошки показатељи односе се на улазне (материјал, енергија, вода) и излазне параметре (загађење, отпадне воде, отпад).

У групи социјалних показатеља перформанси између осталих постоје одељци који се односе на

радне односе, здравље и безбедност, људска права, одговорност за производ и др.

3. **Протоколи уз показатеље учинака** имају за циљ да састављачима извештаја пруже подршку у утврђивању одређених показатеља. Као такви протоколи садрже дефиниције и упутства како би се обезбедила конзистентност у тумачењу показатеља. Да би се избегле критике на рачун покушаја да се јединствени модел извештавања наметне свим предузећима независно од њихових специфичности, као и приговори у вези са неадекватношћу појединих индикатора за различите индустријске секторе, ГИИ је развила специфичне секторске додатке који обезбеђују адекватније индикаторе за секторе, као што су рударство, аутомобилска индустрија, финансијске услуге. Улога ових додатака у односу на смернице је комплементарна.

Технички протоколи дефинишу границе извештаја и покривају стандардна питања са којима се суочавају састављачи извештаја. Границе извештавања се односе на утврђивање да ли ће предузеће извештавати према целокупном оквиру извештавања ГИИ, или ће се одредити за најпрактичније теме, да би временом прешло на детаљнија извештавања. Такође, да би корисници разумели презентоване извештаје, неопходно је да се у извештају јасно наведе обим извештавања, као и план екстензије извештавања у будућности.

За потребе утврђивања обима извештавања користи се систем *Степен примене*, чији је циљ да корисницима извештаја обезбеди увид у степен коришћења Смерница и осталих делова Оквира за потребе припреме извештаја. Када је реч о састављачима извештаја, дефинисање степена примене обезбеђује јасну визију екстензивније примене ГИИ оквира. Рангирање предузећа са наведеног аспекта могућа је на следећи начин: почетник (Ц, Ц+), напредни ниво извештавања (А, А+), и они који су између ова два нивоа (Б, Б+). Ознаке „плус“ указују да је предузеће за наведене потребе применило екстерну верификацију (мишљење компетентних појединца или групе изван предузећа). Од стране Глобалне извештајне иницијативе, предузеће може тражити проверу самопроцењивања.

Већа транспарентност извештавања праћена је следећим користима за предузеће:

- јачање кредибилитета и репутације менаџмента;
- једноставнији приступ капиталу и нижи трошкови капитала;

- већи број дугорочно оријентисаних инвеститора;
- боље управљање предузећем; привлачење и задржавање талентованих кадрова.

### **3. Релације између финансијског и интегрисаног извештавања и супериорност холистичког приступа извештавању**

Након указивања на текуће тенденције и динамику корпоративног извештавања у развијеним тржишним привредама, али и бројним земљама у развоју, приказане суштине интегрисаног извештавања, као и учињеног концизног осврта на Оквир ГИИ, у наставку рада ћемо извршити упоређивање система финансијског извештавања и интегрисаног извештавања, најпре са становишта њихових одлика, а затим и изазова који се пред носιοце једне и друге врсте извештавања постављају.

#### **3.1. Поређење финансијског и интегрисаног извештавања са становишта њихових карактеристика**

##### **Домет**

- *Финансијско извештавање* је усмерено на продуковање информација опште намене које могу подмирити већину информационих потреба билансних адресата.
- *Интегрисано извештавање* преко детаљних информација прилагођених потребама стејкхолдера настоји да подмири специфичне информационе потребе појединих корисника.

##### **Корисници**

- *Финансијско извештавање* је примарно усмерено на инвеститоре и њихове саветнике. Такав приступ одражава став да је примарна одговорност предузећа да креира богатство за акционаре.
- *Интегрисано извештавање* фокусира се на информационе потребе ширег круга стејкхолдера. Наведена околност указује на то да, осим инвеститора, успех предузећа зависи и од других бројних стејкхолдера и да непоштовање њихових потреба и очекивања може угрозити континуитет пословања. Отуда је одговорност предузећа мултиди-

мензионални концепт и обухвата економску, правну, еколошку и социјалну перспективу.

##### **Подручје извештавања**

- *Финансијско извештавање* намењено је екстерним корисницима, како би се ублажила информациона асиметрија.
- *Интегрисано извештавање* намењено је како интерним, тако и екстерним стејкхолдерима. У подручју интерног извештавања значај интегрисаног извештавања се препознаје у његовом потенцијалу да подстакне конструктивне промене у процесима управљања питањем одрживости пословања, затим указује на подручја у којима су неопходна побољшања, а такође доприноси да се проблеми решавају пре него што постану предимензионирани. Уз правилну координацију интерног и екстерног извештавања и одговарајућом пажњом на потребе јавности, предузеће се може приближити организационом фокусу, како би постигло одрживе циљеве<sup>22</sup>.

##### **Карактер информација**

- *Финансијско извештавање* пружа корисницима финансијско-рачуноводствене информације приказане у стандардизованој нумеричкој форми. То значи да су економски ресурси који се налазе под контролом менаџмента изражени у монетарним јединицама. Одређена додатна објашњења садржана су у напоменама уз финансијске извештаје.
- *Интегрисано извештавање* обезбеђује корисницима финансијске и нефинансијске квантитативне и квалитативне информације које покривају целокупно пословање предузећа и његове ефекте на различите стејкхолдере.

##### **Изазови екстерног извештавања**

Носиоци финансијског извештавања се суочавају са изузетно сложеним захтевима приликом припреме финансијских извештаја. Неки од фактора који томе доприносе садржани су у бројним мерним основама (историјска вредност, текућа вредност, садашња вредност, продајна вредност), затим неопходности вршења процена и професионалног просуђивања, правима избора садржаним у појединим стандардима, али и бројним притисцима којима су састављачи

22) Blackburn W., *The Sustainability Handbook: The Complete Management Guide to Achieving Social, Economic and Environmental Responsibility*, Earthscan, 2007, p. 311.

извештаја изложени (очекивања инвеститора, план компензација и сл.).

Финансијски извештаји садрже инхерентни ризик у вези са прикривањем неповољне ситуације у предузећу и извршених превара менаџмента.

Један од приговора упућених финансијском извештавању односи се на непостојање описних информација и неприказивање нематеријалне имовине која се не може бројчано исказати (на пример, стратегија предузећа). Отуда постоји недовољно разумевање релација између финансијских и нефинансијских перформанси предузећа, услед чега постоје значајна одступања између књиговодствене и тржишне вредности предузећа.

Надаље, потпуна хармонизација и упоредивост финансијског извештавања на глобалном нивоу још увек није постигнута.

Наведена ограничења финансијског извештавања могу се ублажити преко концепта интегрисаног извештавања, будући да се тиме добија потпунија слика о предузећу и да је на основу нефинансијских информација могуће боље разумети исказане пословне перформансе, проценити њихову одрживост и извршити одређена предвиђања. Отуда ограничења финансијског извештавања представљају истовремено исходште апела да предузећа усвоје и имплементирају концепт интегрисаног извештавања. Будући да се налази у почетној фази развоја, овај концепт праћен је следећим изазовима:

- одсуство општеприхваћених стандарда<sup>23</sup> и последична неупоредивост нефинансијских информација;
- недовољно развијена методологија ревизије нефинансијских информација;
- тешкоће у дефинисању материјалности, односно одлучивање о томе које информације су релевантне за кориснике, а које не захтева значајно искуство и добру комуникацију са стејкхолдерима;
- ограничења оквира ГИИ.

Листа очекиваних користи од имплементације концепта интегрисаног извештавања манифестују се у следећем:

- транспарентан приказ представља полазну основу за дијалог са стејкхолдерима;

- креирање финансијске вредности будући да предузеће прикупља и анализира информације о коришћењу различитих врста ресурса. Тиме се ствара могућност идентификовања подручја где је могуће извршити рационализацију у пословању и остварити уштеде трошкова, а такође и препознати нове изворе генерисања прихода;
- јачање репутације у смислу да се преко ових извештаја промовише концепт друштвене одговорности предузећа, што ће стејкхолдери перципирати на позитиван начин;
- постизање континуираних побољшања, преко фокусирања пажње на одрживост (у домену интерног извештавања), док се на подручју екстерног извештавања предузеће фокусира на унапређење перформанси које су предмет обелодањивања;
- подстицање иновација како би се ојачала конкурентност предузећа;
- боља сагласност са регулаторима;
- ефикасније идентификовање и управљање ризицима;
- ефикасније управљање пословањем и одлучивање;
- мотивисање запослених, привлачење талената;
- привлачење дугорочних инвеститора и повољних услова финансирања;
- задржавање дозволе за рад с обзиром да стејкхолдери подржавају предузећа која извештавају отворено и искрено своје еколошке, социјалне и економске перформансе;
- диференцирање брэнда, производа и услуга и јачање конкурентности, на основу одрживог извештавања.

Наведене предности интегрисаног извештавања превладавају ограничења (за која верујемо да су пролазног карактера с обзиром на напоре и започете пројекте бројних међународних тела), и истовремено представљају валидан разлог за прихватање и примену концепта у глобалним оквирима.

### Закључак

Корпоративно извештавање је важно не само за предузеће, него и за стејкхолдере и друштво у коме предузеће послује. Са аспекта предузећа

23) У појединим земљама надлежна тела настојала су да пропишу стандарде нефинансијског извештавања, али су они задржали локални карактер. ГИИ је окренута вишем нивоу прихvatљивости аналогно *GAAP* (општеприхваћеним принципима рачуноводства) за финансијско извештавање.

оно је есенцијални елемент управљања, будући да опредељује одлуке извршног менаџмента. Када је реч о корисницима, услед информационе асиметрије корпоративни извештаји представљају исходиште за њихове одлуке и активности, опредељујући истовремено алокацију ресурса (природних, људских, финансијских).

Околност да финансијски извештаји не могу у потпуности испунити информационе потребе стејкхолдера, иницирала је потребу да се традиционални систем корпоративног извештавања модификује. С тим у вези, иницирани су бројни предлози, од екстремних попут напуштања модела финансијског извештавања, преко значајних промена финансијског извештавања, па до допуне сета извештаја који се стејкхолдерима предузећа публикују.

Значај интегрисаног извештавања за стејкхолдере огледа се у чињеници да холистички приступ извештавању пружа могућност да се сагледају релације између стратегије, управљања и пословног модела предузећа, а тиме и међузависност шанси, ризика и кључних перформанси. Истовремено, детаљан увид у ефекте пословања доприноси и бољем разумевању приказаних финансијских извештаја. Са аспекта менаџмента предузећа, интегрисани приступ доприноси ефикаснијем одлучивању. Другим речима, наведене информације су витални инпут за доношење одлука које треба да допринесу благодонашћу предузећа и његових кључних стејкхолдера.

Глобална извештајна иницијатива представља мрежу која пружа смернице предузећима у погледу основе за извештавање о одрживим перформансама. У питању су напори да се изврши стандардизација нефинансијског обелодањивања.

Неопходно је међутим напоменути да интегрисано извештавање није само себи циљ, напротив оно се јавља као последица једног ширег процеса глобалног карактера – усмереног ка ефикаснијој имплементацији стратегија, система, вредности и културе. Наведени изазов није могуће реализовати пуким праћењем смерница и настојања да се финансијски извештаји ускладе са МСФИ, него напротив неопходно је да се процес извештавања усклади са пословним моделом предузећа. При томе, обелодањивања морају бити логички структурирана, како би се читаоцима омогућило да се брзо и једноставно крећу кроз повезана подручја, као и пружањем детаљних информација о питањима која није могуће обухватити финансијским извештајима.

Наведени напори треба да резултирају добијањем холистичке слике о предузећу, која обух-

вата и шансе и ризике и истовремено одражава међуповезаност еколошких, социјалних и управљачких фактора са финансијским перформансама.

### Литература

- 1) ACCA, „Critical issues for tomorrow’s profession“, *Accountancy futures journal*, edition 03/2011.
- 2) Aras G., Crown D.,: *A Handbook of Corporate Governance and Social Responsibility*, Gower Publishing Limited, 2010.
- 3) Blackburn W., *The Sustainability Handbook: The Complete Management Guide to Achieving Social, Economic and Environmental Responsibility*, Earthscan, 2007
- 4) Cooper S.: *Corporate Social Performance: A Stakeholder Approach*, Antony Rowe Ltd., Chippenham, Wiltshire, 2004.
- 5) Eccles R., Herz R., Keegan M., Philips D.,: *The ValueReporting Revolution: Moving Beyond the Earning Games*, John Wiley & Sons, 2001
- 6) Elliott B., Elliott J., *Financial Accounting and Reporting*, Pearsin Education Limited, 2005.
- 7) Everingham G.: *Corporate Reporting*, Juta & Co. Ltd, 2008.
- 8) Factheet Standing for trust and integrity, Federation of European Accountants, January 2011. преузето са [www.iasplus.com](http://www.iasplus.com).
- 9) Малинић С., Тодоровић М.,: „Имплементација интегрисаног рачуноводствено-информационог система - теоријско методолошке основе и ризици“, *Рачуноводство*, СРРС, бр.1-2/2011.
- 10) Neef D.,: *Supply Chain Imperative - How to Ensure Ethical Behavior in Your Global Suppliers*, AMACOM Books, 2004.
- 11) Phillips D., *Getting to grips with non-GAAP measures*, преузето са [www.pwc.com](http://www.pwc.com)
- 12) Urip S.,: *CSR Strategies - Corporate Social Responsibility for a Competitive Edge in Emerging markets*, John Wiley and Sons Ltd., 2010.

доц. др Владимир  
ЊЕГОМИР<sup>0</sup>

## Условни капитал као механизам управљања ризицима у осигурању

### Резиме

Осигуравајућа друштва традиционално користе реосигурање као облик трансфера ризика али и као ванбилансну замену за билансно расположиви капитал. У условима ограничених капацитета за трансфер ризика на тржиште реосигурања и ретроцесија настају алтернативни облици управљања осигурљивим ризицима, међу којима и инструменти условног капитала. Ови инструменти попут традиционалног реосигурања представљају ванбилансну замену за капитал. Предмет овог рада је анализа могућности њихове примене. Прво је представљен преглед самог појма, историјског развоја и основних карактеристика примене инструмената условног капитала, а потом се анализирају структурирање трансакција примене ових инструмената, њихове врсте, предности и недостаци примене.

**Кључне речи:** ризик, осигурање, управљање ризиком, капитал, условни капитал.

### 1. Увод

У условима повећавања изложености ризицима, осигуравајућа друштва су почела да примењују механизме трансфера ризика. Саосигурање је дуго било преовлађујући облик преноса ризика. Индустријализација је допринела да осигуравачи прошире обим свог пословања и да се повећа потражња за реосигуравајућом заштитом. Од настанка па до данашњих дана, реосигурање је било доминантни облик преноса ризика осигуравајућих друштава. Са финансијског аспекта, реосигурање представља ванбилансну замену за капитал који осигуравајућа друштва морају да држе “везан” у оквиру биланса стања у циљу

обезбеђења солвентности<sup>1</sup>. Суштинска сврха реосигурања је редуковање материјалних последица остварења осигураних случајева на управљиви ниво, са аспекта укупно расположивог капитала. Међутим, расположивост реосигуравајућег покрића варира у појединим временским раздобљима, а у великој мери је условљена остварењем катастрофалних штета. Концентрација људи, зграда, фабрика и инфраструктуре по јединици земљишта, комбинована са повећањем популације, вредности материјалних добара и процесом глобализације, до којих је дошао свет данас доводи до тога да економски штетни догађаји истог интензитета могу да угрозе све већи број људи и изазову већу имовинску штету него икада

<sup>0</sup>) Доцент, Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад

<sup>1</sup>) Његомир, В.: „Реосигуравајуће приколице као иновативни облик управљања ризиком осигурања“, *Рачуноводство*, Vol. 54, Бр. 1-2, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2010, стр. 72-83.

до сада. Таква кретања штета ограничавају укупне расположиве капацитете тржишта осигурања и реосигурања за прихватање ризика. Услед много веће расположивости капитала на тржиштима капитала (само глобално тржиште деривата је током 2008. године вредело преко 600 милиона долара) у односу на глобално тржиште реосигурања (око 129 милијарди долара у 2007. години), повећаних цена постојећег капацитета као и повећане изложености кредитном ризику у пословима реосигурања, решење је нађено у примени алтернативних механизма трансфера ризика, који омогућавају редуковање изложености ризицима њиховим трансфером на тржиште капитала.

Алтернативни механизми трансфера ризика осигурања су уговори, структуре и решења која омогућавају било финансирање било трансфер ризика, на нетрадиционалан начин<sup>2</sup>. Реч је о облицима трансфера ризика, као што су секјуритизација ризика осигурања, условни капитал или финансијски деривати, који инвеститорима на тржиштима капитала омогућавају да улажу у ризик осигурања, а осигуравачима и реосигуравачима ефекат сличан примени традиционалног реосигурања. Примена инструмената алтернативног трансфера ризика осигурања нарочито се испољила у погледу замене и допуне традиционалног реосигуравајућег покрића, као и традиционално расположивим могућностима прибављања капитала путем емисије дужничких и власничких хартија од вредности.

Рачуноводствено обухватање инструмената алтернативног трансфера ризика осигурања зависи од тога да ли су ови инструменти класификовани као реосигурање или као деривати<sup>3</sup>. Нови оквир за регулацију солвентности у оквиру ЕУ Солвентност II ће признавати раније непризнате облике управљања ризицима осигурања<sup>4</sup>. Конкретно, у члану 101 Директиве<sup>5</sup> наведено је изузетно широко тумачење механизма трансфера ризика који се признају приликом израчунавања капиталних захтева, на следећи начин: „Приликом израчунавања капиталног захтева за солвентношћу, осигуравајућа и реосигуравајућа друштва треба да узму у обзир ефекат техника умањења

ризика, водећи рачуна о томе да кредитни ризик и остали ризици који произилазе из коришћења таквих техника буду адекватно одражени у капиталном захтеву за солвентношћу“. При томе, чланом 13 Директиве<sup>6</sup> се прецизира да се под техникама умањења ризика подразумевају „све технике које омогућавају осигуравајућим и реосигуравајућим друштвима да трансферишу део или све ризике на друге субјекте“. Једино што је потребно да би се различити облици трансфера ризика третирани на истим основама као традиционално реосигурање јесте да осигуравајућа друштва квантификују стварни допринос различитих инструмената материјалној редукацији ризика. У наставку рада детаљно анализирамо примену инструмената условног капитала као једног од алтернативних облика управљања ризицима осигурања.

## 2. Карактеристике примене инструмената условног капитала

Инструменти условног капитала представљају алтернативу традиционалном осигурању, реосигурању и ретроцесијама које настају у оквиру тренда повезивања тржишта осигурања и тржишта капитала. Реч је о инструментима који омогућавају прикупљање средстава са тржишта капитала и финансирање последица штетних догађаја чији настанак је условљен остварењем осигурљивих догађаја. У почетним облицима развоја примене инструмената условног капитала сматрало се да су ови инструменти облици повезивања тржишта осигурања и реосигурања и тржишта капитала који омогућавају покриће у случајевима немогућности обнављања или исцрпљења традиционалних облика покрића, чија је улога ограничена на ситуације у којима су агрегатне могућности задржавања ризика исцрпљене или када уз друге неповезане догађаје, као што је општи пад на тржишту акција или обвезница, настане додатно остварење штета узрокованих иначе осигурљивим догађајима<sup>7</sup>.

- 2) Culp, C. L.: *The Art of Risk Management: Alternative Risk Transfer, Capital Structure, and the Convergence of Insurance and Capital Markets*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2002, стр. 352.
- 3) Његомир, В.: „Утицај међународних стандарда финансијског извештавања на осигуравајућа друштва“, Рачуноводство, Вол. 51, Бр. 3-4, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2007, стр. 16-26.
- 4) Његомир, В.: „Економски капитал у осигуравајућим друштвима“, Рачуноводство, Vol. 51, Бр. 11-12, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2007, стр. 115-131.
- 5) *Directive 2009/138/EC of The European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II)*, Official Journal of the European Union L 335, Brussels, 17.12.2009.
- 6) Исто.
- 7) Ehrhart, Bryon: ‘Contigent Covers’, in: Lane, Morton (ed.): *Alternative Risk Strategies*, Risk Waters Group Ltd., London, 2002, стр. 155.



Међутим, сматрамо да је примена ових инструмената оправдана у различитим околностима. Наиме, инструменти условног капитала, осим што остварују повезивање тржишта осигурања и тржишта капитала, повезују и проблематику управљања ризиком и капиталом и представљају саставни део интегралног управљања ризиком и капиталом, који је посебно значајан у новије време, односно не само након остварења катастрофалних догађаја већ и у условима испољене финансијске кризе. Сматрамо да инструменти условног капитала представљају једну од алтернатива у управљању ризиком и капиталом која осигуравајућим и реосигуравајућим друштвима стоји на располагању приликом избора оптималног решења трансфера и задржавања ризика, а који се базира на трошковима, расположивости и сврсисходности у одређеним условима истовремене примене различитих облика управљања ризиком и капиталом. Ове инструменте могу користити привредни субјекти као замену за пренос ризика на традиционално тржиште осигурања или осигуравајућа и реосигуравајућа друштва као замену за пренос ризика у реосигурање, односно ретроцесије.

Привредни субјекти путем инструмената условног капитала могу уговорити са неком финансијском институцијом, најчешће банком, аранжман новчане позајмице или емисије нових акција по унапред дефинисаној цени а условно остварењу одређеног, унапред дефинисаног догађаја. Наиме, реч је о могућности коришћења условног капитала, било дужничког било власничког, које зависи од остварења унапред дефинисаног догађаја. Хипотетички би се наведено могло приказати на следећи начин: произвођач аутомобила може уговорити са банком да у случају остварења штете изнад одређеног номиналног износа, која може бити узрокована неком природном катастрофом узме зајам од банке или емитује акције које ће банка купити по унапред дефинисаној цени, односно каматној стопи. Заузврат, произвођач аутомобила има обавезу да банци исплати одређени износ провизије за омогућавање наведеног права које може настати након остварења дефинисаног догађаја. На тај начин произвођач аутомобила обезбеђује ванбилансно обезбеђење штета које могу настати, а које не би могао покрити сопственим средствима. Инструменти условног капитала имају предност за привредне субјекте јер им омогућавају елиминисање трошкова држања вишка капитала, обезбеђеног унапред било задуживањем било емисијом акција, за случај опрезности током времена, када је осигуравајуће покриће недоступно или релативно скупо у односу на коришћење ових инструмената. Такође, ови инструменти пружају значајну заштиту, као што показују два примера из 2000. године. Royal Bank of Canada се применом инструмената условног капитала обезбедила од значајних кредитних губитака, а произвођач гума *Мишелин* се применом инструмената условног капитала обезбедио за случај значајног пада бруто домаћег производа.

Применом инструмената условног капитала, које су биле креиране од стране швајцарског реосигуравача *Swiss Re*, ове две компаније обезбедиле су значајне уштеде у трошковима у односу на прибављање традиционалног осигуравајућег покрића или коришћење традиционалнијег приступа заштити билансних позиција. У средишту даљих разматрања проблематике инструмената условног капитала је њихова примена као алтернативе и допуне традиционалном трансферу ризика и управљања капиталом путем реосигурања и ретроцесија.

Једна од првих примена инструмената условног капитала била је примена инструмената *catastrophe equity puts*, инструмената који омогућавају корисницима куповину опције на емисију обичних, чешће преференцијалних или конвертибилних преференцијалних акција укупне вредности од 500 милиона долара, која је спроведена 1994. године од стране Aon Capital Markets у име фонда помоћи угроженима од дејства урагана на Хавајима (Hawaii Hurricane Relief Fund). Од тада па до данашњих дана долази до развоја ових инструмената, али нешто споријим темпом у односу на остале инструменте алтернативног трансфера ризика. У Табели 1 приказани су примери примене инструмената условног капитала током 2007. године. Такође, потребно је указати на чињеницу да је и током 2008. године дошло до примене ових инструмената, при чему посебно издвајамо трансакцију између Фонда за покриће штета од урагана на Флориди (Florida Hurricane Catastrophe Fund) и компаније *Bershire Hathaway* којом је овај фонд купио опцију на емисију обвезница у вредности од 4 милијарде долара након остварења катастрофалног догађаја, а *Bershire Hathaway*, конгломерат који управља већим бројем компанија, а чији је кључни посао осигурање, обавезао се на куповину тих обвезница.

Табела 1 - Изабрани примери примене инструмената условног капитала у 2007. години

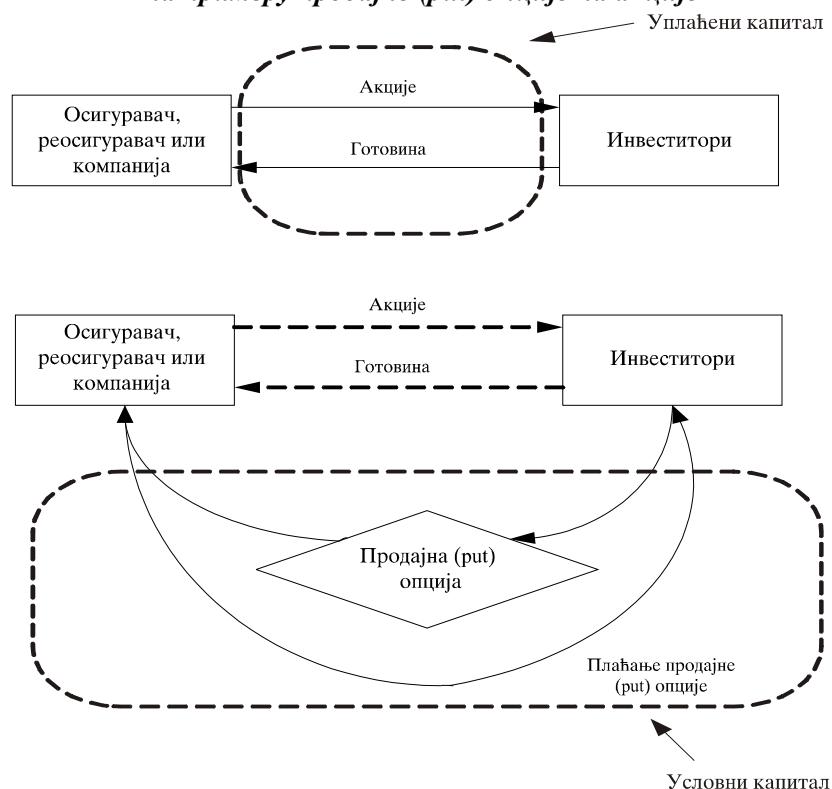
Компанија	Износ у мил. долара	Временски период	Врста
Endurance	150	3 године	Условни власнички капитал
Hartford	500	10 година	Условни хибридни дужнички капитал
Lancashire	50	1 година	Условни власнички капитал
Farmers	500	5 година	Условни дужнички капитал

Извор: Global Reinsurance Market Review: Changing the Game, Benfield, London, 2008, стр. 16.

Поставља се питање која је улога инструмената условног капитала у случају настанка штете за осигуравајућа и реосигуравајућа друштва, а посебно неубичајено великих и непредвидљивих катастрофалних штета? Инструменти условног капитала чине саставни део управљања ризицима и капиталом осигуравајућих и реосигуравајућих друштава. Флексибилност обезбеђења капитала у ситуацијама после остварења неплаћених и неубичајених догађаја са великим утицајем на континуитет пословања осигуравајућих и реосигуравајућих друштава је од кључног значаја за успешност функционисања, односно могућност обезбеђења решења проблема ликвидности, као и искоришћења предности услова растућих премија осигуравајућег и реосигуравајућег покрића после таквих догађаја, а који представљају основу за обезбеђење надо-

кнаде изгубљених финансијских средстава. У таквим условима могућности традиционалног реосигурања и прибављања допунског капитала на тржишту капитала су ограничене при чему адекватно решење јесу инструменти условног капитала. Овим инструментима омогућена је максимална флексибилност обезбеђења капитала након настанка штетног догађаја. Наиме, инструментима условног капитала обезбеђује се флексибилна допуна економском капиталу за догађаје које на основу претходног историјског искуства није могуће моделирати, а који би и у условима могућег предвиђања захтевали високе трошкове држања капитала. Инструментима условног капитала обезбеђује се ванбилансни капитал, односно могућност задуживања или прибављања капитала путем емисије власничких хартија од вредности након настанка штетних

Слика 1: Суштинска разлика између уплаћеног и условног капитала на примеру продајне (put) опције на акције



догађаја, али по условима који су важили у моменту закључења аранжмана, дакле по условима који су важили пре настанка штетних догађаја. На тај начин инструменти условног капитала омогућавају већу флексибилност у односу на традиционално реосигурања по правилу су трошковно ефикаснији у односу на алтернативе поседовања вишкова капитала као и аранжмана прибављања капитала на тржишту капитала након настанка штетних догађаја. Дакле, иако инструменти условног капитала не могу у потпуности елиминисати све могуће непознате штетне догађаје, због чињенице да остварење догађаја који условљавају остварење обавезе “продавца” инструмента условног капитала морају бити дефинисани, ови инструменти представљају значајну ванбилансну допуну билансом економском капиталу чиме се уз разумне трошкове обезбеђења ових инструмената истовремено обезбеђује поверење и осигурањика, односно осигуравача у случају реосигуравајућих друштава, јер је унапређена способност исплате одштетних захтева и акционара, јер су трошкови капитала умањени. Слика 1 представљена је суштина функционисања инструмената условног капитала.

Као што се види на Слици 1, инструментима условног капитала не обезбеђује се трансфер ризика већ се обезбеђује финансирање штетних последица након настанка дефинисаних штетних догађаја. Сама реч “условни” се користи како би се ове структуре разликовале од уплаћеног капитала, који подразумева класично значење капитала који је расположив осигуравајућим и реосигуравајућим друштвима након емисије власничких или дужничких хартија од вредности. Условни капитал представља јефтину ванбилансну алтернативу традиционалном билансно исказаном капиталу којим се обезбеђује условно покриће након остварења одређеног, иначе осигурљивог догађаја<sup>8</sup>. Наиме, овим инструментима је осигуравајућим и реосигуравајућим друштвима омогућено да приступе додатном капиталу у случају настанка одређеног штетног догађаја, најчешће катастрофалног карактера, по унапред дефинисаној, фиксној цени у одређеном, фиксном периоду времена. Реч је о алтернативном облику управљања ризиком осигурања, којим се у случају настанка штетног догађаја осигуравајућим и реосигуравајућим друштвима обезбеђује приступ средствима инвеститора на тржиш-

ту капитала, а који у моменту куповине ових инструмената није расположив осигуравачу, већ је његова расположивост условна. Основна карактеристика условног капитала је да представља опцију али не и обавезу на стварни капитал, односно емисију хартија од вредности<sup>9</sup>. У случају прибављања стварног капитала осигуравајуће друштво би емитовало акције или обвезнице и за емитоване хартије од вредности би добило готовину (случај тзв. уплаћеног капитала, односно капитала који је исказан у билансу осигуравајућег друштва) док у случају примене инструмената условног капитала осигуравајуће друштво купује продајну (пут) опцију која даје могућност да након одређеног штетног догађаја, у одређеном временском периоду по унапред одређеној цени може емитовати одређену хартију од вредности продавцу опције, најчешће институционалним инвеститорима.

### 3. Структурирање трансакција са инструментима условног капитала

У трансакцијама прибављања условног капитала учествује велики број субјеката који поред осигуравајућих и реосигуравајућих друштава укључују инвестиционе банке, независне експерте из области актуарства и права и инвеститоре. Кључни субјекти су, међутим, осигуравајућа и реосигуравајућа друштва с једне стране и инвеститори са друге стране, нарочито ако се има у виду чињеница да је већина трансакција прибављања условног капитала по правилу приватног карактера, односно углавном непозната широј јавности. Емпиријско искуство показује да је интересовање инвеститора годинама постајало све веће за инструментима алтернативног трансфера ризика осигурања, па тако и инструментима условног капитала. Наиме, приликом прихватања улоге инвеститора, односно обезбеђивача условног капитала, инвеститори осим апетита за прихватање ризика морају добро да разумеју инвестиционе карактеристике пре остварења дефинисаног, осигурљивог догађаја, сам догађај као и инвестиционе карактеристике након остварења дефинисаног догађаја. Временом је разумевање ових карактеристика инструмената условног капитала расло, а опадали су и трошкови трансакција, што је довело до повећане заинтересованости инвеститора. Такође, инвеститори су за пласмане капитала путем ових инстру-

8) Culp, C. L., ‘Contingent Capital and the Art of Corporate Finance’, in: Lane, M. (ed), *Alternative Risk Strategies*, Risk Books, Risk Waters Group, London, 2002, стр. 119-154

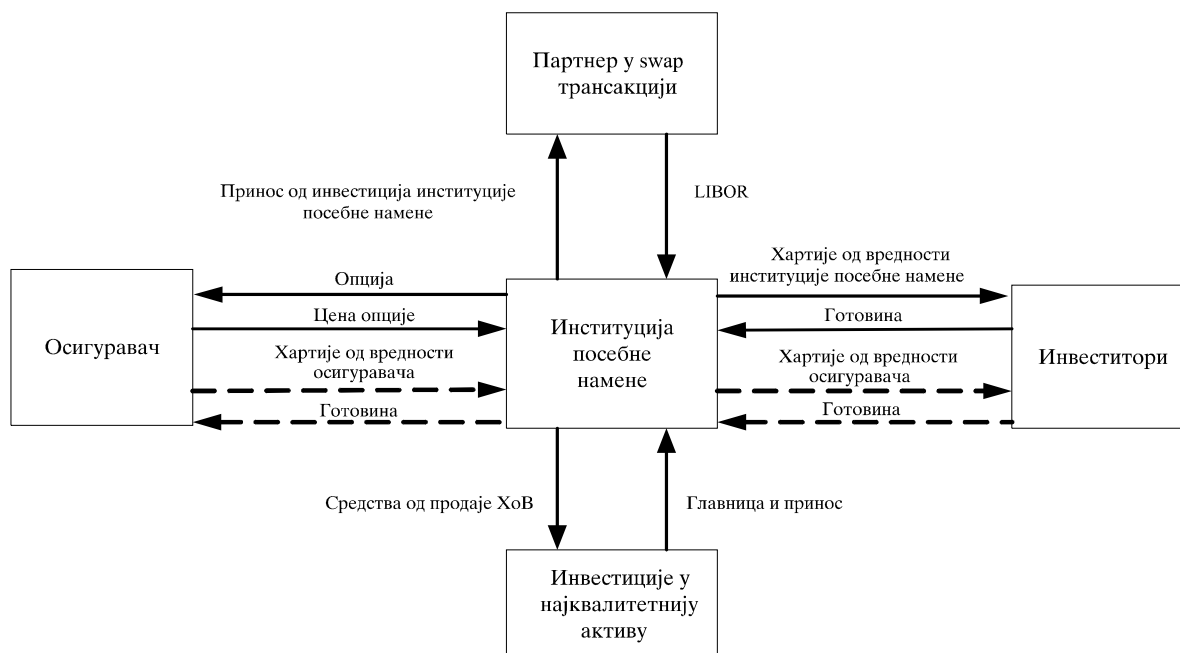
9) Његомир, В.: „Улога тржишта капитала у управљању ризиком осигурања“, *Индустрија*, Vol. 36, Бр. 4, Економски институт, Београд, 2008, стр. 95-118.

мената заинтересовани због чињенице да им ови инструменти омогућавају, поред остварења диверзификације, због чињенице некорелисаности ризика осигурања са другим ризицима у портфолијима инвеститора, и почетну провизију или други облик компензације коју остварују независно од тога да ли ће дефинисани догађај настати или не. Такође, ови инструменти омогућавају остварење релативно високих приноса након остварења дефинисаних догађаја. Иако теоријски посматрано остварење високих приноса се увек везује и за релативно високу ризичност улагања, емпиријски подаци за случај инструмената условног капитала показују супротно. Наиме, остварење значајнијих догађаја по основу инструмената условног капитала није забележено све до августа 2008. године, када је реосигуравајућа групација XL искористила право по инструменту условног капитала који је структуриран 2003. године, а омогућио је овом реосигуравачу да прикупи 500 милиона долара у замену за емисију 20 милиона преференцијалних акција. Чињеница да остварење штетног догађаја није било прецизно дефинисано указује на детаљно разумевање ових инструмената од стране инвеститора. За разлику од већине других инструмената алтернативног трансфера ризика, који се базирају на познавању инвестиционих карактеристика пре настанка дефинисаног догађаја и разумевања самог дефинисаног догађаја, инструменти условног капитала захтевају познавање и карактеристика након остварења догађаја, што их чини сложенијом формом у погледу разу-

мевања те сматрамо да су најадекватнији инвеститори у ове инструменте хед фондови, као и осигуравајућа и реосигуравајућа друштва. Међутим, могуће је обезбедити повећање броја инвеститора као и веће интересовање осигуравајућих и реосигуравајућих друштава применом колатерализације (видети Сliku 2).

На Слици 2 представљено је коришћење продајне опције, као и у случају слике 1, с тим што се у овом случају у циљу редукације кредитног ризика за осигуравача формира институцију посебне намене која спроводи колатерализацију, односно обезбеђење условног права осигуравача да емитује одређене хартије од вредности у току трајања важења права, а условљено је остварењем одређеног штетног догађаја. Осигуравач плаћа цену опције и од средства посебне намене добија опцију на емисију хартија од вредности. Институција посебне намене емитује хартије од вредности инвеститорима, а готовину прикупљену по основу продаје емитованих хартија од вредности пласира у најквалитетнију (нискоризичну) активу. Институција посебне намене остварује приносе по основу инвестиција у ову активу, које може заменити са партнером путем своп трансакције за камату у висини LIBOR-а. Уколико се откаже аранжман или наступи дефинисани догађај, своп трансакција се аутоматски отказује. Уколико је уговорени период прошао без остварења дефинисаног догађаја, институција посебне намене се гаси, а сва средства која су уложили, заједно са припадајућим приносима од пласмана средства посебне намене, добијају

Слика 2 - Генерички пример примене условног капитала уз присуство колатерализације



инвеститори. Уколико би наступио дефинисани догађај, осигуравач емитује дужничке, власничке или хибридне хартије од вредности инвеститорима, а заузврат добија готовину која представља збир главнице и приноса које је по основу улагања те главнице остварила институција посебне намене, која се гаси.

Дакле, коришћење инструмената условног капитала омогућава предност осигуравајућим друштвима у смислу удоваљавања интересима и осигураника и власника, односно акционара. Наиме, коришћењем инструмената условног капитала смањени су трошкови држања капитала, а истовремено је обезбеђена сигурност осигураницима јер капитал може бити на располагању осигуравачу управо када је то најпотребније, односно када настане велики штетни догађај који би без примене инструмената условног капитала угрозио ликвидност, односно способност осигуравача да правовремено исплати све одштетне захтеве. Такође, постоји заинтересованост инвеститора за инструменте условног капитала који омогућавају диверзификацију инвестиционих портфолија јер су повезани са ризиком осигурања који није корелисан са осталим ризицима. Међутим, због присуства кредитног ризика ови инструменти нису до сада имали значајнију примену. Сматрамо да ће примена структуре трансакција која обезбеђује колатерализацију, као што је структура трансакције приказана на Слици 2, допринети убрзанијем развоју ових инструмената. Такође, сматрамо да ће убрзанији развој ових инструмената бити потпомогнут и ефектима испољене финансијске кризе, која у великој мери ограничава могућности осигуравајућих и реосигуравајућих друштава за прибављање капитала за финансирање штетних догађаја. Међутим, сматрамо да је за убрзанији развој примене ових инструмената неопходно унапређење транспарентности трансакција, развој повољног рачуноводственог третмана, третмана на истим основама као и традиционалног реосигурања, и посебно значајно признавање ефикасности примене ових инструмената у контексту редукације изложености посебно великим катастрофалним догађајима од стране регулаторних органа и рејтинг агенција.

Иако није могуће са сигурношћу предвидети како ће се регулаторни органи и рејтинг агенције односити према инструментима условног капитала у будућности, са сигурношћу се може рећи

да је признавање позитивних ефеката утицаја инструмената условног капитала од кључног значаја за њихов будући развој. Потпуно признавање инструмената условног капитала као инструмената који представљају допунске механизме управљања ризиком и капиталом осигуравајућих и реосигуравајућих друштава даће допунски подстицај њиховом будућем развоју. Одређене промене у домену признавања ових инструмената од стране регулаторних органа и рејтинг агенција већ се остварују. Током марта 2008. године регулаторно тело у САД (National Association of Insurance Commissioner's) предложило је промене модела на ризику базираног капитала у погледу експлицитног узимања у обзир повећаног катастрофалног ризика, посебно имајући у виду ризик од урагана и земљотреса. Иако је овај предлог још увек у фази разматрања, његовим усвајањем би се експлицитно дао подстицај развоју инструмената условног капитала. На још експлицитнији начин подршку примени инструмената условног капитала дају рејтинг агенције. Наиме, признавање постојања, у погледу нижих капиталних захтева, инструмената условног капитала, налази се у промењеним моделима адекватности капитала рејтинг агенција. Иако постоје варијабилности у моделима у смислу квантитативног признавања примене ових инструмената, квалитативно признавање њиховог постојања као средства управљања ризиком присутно је код готово свих рејтинг агенција. Рејтинг агенција *A.M. Best* у оквиру методологије одређивања рејтинга указује на то да ће се, у зависности од карактеристика појединих инструмената условног капитала њихов утицај на редукацију капиталних захтева, односно одређења вишег рејтинга, признати у квалитативном и у одређеним случајевима квантитативном смислу<sup>10</sup>. Уопштено, већи значај се даје инструментима условног капитала који подразумевају колатерализацију, односно учешће средства посебне намене као што је приказано на Слици 2, при чему ће максимум признања тог капитала бити у висини од 90% али уз могућност признавања и до 100%, уколико инструмент условног капитала предвиђа могућност емитавања власничких хартија од вредности<sup>11</sup>. Међутим, с обзиром на то да се условни капитал сматра тзв. меким капиталом, максимално признавање овог капитала може се кретати до 10% укупног билансно исказаног капитала. Хипо-

10) *Analyzing Contingent Capital Facilities: BCAR Credit for Contingent Capital Facilities*, A.M. Best Company Methodology, A.M. Best Company, Oldwick, NJ, 2008

11) Рејтинг агенције генерално дају већу предност, у погледу одређења капиталних захтева, власничком него дужничком капиталу, при чему прикупљени капитал путем власничких хартија од вредности подразумева одређење вишег кредитног рејтинга.

тетички се то може приказати на следећи начин: ако је инструментом условног капитала предвиђена могућност да се у случају настанка неког штетног догађаја прикупи 400 н.ј. емисијом хибридног инструмента, при чему укупан билансно исказани капитал износи 2600 н.ј., условни капитал ће бити признат у висини од 260 н.ј. (пошто није реч о емисији власничких хартија од вредности, максимално се признаје 90% од 400 н.ј. што износи 360 н.ј., али максимално признавање може бити до 10% билансно исказаног капитала, односно 10% од 2600 н.ј., што у овом случају представља 260 н.ј.).

#### 4. Врсте инструмената условног капитала

Инструменти условног капитала могу се појављивати у различитим формама, односно ови инструменти могу се појавити у форми дужничких, власничких или хибридних хартија од вредности. Такође, постоји подела на инструменте које користе осигуравајућа и реосигуравајућа друштва и инструменте које користе остали привредни субјекти. У наставку указујемо на кључне инструменте условног капитала које користе осигуравајућа и реосигуравајућа друштва.

**Финансијске гаранције** (*financial* или *parant guarantees*) за преузете обавезе, које привредни субјекти организовани у виду групација, односно повезаних акционарских друштава дају за поједине чланице, су инструменти условног капитала који историјски посматрано први настају. Ови инструменти функционишу тако што се привредни субјект као јемац обавезује да ће омогућити приступ финансијским средствима чланицама групације, најчешће специјализованим осигуравајућим друштвима која се баве пословима одређене врсте осигурања, када се испуне услови, односно када се оствари активатор везан за штету.

**Условне кредитне линије или писма** (*lines* или *letters of credit*) су инструменти условног капитала који се уговарају пре настанка штете са банкама, а по основу којих у случају остварења штете осигуравајућа и реосигуравајућа друштва могу имати приступ додатном капиталу под повољнијим условима него да је тај капитал

прибављен у моменту када је штета већ наступила. Осим цене коришћења у виду дефинисане каматне стопе, приликом закључивања условних кредитних линија дефинишу се и други структурни елементи, као што су максималан период расположивости линије, врста каматне стопе (варијабилна или фиксна), максималан износ финансијских средстава који се ставља на условно располагање осигуравачу или реосигуравачу, начин повраћаја средстава, штете, односно секундарни активатор<sup>12</sup> чије испуњење је неопходно како би се средства могла користити и др. За разлику од класичних кредитних линија које могу бити коришћене било када до доспећа и чије коришћење је у потпуности базирано на слободној вољи корисника, да би се могла користити средства по основу условних кредитних линија, потребно је да дође до остварења претходно дефинисане штете. С обзиром на умањену флексибилност корисника у односу на традиционалне кредитне линије, цена условних кредитних линија је нижа. Такође, могуће је уговарање могућности коришћења већег обима финансијских средстава него у случају традиционалних кредитних линија. Ови инструменти структурирани су на сличан начин као и традиционално реосигурање, с тим што се као кредитор појављује банка уместо реосигуравача и суштинском разликом другачијег рачуноводственог третмана. Историјски посматрано, ова врста дужничких инструмената условног капитала користи се углавном за покриће могућих штетних последица остварења катастрофалних догађаја.

**Условне промисорне ноте** (*contingent surplus notes*) су најчешће инструменти условног капитала који имају карактеристике обезвница, иако су могуће ситуације у којима се користе и преференцијалне акције. Ови инструменти представљају инструменте дуга које осигуравајућа друштва могу емитовати у случају наступања одређеног штетног догађаја. Наиме, реч је о продајним опцијама на емисију промисорних нота у случају остварења штетног догађаја који може у великој мери угрозити регулаторно одређени минимум капитала осигуравача. Промисорне ноте су суштински сличне осталим дужничким инструментима јер инвеститорима обезбеђују принос у висини одређене каматне стопе и имају

12) Примарни активатор, или први услов који мора бити испуњен да би се користила средства по основу овог али и већине других инструмената условног капитала јесте чињеница да су трошкови прибављања капитала по основу инструмента условног капитала нижи у односу на трошкове прибављања капитала из других извора. Уколико не постоји овај услов као примарни, тада ће осигуравач или реосигуравач, независно од остварења секундарног активатора, који је уобичајено повезан са остварењем неког штетног догађаја, користити неки други начин прикупљања капитала. Секундарни активатор је везан за настанак неког штетног догађаја, а може бити дефинисан као обештеђујући, када се везује за износ штете након остварења штетног догађаја конкретног осигуравача или реосигуравача, као параметарски, односно када се везује за карактеристике штетног догађаја, као просек штета за читав сектор осигурања и реосигурања или као моделиране штете.

утврђени рок доспећа. Међутим, с обзиром на то да промисорне ноте представљају подређене обавезе осигуравајућих друштава, у САД је дозвољено осигуравајућим друштвима да капитал прикупљен по основу ових хартија од вредности класификују као вишак, односно да га у регулаторном погледу изједначе са сопственим капиталом, чиме је обезбеђен приступ допунском капиталу осигуравајућим друштвима узајамне размене који на другачији начин не би могао да буде прибављен, с обзиром да су власници ових друштава осигураници, а не акционари. У структурирању трансакција обично учествује фонд као институција посебне намене која се користи за колатерализацију инструмената условног капитала. Наиме, прво се формира инвестициони фонд коме осигуравач или реосигуравач плаћају продајну опцију на емисију условних промисорних нота. Овај фонд емитује сопствене хартије од вредности и продаје заинтересованим инвеститорима а потом добијена средства улаже у најквалитетније хартије од вредности. Уколико дође до остварења дефинисаног штетног догађаја, односно испуњења и примарног и секундарног активатора, осигуравач ће моћи да емитује промисорне ноте, а фонд ће ликвидирати сопствене инвестиције и расположивим средствима откупити те промисорне ноте. На тај начин инвеститори суштински постају власници промисорних нота осигуравача, а заузврат остварују принос, који представља збир каматне стопе на пласмане које оствари фонд, увећане за провизију за верност, који је суштински већи него што би остварили у случају улагања у корпоративне обвезнице сличног рејтинга. Ове инструменте условног капитала осигуравачи и реосигуравачи су у почетку примењивали за усаглашавање величине капитала са регулаторним захтевима али се фокус временом померио у правцу хибридног финансирања капитала, углавном кооперативних и осигуравача узајамне размене.

На сличним основама временом су се развили и **инструменти капитала са унапред одређеном наменом** (*committed capital facilities*) који се разликују од условних промисорних нота по мање условности након настанка одређеног штетног догађаја, што их приближава уговорима о реосигурању. Они су слични уговорима о реосигурању, с тим што су, за разлику од реосигурања, у потпуности финансирани пре настанка штетног догађаја. Структура трансакције је слична као и код промисорних нота. Наиме, у трансакцијама се обично појављује институција

посебне намене, односно фонд, који емитује сопствене хартије од вредности инвеститорима, а по основу прикупљених средстава у замену за плаћену премију за продајну опцију омогућава осигуравајућим друштвима да минимизују изложеност ризицима, односно омогућава осигуравачима и реосигуравачима да у случају потребе у било ком моменту искористе своје право да емитују обвезнице или преференцијалне акције фонду који ће у том случају ликвидирати своје пласмане и *de facto* пренети емитоване хартије од вредности осигуравача или реосигуравача у власништво инвеститора.

Међу најуспешнијим примерима примене инструмената условног капитала спадају и **дугорочно намењена решења обезбеђења капитала** (*committed long-term capital solutions*) развијена од стране Швајцарског реосигуравајућег друштва Swiss Re у циљу заштите капитала осигуравајућих или реосигуравајућих друштава од неуобичајено великих штета, дакле, основни мотиви њиховог развоја слични су мотивима настанка условних промисорних нота. Ови инструменти условног капитала омогућавају осигуравајућим друштвима да приступе капиталу у случају дефинисане штете, обично код гаранцијског осигурања или у случају остварења катастрофалних штета изнад уговореног нивоа. Приступ капиталу осигуравачи или реосигуравачи могу обезбедити емисијом дужничких или власничких (уобичајено преференцијалних акција) хартија од вредности.

**Продајне опције на акције за случај штете** (*loss equity puts*) су инструменти условног капитала који осигуравајућим и реосигуравајућим друштвима дају право на емисију акција према унапред уговореној фиксној цени, уколико претрпе одређену врсту штете. Дакле, у овом случају осигуравач или реосигуравач има право на емисију искључиво власничких хартија од вредности, што има одређених предности и недостатака. Кључне предности су очување леверица<sup>13</sup>, с обзиром да у случају остварења штете докапитализација неће бити извршена додатним задуживањем које би повећало ниво леверица, као и виши кредитни рејтинг, с обзиром на чињеницу да рејтинг агенције приликом одређивања рејтинга предност дају власничким над дужничким капиталом. Ове опције су по правилу приватне трансакције које се остварују по унапред дефинисаним условима са углавном једним или више партнера. Осигуравајуће или

13) Под леверицом се подразумева однос дужничког према власничком капиталу. Хипотетички, ако је леверица 20% то значи да у структури капитала компаније 20% чини дужнички, а 80% власнички капитал.

реосигуравајуће друштво суштински купује продајну опцију на емисију акција (обичних или преференцијалних) у случају остварења активатора. Као и у случају већине других инструмената условног капитала, потребно је да буду остварена оба услова, односно и примарни и секундарни активатор. Примарни активатор одређен је могућношћу прибављања капитала на други начин, односно мора постојати предност прибављања капитала путем емисије акција по претходно уговореним условима у односу на алтернативне могућности осигуравача или реосигуравача у погледу прикупљања капитала након настанка штете. Секундарни активатор одређен је нивоом штете који мора бити остварен како би осигуравач или реосигуравач остварио своје право по продајној опцији на акције. Иако се теоријски раздваја неопходност остварења оба активатора, то се најчешће практично и остварује, с обзиром да након остварења штетних догађаја, посебно катастрофалног карактера, по правилу опада и цена акција компаније а и њен кредитни рејтинг, због чега је могућност прибављања капитала путем претходно уговорених услова обично повољнија опција него у случају емисије власничких или дужничких хартија од вредности након настанка штетног догађаја.

Посебну врсту ових инструмената представљају **продајне опције на акције за случај катастрофалних штета** (*catastrophe equity puts* – CatEPuts). Продајне опције на акције за случај катастрофалних штета први пут су примењене од стране брокерске куће Aon у сарадњи са реосигуравајућим друштвом Centre Re, а након катастрофалних штета узрокованих ураганом Andrew и земљотресом у Northridge-у. Реч је о најпопуларнијим инструментима условног капитала<sup>14</sup> које углавном користе реосигуравајућа друштва као додатни облик заштите, уз постојеће ретроцесионо покриће. Иако ови инструменти условног капитала имају одређене предности и недостатке како за спонзоре (кориснике) тако и за инвеститоре, брокерска кућа Aon је током 2008. године указала на структуралне иновације које је неопходно размотрити у циљу веће привлачности продајних опција на акције како инвеститорима тако и спонзорима, а у које спадају<sup>15</sup>: правна форма фонда, који се уобичајено формирају на Бермудским или Кајманским острвима због

повољног пореског третмана, оријентација на емисију преференцијалних акција које онемогућавају тзв. разводњавање гласачких права постојећих акционара, као и веће приносе за инвеститоре<sup>16</sup>, унапређење брзине извршења трансакција искључивањем тзв. претплатних права постојећих акционара, уговарање права на реоткуп емитованих преференцијалних акција по цени везаној за обичне акције на бази формуле и ограниченој процентом регистрованога акционарског капитала и регистровање и листинг хартија од вредности које ће бити условно емитоване у циљу могућности лакшег спровођења излазне стратегије инвеститора, односно олакшавања секундарне продаје емитованих акција.

Посебну врсту инструмената условног капитала представљају **продајне опције на емисију обвезница за катастрофалне штете** (*puttable catastrophe bonds*) које се називају још и условним покрићима. За разлику од већине других инструмената условног капитала који подразумевају постојање на ризику базираног активатора и продајну опцију на традиционалне хартије од вредности, ови инструменти су базирани на примени једног активатора, при чему време емисије условних обвезница за катастрофалне штете није везано за остварење спецификованог ризика, већ емисија ових обвезница зависи искључиво од слободне одлуке спонзора, односно осигуравача или реосигуравача. Овим инструментима омогућено је спонзору да емитује обвезнице за катастрофалне штете, инструменте који настају као резултат процеса секјуритизације ризика осигурања, о којима ће бити више речи у наредним излагањима. Основни циљ ових опција јесте омогућавање приступа осигуравачу или реосигуравачу допунском капацитету за покриће ризика, за поједине врсте осигурања или за више врста осигурања истовремено, у случају погоршања услова на традиционалном тржишту реосигурања. Ови инструменти називају се и условним покрићем, с обзиром да се главница и камата по основу емитованих обвезница могу користити за финансирање штета по основу одштетних захтева.

14) Ehrhart, Bryon: 'Contingent Covers', in: Lane, Morton (ed.): *Alternative Risk Strategies*, Risk Waters Group Ltd, London, 2002, стр. 166

15) *Insurance-Linked Securities 2008: Innovation and Investor Demand Set the Stage for Continued Growth*, Aon Capital Markets, Chicago, II, 2008, стр. 24-25

16) Могуће је постојање уговорних одредби према којима преференцијалне акције могу бити конвертоване у обичне у претходно одређеном проценту али са одређеним одложеним роком који је потребан компанији за опоравак и прикупљање средстава за реоткуп емитованих акција.



### **5. Предности и недостаци примене инструмената условног капитала**

Инструменти условног капитала омогућавају осигуравајућим и реосигуравајућим друштвима да обезбеде финансирање штета након настанка непредвиђених штетних догађаја, дакле, у условима када би прибављање капитала било отежано, односно када би услови прибављања капитала били неповољни као што су били након сезоне урагана из 2005. године. Ови инструменти омогућавају осигуравајућим и реосигуравајућим друштвима да искористе периоде раста премија осигурања и реосигурања, али без неопходности поседовања вишкова капитала у оквиру биланса у условима силазне фазе циклочног кретања премија осигурања и реосигурања. Ови инструменти показују одређене сличности, али и разлике у односу на традиционално реосигурање и ретроцесије, али и традиционалне инструменте финансирања, као што су кредитне линије или финансијске деривате као што су опције.

Инструменти условног капитала, иако обезбеђују функције за осигуравајућа и реосигуравајућа друштва, које су сличне традиционалном реосигурању и ретроцесијама, и као и реосигурање и ретроцесије обезбеђују ванбилансни капитал за покриће ризика, разликују се од традиционалних облика трансфера ризика осигурања, с обзиром да не представљају облик трансфера ризика, већ су превасходно намењени унапређењу финансијске позиције осигуравача и реосигуравача, односно обезбеђењу додатног капацитета за прихватање ризика, чиме се обезбеђује основа за знатно већи потенцијал раста у односу на традиционалне облике трансфера ризика.

Такође, инструменти условног капитала разликују се од традиционалног реосигурања и ретроцесија и по томе што не обезбеђују обештећење већ могућност приступа додатном капиталу којим ће се финансирати штете. Наиме, у случају примене инструмената условног капитала све штете суштински носе осигуравајућа и реосигуравајућа друштва која су и носиоци ризика јер капитал прикупљен путем ових инструмената морају вратити, али им ови инструменти омогућавају приступ потребном капиталу под повољнијим условима него што би то било могуће путем традиционалних облика прикупљања капитала у условима након настанка штетних догађаја.

Кредитне линије су финансијски аранжмани између привредних субјеката или осигуравајућих

и реосигуравајућих друштава и банака, при чему банке стављају капитал на располагање корисницима ових аранжмана у одређеном временском периоду. Међутим, инструменти условног капитала, иако у одређеном степену слични кредитним линијама, разликују се од ових инструмената финансирања првенствено по комплексности. Такође, за разлику од кредитних линија које омогућавају безусловно коришћење одређеног капитала у одређеном временском периоду, инструменти условног капитала подразумевају потребу за претходним испуњењем услова остварења дефинисаног ризика, како би осигуравајућа и реосигуравајућа друштва могла да дођу до капитала по основу ових инструмената. Осим тога, инструменти условног капитала често се повезују и са начином функционисања опционих уговора.

Опциони уговори представљају финансијске деривате који купцима пружају могућност, дакле право али не и обавезу, да у току одређеног, ограниченог временског периода емитују одређене хартије од вредности по унапред дефинисаним условима. Међутим, право на емисију одређених хартија од вредности које купци као корисници инструмената условног капитала добијају могу искористити само под условом остварења догађаја чије остварење је дефинисано самим инструментом, односно уговором, а не на бази слободне воље.

Независно од појединих врста инструмената условног капитала њихова примена базира се на сличним принципима. Пре уласка у финансијски аранжман осигуравајуће или реосигуравајуће друштво треба да одреди обим капитала који ће бити неопходан након настанка одређеног догађаја, да дефинише догађај и да одреди специфичну форму хартија од вредности које ће користити у циљу прибављања капитала. За коришћење условног капитала корисник инвеститору плаћа одређену провизију. Ови елементи детерминисани су и уговорени између осигуравача или реосигуравача као корисника ових инструмената и инвеститора као обезбеђивача условног капитала. Уколико дође до остварења дефинисаног догађаја, инвеститори преузимају обавезу да откупе хартије од вредности које ће емитовати осигуравач или реосигуравач по условима који су претходно дефинисани. Дакле, приликом коришћења инструмената условног капитала, потребно је дефинисати врсту хартија од вредности које ће бити емитоване, период трајања опције, цену по којој ће хартије од вредности бити откупљене, догађај који ће покренути извршење права по

опцији и висину провизије<sup>17</sup>. Наиме, приликом коришћења инструмената условног капитала осигуравајућа или реосигуравајућа друштва су у позицији да условни капитал прибаве емисијом хартија од вредности које могу бити дужничке, власничке или хибридне. Уколико се користе власничке хартије од вредности, инструменти условног капитала могу се посматрати као форма условног трансфера ризика, док у случају примене хартија од вредности које имају више карактеристика дужничких хартија, ови инструменти се посматрају више као опције финансирања ризика након остварења штетног догађаја. Инструменти условног капитала дају право купцима ових инструмената на прикупљање капитала али у одређеном временском периоду који мора бити прецизно дефинисан и за који осигуравач плаћа дефинисану цену. Такође, цена по којој ће се продавати хартије од вредности које ће емитовати осигуравач мора бити прецизно дефинисана, с обзиром да ће у зависности од услова на тржишту када је капитал потребан осигуравач одлучити да ли да искористи своје право које проистиче на основу инструмента условног капитала. Уколико се средства могу обезбедити под повољнијим условима након настанка штетног догађаја, што у пракси најчешће није случај и што представља и основни мотив постојања и примене инструмената условног капитала, тада осигуравач или реосигуравач који је корисник опције своје право по основу инструмента условног капитала неће искористити. Наравно, да би се право могло искористити потребно је да се оствари дефинисани штетни догађај, тзв. покретач права корисника инструмента условног капитала. У почетку су ови покретачи били углавном дефинисани као штете конкретних осигуравача или реосигуравача, узроковане остварењем појединачних катастрофалних догађаја, најчешће природних катастрофа. Реч је о активаторима који су се базирали на обештећењу корисника инструмената условног капитала. Међутим, ови активатори узроковали су могућност настанка моралног хазарда те се временом, у циљу унапређења транспарентности, развила примена активатора базираних на тржишним индексима, парамет-

рима, моделираним штетама. Примена активатора који нису базирани на обештећењу узрокује постојање базног ризика за кориснике ових инструмената, осигуравајућа и реосигуравајућа друштва, али редукује цену њиховог коришћења, с обзиром да су инвеститори спремни да прихвате редукацију у замену за умањени ризик.

Кључна предност примене инструмената условног капитала је у могућности прибављања капитала након настанка штетног догађаја по условима повољнијим него што би били у случају прикупљања капитала применом традиционалних инструмената, као што је емисија обвезница или акција. Такође, инструменти условног капитала пружају висок степен флексибилности у управљању ризиком и капиталом, с обзиром да догађаји који су дефинисани као покретачи права њихових корисника могу бити различито дефинисани, периоди важења обезбеђења условног капитала могу бити различито детерминисани, односно могуће је да буду одређени као једногодишњи или вишегодишњи (из Табеле 1 види се да временски периоди на који се односе изабрани инструменти условног капитала структурирани током 2007. године варирају од 1 до 10 година), обично су структурирани у складу са специфичним захтевима конкретног осигуравајућег или реосигуравајућег друштва, а могу бити засновани на коришћењу власничких, дужничких или хибридних хартија од вредности. Проблем за акционаре може представљати чињеница да се условни капитал прибавља емисијом додатних акција, као власничких хартија од вредности. Међутим, наведени проблем може бити спречен уколико након емисије власничких хартија од вредности у одређеном временском периоду осигураваачи спроведу реоткуп акција емитованих у циљу прикупљања условног капитала. Такође, потребно је указати на то да примена инструмената условног капитала не само да не дезавуише капитал, већ захваљујући унапређеној ликвидности након настанка штетног догађаја омогућава и повећање вредности капитала с обзиром на чињеницу да ће и репутација осигуравача или реосигуравача бити унапређена<sup>18</sup>. Осим предности у вези са повољнијим условима прибављања капитала у од-

17) Такође, разликују се и врсте права које омогућавају инструменти условног капитала. Наиме, ови инструменти могу омогућити привредним субјектима право продаје одређених хартија од вредности или право инвеститора на куповину одређених хартија од вредности. Међутим, са аспекта предмета изучавања, односно улоге инструмената условног капитала у домену финансирања штета након њиховог остварења од стране осигуравајућих и реосигуравајућих друштва, предмет разматрања чине само инструменти који дају право на продају хартија од вредности. Извор: Culp, Christopher L.: *Structured Finance and Insurance*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2006, стр. 320-324

18) Проблеми са ликвидношћу који могу настати услед остварења неподвижних догађаја, као што је својевремено био ураган Andrew из 1992. године, догађаја који доприносе промени парадигме у вези са вероватноћом остварења и интензитетом штетних последица, представљају кључне проблеме осигуравача и реосигуравача, с обзиром да могу резултирати и банкротством. Због тога, осигураваачи могу настојати да на различите начине спрече настанак ових проблема. Међутим, у условима након настанка штетних догађаја и као последица повећаних напора за прикупљањем додатног капитала, осигураваачи могу узроковати пад репутације и условити негативну реакцију тржишта која за последицу има повећање трошкова прибављања капитала. Ови проблеми у потпуности су избегнути коришћењем инструмената условног капитала.

носу на традиционалне облике прибављања након настанка штетног догађаја, примена инструмената условног капитала омогућава и додатну трошковну ефикасност умањењем пореза, уколико се капитал прикупља емисијом дужничких хартија од вредности, као и обезбеђењем цене ниже у односу на традиционално реосигурање. Наиме, у вишим нивоима покрића реосигураваачи најчешће одређују минималне захтеве у погледу премије реосигурања, што осигуравааче може изложити вишим трошковима него што је случај са применом инструмената условног капитала.

Уз бројне предности примена инструмената условног капитала има и ограничења која се пре свега односе на неадекватно валоризовање њихове примене од стране регулаторних органа, што узрокује проблеме менаџмента у њиховој примени. Наиме, с обзиром на чињеницу да њихова примена захтева одређене трошкове унапред за догађаје чије остварење је у потпуности неизвесно, а као што емпиријско искуство показује, у највећем броју случајева и не долази до остварења оваквих догађаја, као и чињенице непостојања подстицаја за њихову примену од стране регулаторних органа, менаџменту је тешко оправдати њихову примену акционарима. Такође, примена ових инструмената може бити комплексна што изискује додатне трошкове и смањује транспарентност, која представља кључни ограничавајући фактор њиховог убрзанијег развоја, посматрано из перспективе инвеститора. Међутим, сматрамо да је постојање кредитног и базног ризика кључни фактор њихове недовољне развијености. Кредитни ризик постоји, с обзиром да се осигуравајућа и реосигуравајућа друштва као корисници ових инструмената у потпуности ослањају на кредитну способност инвеститора, односно на способност инвеститора да у условима када осигураваачима буду потребна средства реагује испуњењем преузете обавезе по основу инструмената условног капитала. Међутим, применом колатерализације омогућено је умањење кредитног ризика. Са друге стране, базни ризик присутан је у условима коришћења активатора који нису базирани на обештећењу, из чега проистиче да је отклањање овог ризика у великој мери могуће применом на обештећењу базираних активатора у трансакцијама са инструментима условног капитала.

### Закључак

Инструменти условног капитала представљају алтернативне механизме управљања осигурљивим ризицима које омогућавају прикупљање средстава са тржишта капитала и финансирање

последица штетних догађаја чији је настанак условљен остварењем осигурљивих догађаја. Њихова примена доминантна је у домену финансирања последица остварења неуобичајено великих катастрофалних штета. Упркос недостацима испољеним у досадашњој примени, флексибилност обезбеђења капитала у ситуацијама након остварења непланираних и неуобичајених штетних догађаја у односу на све друге расположиве механизме, чини инструменте условног капитала битном ванбилансном допуном билансно исказаног капитала. Сматрамо да и уз наведене недостатке, а због бројних предности које ови инструменти нуде како осигуравајућим и реосигуравајућим друштвима као корисницима, тако и инвеститорима, њихова примена у условима ограничене расположивости капитала може бити изузетно пожељна. Такође, инсистирање на примени концепта економског капитала, као и све израженије тенденције ка афирмацији интегралног управљања ризиком и капиталом, допринеће убрзанијем развоју ових инструмената у будућем периоду.

### Литература

1. *Analyzing Contingent Capital Facilities: BCAR Credit for Contingent Capital Facilities*, A.M. Best Company Methodology, A.M. Best Company, Oldwick, NJ, 2008.
2. Culp, C. L., 'Contingent Capital and the Art of Corporate Finance', in: Lane, M. (ed), *Alternative Risk Strategies*, Risk Books, Risk Waters Group, London, 2002.
3. Culp, C. L.: *The Art of Risk Management: Alternative Risk Transfer, Capital Structure, and the Convergence of Insurance and Capital Markets*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2002.
4. Culp, Christopher L.: *Structured Finance and Insurance*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, NJ, 2006.
5. "Directive 2009/138/EC of The European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the taking-up and pursuit of the business of Insurance and Reinsurance (Solvency II)", *Official Journal of the European Union* L 335, Brussels, 17.12.2009.
6. Ehrhart, Bryon: 'Contigent Covers', in: Lane, Morton (ed.): *Alternative Risk Strategies*, Risk Waters Group Ltd, London, 2002.

7. *Global Reinsurance Market Review: Changing the Game*, Benfield, London, 2008.
8. *Insurance-Linked Securities 2008: Innovation and Investor Demand Set the Stage for Continued Growth*, Aon Capital Markets, Chicago, IL, 2008.
9. Његомир, В.: „Економски капитал у осигуравајућим друштвима“, *Рачуноводство*, Вол. 51, бр. 11-12, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2007.
10. Његомир, В.: „Реосигуравајуће приколице као иновативни облик управљања ризиком осигурања“, *Рачуноводство*, Вол. 54, бр. 1-2, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2010.
11. Његомир, В.: „Улога тржишта капитала у управљању ризиком осигурања“, *Индустрија*, Вол. 36, бр. 4, Економски институт, Београд, 2008.
12. Његомир, В.: „Утицај међународних стандарда финансијског извештавања на осигуравајућа друштва“, *Рачуноводство, бр. 3-4, Савез рачуновођа и ревизора Србије, Београд, 2007.*

др Малиша  
ЂУКИЋ<sup>0</sup>  
др Зоран  
ГРУБИШИЋ<sup>1</sup>  
др Срђан  
РЕЦЕПАГИЋ<sup>2</sup>

## Финансирање буџетског дефицита у условима дужничке кризе у евро зони

### Резиме

Ради ублажавања последица глобалне финансијске кризе, централне банке и владе САД и земаља чланица евро-зоне спровеле су мере монетарне и фискалне политике које су утицале на кретања фискалних показатеља тих земаља. Значајан раст учешћа буџетског дефицита и јавног дуга у бруто домаћем производу је Грчку, Португалију, Шпанија и Ирску довео до стања презадужености које је почетком 2010. године означено као избијање дужничке кризе у евро-зони. Због скромног раста бруто домаћег производа, проблем финансирања буџетског дефицита у великој мери је утицао на перцепцију ризика ових земаља, што се негативно одразило на каматне стопе кредита и државних обвезница. Циљ овог рада је анализа проблема финансирања буџетског дефицита код презадужених земаља евро-зоне и покушај давања предлога решења која би допринела побољшању услова задуживања<sup>3</sup>.

**Кључне речи:** дужничка криза, фискални дефицит, јавни дуг, евро-зона, финансијска тржишта.

### 1. Увод

Свеобухватним правилима Европске уније у форми фискалног оквира усвојеног потписивањем Споразума из Мастрихта прописано је да учешће буџетског дефицита у бруто домаћем производу не сме бити веће од 3% односно да

учешће јавног дуга у БДП не може бити веће од 60%. Пакт о стабилности и расту допуњује критеријуме конвергенције и служи као превентивни фискални оквир неометаног функционисања европске монетарне уније. Сврха превентивних мера је да онемогуће стварање прекомерног буџетског дефицита.

- 
- 0) др Малиша Ђукић, Београдска банкарска академија – Факултет за банкарство, осигурање и финансије.  
1) др Зоран Грубишић, Београдска банкарска академија – Факултет за банкарство, осигурање и финансије.  
2) др Срђан Рецепагић, Институт економских наука.  
3) Овај рад је део истраживачког пројекта под шифром 47009 (*Европске интеграције и друштвено-економске промене привреде Србије на путу ка ЕУ*), финансираног од стране Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије.

Подстакнута кризом на хипотекарним тржиштима у САД током 2007. године глобална финансијска криза је погодила прво привредно најразвијеније земље и убрзо земље у развоју, као и земље у транзицији. Централне банке и владе развијених земаља спровеле су мере за ублажавање ефеката кризе на начин који је подразумевао координацију између ових тела. Централне банке су спровеле низ конвенционалних и неконвенционалних мера ради смањења нервозе и неповерења насталог на тржишту новца. Владе САД, земаља чланица ЕУ, Велике Британије, Јапана и других земаља су током 2008, 2009. и 2010. године усвојиле и имплементирале мере фискалних подстицаја који су имали за циљ раст агрегатне тражење и повећање броја запослених. Фискални подстицају у форми пореских подстицаја, инвестиционих пројеката и издвајања у корист финансијских институција које су запале у тешкоће током кризе утицали су на апсолутне и релативне вредности буџетског дефицита и јавног дуга великог броја земаља. У случају Грчке, Ирске, Португалије и Шпаније дошло је до промене перцепције ризика која је ослабила позиције ових земаља и отежала финансирање буџетског дефицита. Финансијска тржишта су негативно реаговала на новонасталу ситуацију, што је између осталог било праћено падом вредности евра у односу на долар, као и значајним растом ризичне премије на државне хартије од вредности поменутих земаља. Страх од сценарија који би значајно да одређене земље чланице евро-зоне нису способне да измирују своје обавезе наметнуо је обавезу проналажења решења.

## 2. Кретање фискалног дефицита и јавног дуга у Европи

Одрживост фискалног дефицита зависи од стопе раста БДП, реалних каматних стопа, кретања реалног курса националне валуте и нивоа задужености државе, који би дугорочно посматрано требало да буде одржив. Искључујући могућност финансирања јавних расхода путем штампања новца, буџетски дефицит се може дефинисати као збир примарног дефицита и реалне камате ( $rD$ ) која се плаћа на износ преосталог јавног дуга, при чему се примарни дефицит дефинише као разлика између јавних расхода који се не односе на сервисирање јавног дуга ( $G$ ) и пореских прихода ( $T$ ):

$$\Delta D = G - T + rD$$

Да би влада једне земље финансирала дефицит, неопходно је извршити додатно задуживање

у износу  $\Delta D$ . Blanchard (2003) изражава сервисирање дуга путем следеће формуле:

$$r(D/Y) = D(D/Y) + (T - G)/Y + g(D/Y)$$

Да би се стабилизовао однос јавног дуга и БДП, промена јавног дуга у односу на БДП ( $\Delta(D/Y)$ ) треба да буде једнака нули. Blanchard поставља  $\Delta(D/Y) = 0$  и израчунава општу пореску стопу чији је циљ да стабилизује јавни дуг. Распон између пореске стопе за стабилизацију јавног дуга и важеће пореске стопе може бити показатељ одрживости дуга. Blanchard-ова пореска стопа упућује на важност посматрања и анализирања кретања примарног дефицита, односно неопходност усклађивања односа пореских прихода и јавних расхода, умањених за трошкове камата.

Одржива пореска стопа (Blanchard, 1993) је пореска стопа која резултира вредношћу примарног суфицита довољно великог да финансира јавни дуг, што се може исказати следећом формулом:

$$B_0 = \int_0^{\infty} S^*(t)e^{-rt} dt = \int_0^{\infty} [r^* - g_t] e^{-rt} dt$$

из које проистиче:

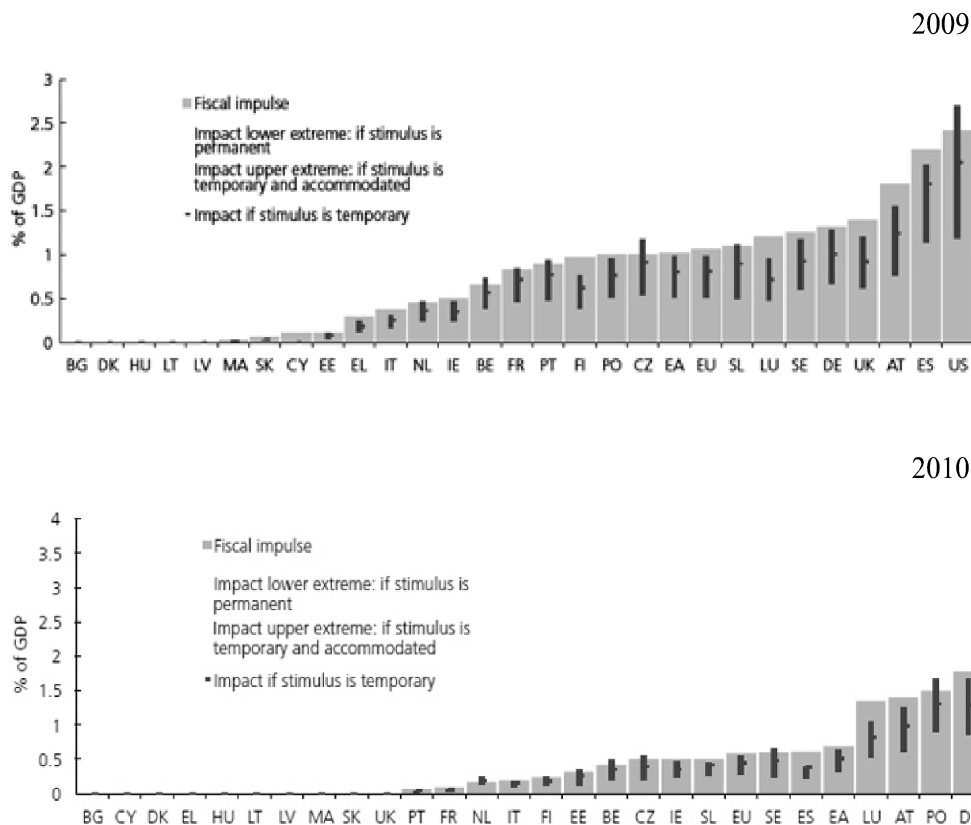
$$r^* = r \left[ B_0 + \int_0^{\infty} g_t e^{-rt} dt \right]$$

Наведено потврђује да разлика између одрживе пореске стопе и тренутне пореске стопе представља степен фискалне одрживости.

Да би земља спречила реалан раст јавног дуга, неопходно је да 1) оствари примарни суфицит и 2) да износ примарног суфицита буде једнак или већи од реалних расхода по основу отплате камате, што се у литератури назива *оперативна равнотежа*. Постојање оперативне равнотеже пружа могућност умањења учешћа јавног дуга у БДП, односно евентуално стварање оперативног дефицита, што има за резултат повећање учешћа јавног дуга у БДП.

У вођењу укупне економске политике сваке земље неопходно је са посебном пажњом пратити политику јавног дуга. Осим што се користи за финансирање дефицита, јавни дуг је и инструмент економске политике који има фискалну и монетарну функцију и као такав има и одређени утицај на привредни развој земље. Да би јавни дуг имао што мање негативних и што више позитивних ефеката, потребно је ускладити фискалну са монетарном политиком, а средства настала задуживањем привреде једне земље треба уложити у пројекте који ће подстакнути развој привреде, јер у противном политика

Графикон бр. 1 - Фискални подстицаји у ЕУ и САД у 2009. и 2010. години



Напомена: Сивом бојом је означено учешће фискалних подстицаја у односу на БДП. Црном бојом је означен утицај подстицаја. Значење скраћеница може се преузети на сајту Еуростата: [http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics\\_explained/index.php/Tutorial:Symbols\\_and\\_abbreviations](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Tutorial:Symbols_and_abbreviations)

Извор: Европска комисија, [ec.europa.eu](http://ec.europa.eu), 21. април 2011.

јавног дуга представља веома озбиљан фактор ризика који може угрозити привредни развој. Имајући то у виду, јасно је да се кроз политику јавног дуга најбоље огледају везе између монетарне и фискалне политике, те је тако данас политика јавног дуга у свим земљама Европске уније (укључујући и земље евро-зоне) веома важан део целокупног финансијског тржишта и представља најзначајније подручје конципирања и реализације монетарне политике сваке земље чланице евро-зоне.

Мере које су током 2008., 2009. и 2010. године предузеле владе земаља чланица Европске уније су имале за циљ да пруже подршку финансијском систему, као и да ублаже ефекте кризе која је погодила и реални сектор. Предузете мере су значиле повећање осигураног износа депозита, издавања гаранција за извршење обавеза банака, као и докапитализацију финансијских институција. Према званичним подацима Европске комисије око 60% фискалних подстицаја у 2009. и 2010. години је било усмерено ка грађанима и

предузећима (40% и 20% појединачно) док су јавни радови и инфраструктурни пројекти имали учешће од 20% и 10% појединачно.

Са изузетком Немачке, Пољске, Аустрије и Луксембурга, већина европских земаља је смањила учешће фискалних подстицаја у односу на БДП у 2010. години, у поређењу са 2009. годином. Из анализе Европске комисије произилази да су привремене фискалне подстицаји заједно са применом експанзивне монетарне политике имали највећи утицај на финансијски сектор и привредна кретања.

У 2009. години, јавни дуг земаља чланица евро-зоне и земаља-чланица Европске уније износио је респективно 78,7% и 73,6% БДП. За следећу анализу потребно је истаћи да евро-зона обухвата седамнаест земаља чланица: Белгија, Грчка, Шпанија, Француска, Немачка, Ирска, Италија, Кипар, Луксембург, Малта, Холандија, Аустрија, Португалија, Словенија, Словачка, Финска и Естонија.

Табела бр. 1 – Основни економски показатељи у земљама евро-зоне и ЕУ

		2006.	2007.	2008.	2009.
<b>Евро-зона</b>					
БДП	(милиони евра)	8.553.600	9.003.902	9.258.895	8.977.933
Буџетски дефицит	(милиони евра)	-112.048	-55.723	-181.176	-565.111
	(% БДП)	-1,3	-0,6	-2,0	-6,3
Јавни расходи	(% БДП)	46,7	46,0	46,8	50,7
Јавни приходи	(% БДП)	45,3	45,4	44,9	44,4
Јавни дуг	(милиони евра)	5.842.888	5.940.433	6.424.615	7.062.625
	(% БДП)	68,3	66,0	69,4	78,7
<b>Европска унија</b>					
БДП	(милиони евра)	11.682.471	12.364.567	12.500.094	11.804.734
Буџетски дефицит	(милиони евра)	-167.687	-103.584	-285.685	-801.866
	(% БДП)	-1,4	-0,8	-2,3	-6,8
Јавни расходи	(% БДП)	46,3	45,7	46,9	50,7
Јавни приходи	(% БДП)	44,9	44,9	44,6	44,0
Јавни дуг	(милиони евра)	7.172.706	7.265.256	7.697.027	8.690.304
	(% БДП)	61,4	58,8	61,6	73,6

Извор: Европска комисија, Еуростат, Новембер 15, 2010.

Према подацима Европске комисије, а током анализираниог периода буџетски дефицит у односу на БДП је у 2009. години достигао највиши ниво у следећим земљама: Ирска (-14,3%), Грчка (-13,6%), Велика Британија (-11,5%), Шпанија (-11,2%), Португалија (-9,4%), Летонија (-9,0%), Литванија (-8,9%), Румунија (-8,3%), Француска (-7,5%) и Пољска (-7,1%). Најнижи забележени буџетски дефицит су имале Шведска (-0,5%), Луксембург (-0,7%) и Естонија (-1,7%). На крају 2009. године, најнижи ниво јавног дуга изражен у процентима у односу на БДП имали су Естонија (7,2%), Луксембург (14,5%), Бугарска (14,8%), Румунија (23,7%), Литванија (29,3%) и Чешка (35,4%). У 2009. години дванаест земаља чланица је забележило јавни дуг који је био већи од 60% БДП-а: Италија (115,8%), Грчка (115,1%), Белгија (96,7%), Мађарска (78,3%), Француска (77,6%), Португалија (76,8%), Немачка (73,2%), Малта (69,1%), Аустрија (66,5%), Ирска (64,0%) и Холандија (60,9%). Према подацима за 2009. годину, јавни расходи у евро зони су представљали 50,7% БДП док су јавни приходи чинили 44,4%. У земљама чланицама Европске уније јавни расходи су чинили 50,7% док су јавни приходи представљали 44,0% БДП-а. Између 2008. и 2009. године јавни расходи су се повећали како у зони земаља чланица Европске уније, тако и у зони земаља чланица евро зоне, док су јавни приходи у обама анализираним групама земаља умањени.

Поређења ради, када је у питању политика јавног дуга Србије, према званичним подацима које је објавила Народна банка Србије, јавни дуг наше земље је износио 12,2 милијарде евра или 40,7% БДП на крају 2010. године. Од почетка 2010. године, јавни дуг је увећан за 2,3 милијарде евра, а његово учешће у БДП за 7,8 процентних поена.

Графикон бр. 2 – Јавни дуг Републике Србије



Извор: Народна банка Србије, децембар 2010. године

Јавни дуг Републике Србије, изражен у процентима БДП, у посматраном периоду од 2006. до 2010. године бележи значајан пад у 2008. години у односу на 2006. годину за око 13,8 процентних поена, док је достигао ниво од 32,9 % БДП и остао

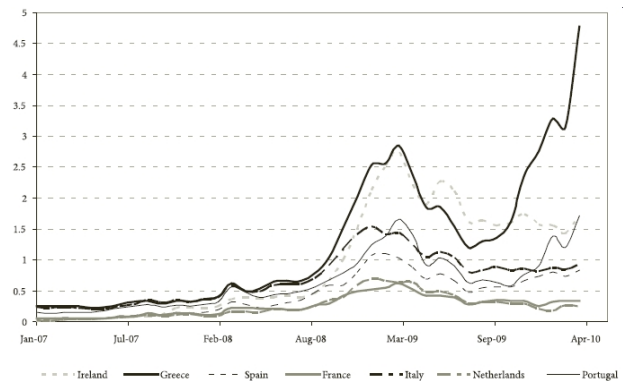


стабилан 2009. године и током првог тромесечја 2010. године. Нагли раст удела јавног дуга у БДП у 2009. и 2010. години је добрим делом последица пада БДП и депресијације националне валуте. У октобру 2010. године усвојене су измене и допуне Закона о буџетском систему ("Сл. гласник РС", бр.101/10) којима су унета правила о фискалној одговорности. Циљ спровођења фискалних правила је да се консолидовани фискални дефицит државе са 4,75% БДП у 2010. години смањи на 1% БДП у 2015. години, првенствено умањењем текућих расхода. Правилима је прописано је да ће циљани годишњи средњорочни фискални дефицит износити 1% БДП. У години када је стопа раста БДП већа од потенцијалне, фискални дефицит ће бити мањи од циљаног или ће се остваривати фискални суфицит, док ће у години у којој је стопа раста БДП мања од потенцијалне фискални дефицит бити већи од циљаног. Фискалним правилима је прописано да јавни дуг не сме бити већи од 45% БДП, док код локалног нивоа власти фискални дефицит локалног нивоа власти не сме прећи 10% њених прихода у тој години. Посебним правилима дефинисан је начин индексирања зарада у јавном сектору и пензија, који има за циљ да расходе за пензије смањи са приближно 13% на 10% БДП, а расходе за зараде у јавном сектору са готово 10% на 8% БДП. Изменама Закона прописано је и формирање трочланог фискалног савета у чијој је надлежности оцењивање мера економске политике Владе зарад остварења фискалних циљева. Уколико дође до прекорачења лимита од 45% БДП, закон налаже обавезу Фискалном савету и Влади да Скупштини Републике Србије поднесе план враћања дуга у дозвољене оквире.

Кретања на финансијским тржиштима су од великог значаја за финансирање буџетског дефицита. Ђукић, Реџепагић и Симеуновић (2010) су анализирали перформансе финансијских тржишта пре и после настанка глобалне финансијске кризе и на основу израчунатих корелација закључили да се остваривање позитивних и негативних приноса на тржиштима капитала евро-зоне и других развијених земаља, попут САД, Јапана и Велике Британије дешавало симултано. Почетком 2010. године у Европи је дошло до ширења страха од дужничке кризе која је претила да погоди одређене земље чланице евро-зоне. Забринутост која је проистекла из раста буџетског дефицита и јавног дуга, посебно у Грчкој, Португалији, Ирској и Шпанији, пренела се на финансијска тржишта у форми растућег спреда између приноса на државне обвезнице поменутих земаља и приноса државних обвезница Немачке које су перципиране као најмање ризичне у Европи. Постало је очигледно да су због перцеп-

ције ризика инвеститори захтевали већи принос до доспећа на државне обвезнице презадужених земаља у односу на принос државних записа немачке владе.

**Графикон бр. 3 - Разлике у приносу на десетогодишње државне обвезнице у односу на принос на немачке државне обвезнице**

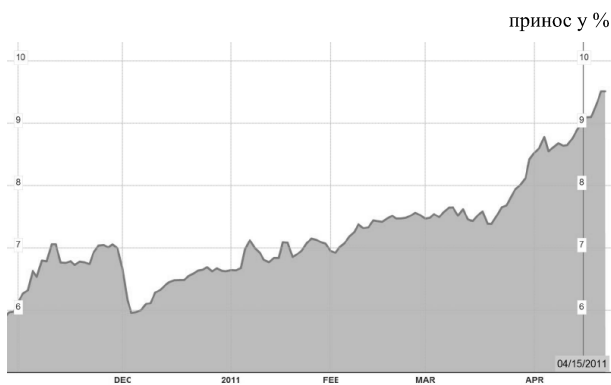


Извор: Микица Дреновак и Бранко Урошевић, (2011) "Exchange-traded funds of the Eurozone sovereign debt", *Економски анали* бр. 187, стр. 42.

У поређењу са приносом на немачке државне хартије од вредности, разлика у приносу је била највећа код Грчке, Португалије и Шпаније, што имплицира да финансијска тржишта перципирају те земље као најризичније, при чему се премија ризика првенствено односи на ризик од неизвршења обавеза од стране државе (енг. default risk) односно евентуалну немогућност сервисирања јавног дуга. Schuknecht, Hagen и Woswijk (2010) наводе да тржишта кажњавају фискалне неравнотеже снажније у односу на период који је завршен банкротством Lehman Brothers банке у септембру 2008. године. Они у свом раду наводе да се еластичност цене односно траженог приноса на државне обвезнице у односу на разлике у буџетским дефицитима (у поређењу са БДП) повећала три до четири пута, док се еластичност цене у односу на учешће јавног дуга у БДП повећала седам до осам пута након избијања глобалне финансијске кризе, при чему њихова студија обухвата податке до маја 2009. године. Дреновак и Урошевић (2010) закључују да је висок степен потражње за обвезницама немачке владе значајно повећао волатилност. Подаци о оствареном приносу за 2010. и 2011. упућују на закључак да је у Португалији задуживање емисијом државних обвезница у марту 2011. године било и за 50% скупље у односу на новембар 2010. године. Тензије на тржишту капитала су расле када је објављена информација да је у априлу 2011. године португалска влада морала да плати 5,99% камате на двогодишње обвезнице које су

имале номиналну вредност од милијарду евра, што је из угла каматне стопе било значајно више у поређењу са каматом од око 4% која је формирана на сличној аукцији државних хартија од вредности португалске владе у септембру 2010. године.

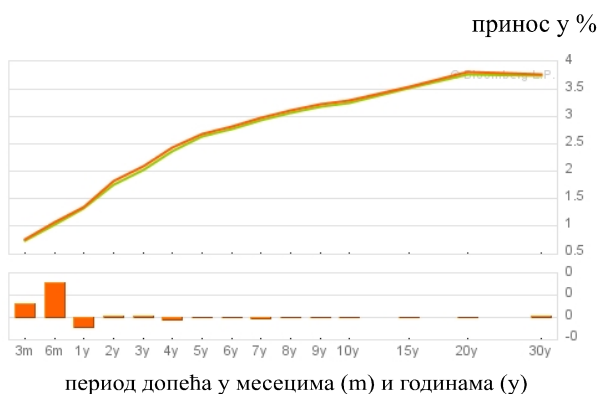
**Графикон бр. 4 – Принос на десетогодишње обвезнице португалске владе**



Извор: Bloomberg, Market Data, Internet [www.bloomberg.com](http://www.bloomberg.com), преузето 26. априла 2011.

Од јануара до половине априла 2011. године принос на десетогодишње државне обвезнице португалске владе бележи значајан раст вредности од 6,62% до 9,10% што недвосмислено наводи на закључак да инвеститори захтевају веће стопе приноса због перцепције све већег ризика.

**Графикон бр. 5 – Принос на обвезнице немачке владе на дан 26.5.2011.**



Извор: Bloomberg, Market Data, Internet [www.bloomberg.com](http://www.bloomberg.com), преузето 26. априла 2011. У Немачкој која користи исту валуту као и Португалија стопа приноса на десетогодишње обвезнице немачке владе половином априла 2011. године је износила 3,20% што значи да је задуживање португалске владе било 2,84 пута скупље у поређењу са задуживањем немачке владе.

### 3. Механизми за стабилизацију финансијског система евро-зоне и очување заједничке валуте

Скоп захтеване стопе приноса на државне обвезнице Грчке, Португалије, Ирске и Шпаније током 2010. године је због забринутости земаља чланица евро-зоне наметнуо потребу за хитним проналажењем решења са циљем очувања финансијске стабилности и заједничке валуте. У јуну 2010. године, договором између тадашњих шеснаест земаља чланица евро-зоне, креиран је Механизам за европску финансијску стабилност (енг: European Financial Stability Facility, у даљем тексту: EFSF). Предвиђено је да механизам траје три године и да буде доступан свим земљама чланицама евро-зоне. Механизам пружа могућност земљама чланицама које су суочене са проблемима прибављања средстава за финансирање буџетског дефицита или које позајмљују новац по неповољним условима да прикупе средства током периода важења механизма. У оквиру EFSF могуће је одобрити кредите у укупном износу од 440 милијарди EUR. Прибављање средстава је омогућено постојањем неопозивих безусловних гаранција које су издале владе земаља чланица евро-зоне, у сразмери са износом учешћа уложеног капитала у Европској централној банци. Формално, лице које управља механизмом је компанија основана у Луксембургу са оснивачким улогом од 30 милиона EUR.

**Табела бр. 2 – Обавезе по основу издатих гаранција у оквиру EFSF**

Земља	у EUR милионима
Белгија	15.292,18
Немачка	119.390,07
Ирска	7.002,40
Шпанија	52.352,51
Француска	89.657,45
Италија	78.784,72
Кипар	863,09
Луксембург	1.101,39
Малта	398,44
Холандија	25.143,58
Аустрија	12.241,43
Португалија	11.035,38
Словенија	2.072,92
Словачка	4.371,54
Финска	7.905,20
Грчка	12.387,70
Укупно	440.000,00

Извор: EFSF, Интернет, <http://www.EFSF.europa.eu/>, преузето 26.04.2011. год.

Уколико земља чланица поднесе захтев за пружање помоћи применом EFSF, Европска комисија ће заједно са Европском централном банком и ММФ предложити начин кредитирања земље чланице која је поднела захтев. Прикупљање средстава је изложено трошку односно камати која се плаћа на финансијском тржишту. Поред камате додају се трошкови за финансирање техничке помоћи коју ће пружити Европска инвестициона банка и немачка Агенција за јавни дуг. Средства се прибављају емисијом обвезница EFSF које су Standard&Poor's и Fitch Ratings агенције означиле као обвезнице са малим ризиком односно рејтингом "AAA" односно "Ааа", а што је првенствено резултат издатих гаранција влада земаља чланица евро-зоне. Последично, прикупљање новца путем финансијских тржишта подразумева и ниске тражене стопе приноса, односно повољно задуживање, за разлику од камате које презадужене земље плаћају у првом кварталу 2011. године. Земља чланица која је корисник кредита плаћала би камату која се формира тако што се на износ камате која се плаћа на обвезнице емитоване од стране EFSF додаје фиксни износ марже од 247 базних поена<sup>4</sup>. На хипотетичком примеру, примена ове формуле на задуживање португалске владе у априлу 2011. године би значила да португалска влада треба да на кредит са роком отплате од 10 година плати камату од око 5,7% на годишњем нивоу, што би представљало значајну уштеду у односу на захтеваних 9,1% инвеститорима на финансијском тржишту.

Крајем фебруара 2011. године у Ирској је формирана нова влада која планира да буџетски дефицит смањи са 12% БДП на 3% БДП до 2015. године. Смањење буџетског дефицита треба да се постигне повећањем пореза које би требало да увећа јавне приходе Ирске за EUR 6 милијарди и уштедама на страни јавних расхода у укупном износу од око EUR 3 милијарде планираних за 2012. годину. Уз помоћ EFSF, Ирској ће у 2011. години бити одобрени кредити у износу од EUR 16,5 милијарди и у 2012. години у износу од EUR 10 милијарди. Почетком априла 2011. године Португалија је формално поднела захтев за пружање финансијске помоћи, коришћењем EFSF механизма. Извесно је да ће подршка Португалији бити условљена строгим фискалним прилагођавањем, реформама у области побољшања конкурентности, мењањем правила која се односе на тржиште рада и тржиште роба и

спровођењем мера за побољшање ликвидности и солвентности финансијског сектора.

Реакције финансијских тржишта на формирање EFSF навеле су на закључак да механизам за кредитирање земаља чланица евро зоне није створио жељене ефекте. Перцепција ризика је остала непромењена због неизвесности у вези са ситуацијом која ће настати по истеку важења EFSF, 2013. године. Ради стварања трајног решења, крајем новембра 2010. године министри финансија земаља чланица евро зоне су се договорили да створе сталан механизам за борбу против кризе, под називом Европски механизам за стабилност (енг. European Stability Mechanism; у даљем тексту: ESM) који ће заменити EFSF у другој половини 2013. године. ESM ће бити институција са капиталом од EUR 700 милијарди, који ће се састојати од уплаћеног капитала у износу од EUR 80 милијарди и гаранција влада земаља чланица у износу од EUR 620 милијарди. ESM ће имати капацитет да одобри кредите у укупном износу од EUR 500 милијарди.

#### Закључак

Након избијања глобалне финансијске кризе, владе земаља чланица ЕУ, САД, Велике Британије и Јапана су током 2008, 2009. и 2010. године имплементирале мере фискалних подстицаја које су имале за циљ раст агрегатне тражење и повећање броја запослених. Пад привредне активности је узроковао и пад прикупљених јавних прихода земаља чланица евро-зоне. Фискални подстицаји у форми пореских подстицаја, инвестиционих пројеката и издвајања у корист финансијских институција утицали су на апсолутне и релативне вредности буџетског дефицита и јавног дуга великог броја земаља. Грчка, Ирска, Португалија и Шпанија су почетком 2010. године биле суочене са тешкоћама финансирања буџетског дефицита. Погоршање вредности фискалних показатеља, праћено спорим привредним опоравком, довело је до раста ризика земље и настанка дужничке кризе. Финансијска тржишта су негативно реаговала на новонасталу ситуацију, што је између осталог било праћено падом вредности евра у односу на долар, као и значајним растом ризичне премије на државне хартије од вредности поменутих земаља. Успостављени механизам (EFSF) за стабилизацију финансијског система и очување заједничке валуте евро-зоне пружа могућност земљама чланицама да након

4) У изјави за немачки Bild од 25. 11. 2010. год., председник EFSF, Klaus Regling наводи да терет финансирања EFSF не сносе немачки порески обвезници, јер се ради о гаранцијама. Regling је изјавио да ће због дела марже који ће јој припасти Немачка можда имати корист од коришћења EFSF од стране презадужених земаља евро-зоне.

испуњења одређених услова уз ниже трошкове финансирају своје буџетске дефиците. Међутим, перцепција ризика ће бити промењена односно финансирање буџетског дефицита ће бити олакшано тек након спровођења мера штедње и евидентирања раста прикупљених јавних прихода, што претпоставља и значајан опоравак привреде. Благовремено објављивање и анализирање буџетских политика свих земаља чланица евро-зоне може бити прилика да се на време уче могући проблеми или неравнотежа. Пружање информација о буџетским ставкама и политици може побољшати фискалну дисциплину, смањити ризик од настанка прекомерног јавног дуга у будућности и на тај начин побољшати услове за финансирање буџетског дефицита путем тржишта државних обвезница.

### Литература

1. Allen, Franklin, and Elena Corletti, (2008) "Financial System: Shock Absorber or Amplifier?," BIS Working Papers 257.
2. Baldacci, Emanuele, Sanjeev Gupta, and Carlos Mulas-Granados, (2009) "How Effective Is Fiscal Policy Response in Systemic Banking Crises?," IMF Working Paper 09/160
3. Bild, (2010) „Die Euro-Zone bricht nicht auseinander", Interview mit Klaus Regling, Chef des Euro-Rettungsschirms, <http://www.bild.de/politik/wirtschaft/politik/niemand-nimmt-den-deutschen-etwas-weg-14776754.bild.html>
4. Blanchard, O., (2003) *Macroeconomics*, Prentice Hall
5. Bloomberg, (2011) Charts, [www.bloomberg.com](http://www.bloomberg.com)
6. Дреновак, М. анд Урошевић, Б, (2010) "Exchange-Traded Funds of the Euro zone Sovereign Debt", *Економски анали*, Volume LV (187).
7. Ђукић Малиша, Срђан Реџапагић, Ивана Симеуновић, (2010) "Effects of European Monetary and Fiscal Measures on Stock Markets in EMU in the Post-Crisis Period", *Global Crisis in the Central Eastern European Region Influence on Financial Systems and Small and Medium-Sized Enterprises*, 55-65
8. European Central Bank, (2010) "Financial Stability Review" December 2010, [www.ecb.int](http://www.ecb.int)
9. European Commission, (2011) "Getting back on track", *Economic and Financial Affairs* <http://ec.europa.eu/>
10. Eurostat, (2011) "The statistical recording of operations undertaken by the European Financial Stability Facility Publications", <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
11. Izak, V., (2008) „Primary balance, public debt and fiscal variables in postsocialist members of the European Union“, International Institute of Public Finance - Maasticht, Netherlands
12. Kopits, G., (2007) „Fiscal responsibility framework: Comments on the Finance Ministry proposals“, *Development and Finance* 2007/4
13. Linzert, Tobias, and Sandra Schmidt, (2008) "What Explains the Spread between the Euro Overnight Rate and ECB's Policy Rate?" *European Central Bank Working Paper Series* 983
14. Ministarstvo finansija Republike Srbije, (2011) *Makroekonomski podaci*, [www.mfin.gov.rs](http://www.mfin.gov.rs)
15. Народна банка Србије, (2010) "Анализа јавног дуга Републике Србије", децембар 2010. [www.nbs.rs](http://www.nbs.rs)
16. Schuknecht, L., von Hagen, J., & Wolswijk, G. (2010) Government bond risk premiums in the EU revisited. The impact of the financial crisis, *ECB Working paper* No. 1152, February.

мр Светислав В.  
КОСТИЋ<sup>0</sup>

# Стална пословна јединица у пореском праву Републике Србије

## Резиме

У оквиру овог рада аутор покушава да објасни основне елементе принципа и појма сталне пословне јединице, кључних за разумевање опорезивања нерезидента порезом на добит правних лица у Србији по принципу извора. У првом делу анализира се принцип сталне пословне јединице у пореском праву и указује на неопходност високог степена апстракције за његово исправно разумевање, као и утицај постојања сталне пословне јединице нерезидента у Србији за облик опорезивања коме ће бити подвргнут. Затим, аутор прелази на истраживање дефиниције појма сталне пословне јединице у Закону о порезу на добит правних лица и њено поређење са упоредним изворима из којих је преузета.

**Кључне речи:** принцип сталне пословне јединице, појам сталне пословне јединице, нерезидентни обвезник, приписивање добити.

## Увод

Овај рад има за циљ да укаже на то шта представљају принцип и појам сталне пословне јединице у пореском праву Републике Србије и о којим особеностима морамо водити рачуна приликом њиховог тумачења. С обзиром на то да се ради о недовољно истраженој области поводом значајног броја питања аутор је принуђен да самостално донесе закључке. Намера овог рада је да се изложе одређене недоумице на које је аутор наишао у свом истраживању, као и указивање на неопходност значајније пажње законодавца и пореских органа, али и целокупне пореске јавности питањима опорезивања по принципу извора у Србији.

## 1. Принцип сталне пословне јединице у пореском праву Републике Србије

У пореском праву Републике Србије постоје три облика опорезивања нерезидентних обвезника пореза на добит правних лица:

- опорезивање добити коју нерезидентни обвезници остваре пословањем на територији Србије<sup>1</sup>.
- опорезивање по одбитку одређених (брuto) прихода које нерезидентни обвезници остварују од резидентних обвезника,<sup>2</sup>
- опорезивање капиталних добитака које нерезидентни обвезници остварују на територији Србије, без обзира на то од кога остварују овај приход.<sup>3</sup>

<sup>0</sup>) Асистент на Правном факултету Универзитета у Београду

<sup>1</sup>) Види: члан 3. став 1. Закона о порезу на добит правних лица („Службени гласник Републике Србије”, бр. 25/01, 80/02, 80/02, 43/03, 84/04, 18/10; у даљем тексту: ЗПДПЛ).

<sup>2</sup>) Види: члан 40. став 1. и 2. ЗПДПЛ.

<sup>3</sup>) Види: члан 40. став 3. ЗПДПЛ.

Међутим, облик опорезивања нерезидентних обвезника пореза на добит правних лица зависи од тога да ли они имају на територији Србије сталну пословну јединицу.

## 2.1 Опорезивање добити коју нерезидентни обвезници остваре пословањем на територији Србије

Према члану 3. став 1. ЗПДПЛ *нерезидент Републике подлеже опорезивању добити коју оствари пословањем преко сталне пословне јединице која се налази на територији Републике. Принцип сталне пословне јединице* заснован на претходно наведеној законској одредби представља правило према коме да би добит нерезидента била опорезована порезом на добит правних лица он мора имати на територији Србије сталну пословну јединицу, при чему само добит која се оствари пословањем преко сталне пословне јединице може бити предмет опорезивања. Суштински, постојање сталне пословне јединице је праг чијим преласком наступа право Србије да опорезује добит нерезидентног обвезника. Међутим, право Србије да опорезује добит нерезидентног обвезника је додатно ограничено тиме да она може да опорезује само добит која је остварена пословањем преко сталне пословне јединице. Другим речима, уколико би нерезидентни обвезник остваривао добит на територији Србије једним делом пословањем преко сталне пословне јединице на њеној територији, а другим делом независно од те сталне пословне јединице, само би добит остварена пословањем преко сталне пословне јединице могла да буде опорезована. Одмах можемо приметити да је принцип сталне пословне јединице у српском пореском праву идентичан ономе који је садржан у члану 7. став 1. Модел-конвенције ОЕСД о порезима на доходак и имовину<sup>4</sup>, с том разликом што се у Србији он примењује само на нерезидентне обвезнике пореза на добит правних лица, док се у Модел-конвенцији ОЕСД користи за одређивање

права државе извора на опорезивање предузетничке делатности, без обзира на то ко је обавља (физичко или правно лице).

Морамо се на овом месту запитати због чега је српски законодавац изабрао да принцип сталне пословне јединице преузме из Модел-конвенције ОЕСД чија решења у великој мери иду у прилог праву државе резидентности на опорезивање и која, према самим ауторима Модел-конвенције ОЕСД, нису примерена државама у развоју<sup>5</sup>. Наиме, неке државе, али и Модел-конвенција УН о двоструком опорезивању између развијених земаља и земаља у развоју (у даљем тексту: Модел-конвенција УН) уз одређена ограничења<sup>6</sup>, сматрају да када нерезидентно предузеће има сталну пословну јединицу на њиховој територији (територији државе извора), оно се у довољној мери изложило њиховој пореској власти да могу с разлогом опорезовати сву добит коју то предузеће остварује на њиховој територији, без обзира да ли се та добит може приписати сталној пословној јединици или не<sup>7</sup>. Другим речима, у случају примене **принципа привлачења** постојање сталне пословне јединице доводи до успостављања пореског захтева државе према свој добити нерезидентног предузећа која свој извор има на њеној територији, а не само према оној која се може приписати сталној пословној јединици.

У погледу одређивања размера добити која се може приписати сталној пословној јединици Модел-конвенција ОЕСД, али и Модел-конвенција УН дају одговор да је то она добит за коју би се могло очекивати да је стална пословна јединица оствари као одвојено и посебно предузеће, које се бави истим или сличним делатностима, под истим или сличним условима и које послује потпуно самостално са предузећем чија је стална пословна јединица<sup>8</sup>. Чини се и да посредно ЗПДПЛ примењује исто начело за одређивање размере добити сталне пословне јединице као и Модел-конвенција ОЕСД, односно Модел-конвенција УН<sup>9</sup>, мада се ово питање у пореском законодавству Србије нигде изричито не уређује.

- 4) У даљем тексту: **Модел-конвенција ОЕСД**. Одредба члана 7. став 1. Модел-конвенције ОЕСД о порезима на доходак и имовину гласи: *Добит предузећа државе уговорнице може бити опорезована само у тој држави осим уколико предузеће не обавља пословање у другој држави уговорници преко сталне пословне јединице која се у њој налази. Уколико предузеће обавља пословање на наведени начин, добит предузећа може бити опорезована у другој држави, али само у односу на добит која се може приписати тој сталној пословној јединици.*
- 5) Види: Organisation for Economic Co-operation and Development, *Fiscal Incentives for Private Investment in Developing Countries: Report of the OECD Fiscal Committee* (Paris, 1965), параграфи 163-165.
- 6) Члан 7. став 1. Модел-конвенције УН прописује да држава извора има право да опорезује добит нерезидентног предузећа само уколико оно има сталну пословну јединицу на њеној територији, при чему уколико стална пословна јединица постоји држава извора има право да опорезује поред добити која се може приписати тој сталној пословној јединици и сву добит од продаје добара и робе која је иста или слична добрима и роби која се продаје преко сталне пословне јединице и добит остварену из других пословних активности које су исте или сличне онима које се обављају преко сталне пословне јединице.
- 7) Види: став 10. званичног Коментара члана 7. Модел-конвенције ОЕСД.
- 8) Види: члан 7. став 2. Модел-конвенције ОЕСД и члан 7. став 2. Модел-конвенције УН.
- 9) Види: члан 5. и члан 60. став 4. ЗПДПЛ.

Међутим, српски порески законодавац је у великој мери препустио питања опорезивања, односно одређивања размера и приписивања добити сталној пословној јединици рачуноводственим прописима, при чему када то чини самостално указује на недовољно познавање обеју области.

Наиме, према члану 5. став 1. ЗПДПЛ нерезидентни обвезник који обавља делатност на територији Србије пословањем преко сталне пословне јединице која води пословне књиге у складу са прописима којима се уређују рачуноводство и ревизија (огранак и други организациони делови нерезидентног обвезника који обављају делатност)<sup>10</sup>, опорезиву добит те сталне пословне јединице утврђује суштински према општим правилима (уз неке специфичности) која важе за резидентне пореске обвезнике – правна лица и подноси исти порески биланс као и они. Другим речима, биланс успеха сталне пословне јединице је полазна основа за састављање њеног пореског биланса. Са рачуноводственог аспекта од суштинског значаја у овој области су правила прописана Међународним стандардом финансијског извештавања 8 – *Сегменти пословања*.

Међутим, за сталне пословне јединице које немају обавезу да воде пословне књиге, законодавац предвиђа посебна правила при чему задржава решење које је до доношења последњих измена и допуна ЗПДПЛ важило за све сталне пословне јединице, а из кога се може јасно видети да постоји дубоко неразумевање појма и принципа сталне пословне јединице. Наиме, члан 4. став 1. тачка 2 Правилника о начину исказивања прихода и расхода ради утврђивања добити коју стална пословна јединица нерезидентног обвезника оствари на територији Републике Србије<sup>11</sup> предвиђа да се као приход сталне пословне јединице у образац ПБПЈ – порески биланс сталних пословних јединица под редним бројем 2 уносе дозначена средства која стална пословна јединица добија од своје централе, при чему се приходи остварени пословањем уносе под редним бројем 1. Из претходно изложеног приступа проистиче да сва средства која на (нерезидентни) рачун сталне пословне јединице пренесе матично друштво имају природу прихода сталне пословне јединице за пореске потребе.

Да бисмо разумели колико је претходно изложено решење у колизији са принципом сталне пословне јединице морамо се подсетити да стална пословна јединица нема правни субјективитет,

да не може бити носилац права и обавеза, као и да је саставни део нерезидентног привредног друштва коме припада, те да стога сва средства која се дозначе на рачун који стална пословна јединица користи уопште не излазе из оквира матичног друштва чији је стална пословна јединица саставни део. Штавише, и сам рачун на који би се дозначила средства припада матичном друштву, а не сталној пословној јединици. Другим речима, потребно је да за потребе опорезивања прихватимо правну фикцију да се ради о одвојеном пореском обвезнику, иако пред собом имамо издвојени део једног истог правног лица – пореског обвезника, и да утврдимо добит коју би тај део правног лица остварио када би био засебно правно лице – порески обвезник.

Уколико усвојимо наведене полазне основе, онда би новчаним средствима дозначеним сталној пословној јединици од стране матичне централе морали да одредимо одговарајућу природу. Нпр. сваком новооснованом привредном друштву би његов оснивач морао да обезбеди средства којим би оно отпочело своје пословање, што је могуће учинити на два начина: или улагањем у капитал привредног друштва или давањем зајма. С обзиром на чињеницу да се приходи остварени пословањем сталне пословне јединице посебно исказују и да би требало да обухватају приходе које она остварује и пословањем са матичном централом (где је опет неопходно применити правну фикцију постојања пословних односа из којих настају приходи у оквиру једног истог правног лица које формално не може пословати само са собом), дознаке од матичне централе могу имати природу или улагања у капитал или зајма, при чему ни у једном од ова два случаја не може бити говора да се ради о приходу. Само изузетно би матична централа пренела тј. дозначила средства својој сталној пословној јединици ван потребе да јој се обезбеде услови за неометано пословање и подмиривање непосредних потреба (нпр. исплате зарада локално запосленим радницима или плаћање редовних трошкова), што је и разумљиво имајући у виду да се по правилу не врши пренос средстава по основу плаћања за нпр. продају робе или пружање услуга која се формално и не одвија (није формално могуће да једно привредно друштво само себи продаје робу или само себи пружа услуге). Суштински, дозначена средства могу имати или природу улагања у капитал, или природу зајма, или се изузетно ради о приходима

10) Види: члан 1. став 5. Закона о рачуноводству и ревизији („Службени гласник Републике Србије” бр. 46/06, 111/09).

11) „Службени гласник Републике Србије” бр. 38/01, 19/07, 99/10.

сталне пословне јединице (који се поновимо посебно исказују у њеном пореском билансу), али за одређивање управо те природе чињеница да су нека средства пренета са једног на други рачун у оквиру истог правног лица (дознака) не би требало да игра било какву улогу.

Основна замерка пореским прописима Републике Србије која се у овом тренутку може истаћи лежи управо у недостатку јасних правила одређивања размера добити, односно њеном приписивању сталној пословној јединици, при чему је потребно предвидети решења која би могла да одговоре на висок степен апстракције који начело сталне пословне јединице захтева. Тако, у јединој одредби ЗПДПЈ која се посебно бави признавањем расхода сталне пословне јединице за потребе пореза на добит правних лица прописано је да се камата и припадајући трошкови по основу зајма одобреног сталној пословној јединици од стране њене нерезидентне централе, као и накнада по основу ауторског и сродних права и права индустријске својине коју стална пословна јединица исплаћује својој нерезидентној централи не признају као расход у пореском билансу сталне пословне јединице. Претходно наведено правило заснива се на превазиђеном приступу преузетом из међународног уговорног пореског права, али не узима у обзир чињеницу да а) зајмова или плаћања накнаде за коришћење права интелектуалне својине формално и не може бити у оквиру једног истог пореског обвезника, те да би они у сваком случају представљали правну, односно рачуноводствену фикцију, док српски законодавац користи изразе (одобрени зајам или исплаћена накнада) који су примеренији уистину засебним пореским обвезницима б) чак и уколико прихватимо овако рестриктиван приступ неопходно је предвидети решења за посебне случајеве нпр. када матична централа узима кредит искључиво за потребе финансирања сталне пословне јединице, при чему дуг непосредно враћа, а самим тим плаћа и камату, што ће по правилу и бити случај с обзиром на то да стална пословна јединица не може закључити уговор о зајму било са ким услед недостатка правног субјективитета.

### *1.2. Опорезивање по одбитку прихода које нерезидентни обвезници остварују од резидентних обвезника и опорезивање капиталних добитака које нерезидентни обвезници остварују на територији Србије*

Други модел опорезивања нерезидентата предвиђен је чланом 40. став 1. и 2. ЗПДПЈ према коме одређени приходи (дивиденде и удели у добити правних лица, камате, накнаде по основу ауторских и сродних права и права индустријске својине, накнаде по основу закупа непокретности и покретних ствари, као и приходи по основу извођења естрадног, забавног, уметничког, спортског или сличног програма у Србији који нису опорезовани као доходак физичког лица) које нерезидентни обвезник оствари од резидентног обвезника пореза на добит правних лица бивају подвргнути порезу по одбитку по стопи од 20% која се примењује на бруто основицу (другим речима, без умањења за трошкове настале у вези са остварењем наведених прихода).

Чланом 40. став 3. ЗПДПЈ код капиталних добитака које нерезиденти остваре на територији Србије прописана је обавеза подношења пореске пријаве и плаћање пореза по решењу пореског органа, при чему је пореска стопа иста као и код пореза по одбитку (20%).

Међутим, уколико се приходи за које је предвиђено опорезивање по одбитку или приходи по основу којих нерезидент остварује капитални добитак исплаћују његовој сталној пословној јединици која се налази на територији Србије, порез по одбитку се не обрачунава, односно нема обавезе подношења пореске пријаве и плаћања пореза по решењу, а ови приходи се укључују у опорезиву добит сталне пословне јединице<sup>12</sup>.

Поново смо  *принуђени*  да поставимо питање да ли нерезидентни обвезник има сталну пословну јединицу у Србији и да ли су и приходи који се опорезују по одбитку, односно по решењу пореског органа њој исплаћени<sup>13</sup>.

Према Скару (*Skaar*), “стална пословна јединица, као правни појам, је хибрид – компромис између опорезивања по принципу извора и опорезивања по принципу резидентности. Стална пословна јединица се може сматрати резидентством пословних активности које се обављају у

12) Видети: члан 40. став 6. ЗПДПЈ.

13) Морамо приметити да је израз *исплаћује* који користи српски законодавац непримерен када је у питању опорезивање сталних пословних јединица, јер као што ћемо видети у наставку овог рада веома често стална пословна јединица постоји само као фикција пореског права, којој није могуће извршити било какву исплату. Како би се избегле недоумице у тумачењу сматрамо да би било боље део члана 40. став 6. од речи *исплаћује* заменити изразом *може сматрати оствареним пословањем преко сталне пословне јединице из члана 4. овог закона*.



држави”<sup>14</sup>, а претходно изложене одредбе ЗПДПЛ подржавају његову дефиницију, која се додуше односи на сталну пословну јединицу из Модел-конвенције OECD.

С обзиром на то да је стална пословна јединица темељ опорезивања нерезидентних обвезника пореза на добит правних лица, неопходно је да се посветимо одговору на питање шта она представља у српском пореском праву.

## 2. Појам сталне пословне јединице

### 2.1. Основни облик сталне пословне јединице

У пореском праву Републике Србије основни облик сталне пословне јединице је одређен као *свако стално место пословања преко којег нерезидентни обвезник обавља делатност*<sup>15</sup>. Одмах се намеће закључак да је стална пословна јединица *појам* који постоји само у свету пореза, односно искључиво у области опорезивања и представља фикцију пореског права. Другим речима, стална пословна јединица се не може статусно основати, она не представља облик организовања предузећа, али неки облици присуства нерезидентних обвезника, који се званично региструју ван пореских потреба (нпр. огранак или представништво), могу представљати сталну пословну јединицу.

Основни облик сталне пословне јединице, дакле, чини:

- а) место пословања,
- б) које мора бити „стално” и
- в) преко којег нерезидентни обвезник обавља своју делатност.

Веома је значајно уочити да је српски законодавац изричит у ставу да *свако* стално место пословања преко којег нерезидентни обвезник обавља делатност представља сталну пословну јединицу, чиме долазимо до закључка да је могуће да нерезидентни обвезник има више сталних пословних јединица у Србији. Суштински, уколико би постојало више сталних места пословања преко којих нерезидентни обвезник обавља

делатност, сваком бисмо морали да припишемо добит која је преко њега и остварена, јер би свако то место представљало засебну сталну пословну јединицу.

Пореско право Републике Србије, такође, садржи листу примера основног облика сталне пословне јединице (тзв. позитивна листа), која се у некој мери разликује од оне предвиђене чланом 5. став 2. Модел-конвенције OECD<sup>16</sup>. Према члану 4. став 1. ЗПДПЛ, основни облик сталне пословне јединице нарочито чини:

- огранак,
- погон,
- представништво,
- место производње, фабрика или радионица,
- рудник, каменолом, или друго место експлоатације природног богатства.

Примери из позитивне листе нису сами по себи сталне пословне јединице, већ морају испунити опште услове за постојање њеног основног облика, што се најбоље види из пореског обухватања једног од њих – представништва. Наиме, према члану 4. став 2. Закона о спољнотрговинском пословању<sup>17</sup>, *представништво је издвојен, правно зависан организациони део оснивача који обавља претходне и припремне радње у вези са закључењем уговора и који не може да закључује уговоре, осим за сопствене потребе*. Одредба члана 4. став 5. ЗПДПЛ, о којој ће касније бити више речи, у тачки 3. садржи правило да сталну пословну јединицу не чини држање сталног места пословања искључиво у сврху обављања било којих активности припремног или помоћног карактера за потребе пореског обвезника. С обзиром на то да представништво, у начелу, може обављати једино активности за које је изричито наведено да не чине сталну пословну јединицу, оно, по правилу, неће ни бити стална пословна јединица. Министарство финансија Р.С. је 30. јула 2007. године издало мишљење у коме је потврђено да примери основног облика сталне пословне јединице у сваком случају морају испунити опште услове<sup>18</sup>.

14) Arvid A. Skaar, *Commentary on Article 5 of the OECD Model Tax Treaty: The Concept of Permanent Establishment*; у: Permanent Establishments, IBFD (on-line publication), 2008.

15) Види: члан 4. став 1. ЗПДПЛ.

16) У позитивној листи члана 5. став 2. Модел-конвенције OECD предвиђени су примери места управе и канцеларије, док она не познаје пример представништва и погона. Међутим, примери из позитивне листе и у српском праву, али и Модел-конвенцији OECD су само илустративне природе па ова разлика није од великог практичног значаја.

17) “Службени гласник Републике Србије”, бр. 36/09.

18) Видети: Мишљење Министарства финансија Републике Србије бр. 023-02-00232/2007-04 у коме, између осталог стоји: *уколико се ради о сталном месту пословања страног правног лица – независно од организационог облика, које искључиво обавља послове из члана 4. став 5. тачка 3) Закона (врши претходне и припремне радње, односно активности припремног и помоћног карактера за нерезидентног обвезника, али нерезидентни обвезник не обавља делатност преко сталног места пословања), такво стално место пословања не сматра се сталном пословном јединицом нерезидентног обвезника у смислу Закона*.

Међутим, на овом месту се морамо суочити са чињеницом да су у пореској пракси Републике Србије до сада од стране пореских органа биле препознате искључиво сталне пословне јединице у облику огранка или изузетно представништава страних авио-компанија<sup>19</sup>, те да је стога расправа о осталим облицима сталне пословне јединице у овом тренутку на академском нивоу и да се не можемо позвати на примере из праксе који би могли да пруже одговоре или барем путоказе за решавање бројних могућих проблема у овој области. О наведеном проблему сведочи и закључак одељка о сталним пословним јединицама из Приручника за примену Закона о порезу на добит предузећа, који је Пореска управа Републике Србије издала у октобру 2007. године, у коме на страни 51 стоји: *”Да закључимо, из напред наведене законске регулативе произилази да се стална пословна јединица нерезидентног обвезника на територији Републике Србије институционализовано јавља као: 1) представништво, или 2) огранак”*. Тек решења из последњих измена и допуна ЗПДПЛ из 2010. године (двојни режим утврђивања опорезиве добити за сталне пословне јединице које имају обавезу да воде пословне књиге и за оне које такву обавезу немају) указују да је и постојање облика сталних пословних јединица изван институционализованих постало предмет пажње, али тек предстоји да се види на који начин ће такве случајеве решавати наши порески органи.

## 2.2. *Изузеци од основног облика сталне пословне јединице – грађевинска и заступничка стална пословна јединица*

Српско пореско право познаје два изузетка од општих захтева који важе за основни облик сталне пословне јединице: грађевинску сталну пословну јединицу и заступничку сталну пословну јединицу.

### 2.2.1. Грађевинска стална пословна јединица

Грађевинска стална пословна јединица из члана 4. став 2. ЗПДПЛ одређена је као:

*Стално или покретно градилиште, грађевински или монтажни радови, ако трају дужије од шест месеци:*

- а) једна од више изградњи или монтажа које се упоредо обављају,*

- б) неколико изградњи или монтажа које се обављају без прекида једна за другом.*

Оно што је могуће на први поглед уочити је да ЗПДПЛ (за разлику од решења која налазимо у уговорима о избегавању двоструког опорезивања<sup>20</sup>) не говори о појединачном пројекту, већ о грађевинским или монтажним радовима, при чему пред собом имамо два одвојена случаја. У првом, када се ради о већем броју изградњи или монтажа које се **упоредо обављају**, сталну пословну јединицу ће представљати свака од њих, под условом да траје дуже од 6 месеци, што нас доводи до закључка да је могуће да нерезидентни порески обвезник има више од једне грађевинске сталне пословне јединице у Србији. У другом, једну грађевинску сталну пословну јединицу чини и неколико изградњи или монтажа које се **обављају без прекида једна за другом**, под условом да је укупно трајање активности нерезидентног обвезника дуже од 6 месеци.

Начин на који је грађевинска стална пословна јединица дефинисана у пореском праву Србије отвара бројна питања њеног тумачења, али би у овом тренутку било веома важно истаћи један проблем који ће се најчешће јављати у пракси. Наиме, претпоставимо да нерезидентни порески обвезник улази у одређени грађевински посао у Србији, при чему он неће трајати дуже од 6 месеци, али за чије извршење ће бити неопходно прибавити услуге домаћих подизвођача. Овакав случај отвара пред нерезидента озбиљно питање улазног ПДВ-а који ће му обрачунавати домаћи пружаоци услуга, а који ће он имати право да одбија само уколико се региструје за ПДВ у Србији (у супротном ће га сносити као чисти трошак, јер неће имати право на рефакцију с обзиром на то да врши промет услуга у Србији<sup>21</sup>). Мада такво решење није изричито прописано<sup>22</sup>, у пореској пракси Републике Србије ће за ПДВ моћи да се региструје искључиво огранак нерезидентног привредног друштва, док то неће бити могуће сталној пословној јединици која није у том облику. Међутим, уколико нерезидентни обвезник у нашем примеру оснује огранак како би остварио право на одбитак улазног ПДВ-а, при чему су њиме обухваћени грађевински радови који неће трајати дуже од 6 месеци (па самим тим ће и постојање огранка бити ограничено на овај

19) Видети: Дејан Поповић, Светислав В. Костић, Уговори Србије о избегавању двоструког опорезивања – прани оквир и тумачење, Цекос ИН, Београд, 2009, стр. 78.

20) Види: члан 5. став 3. Модел-конвенције OECD.

21) Видети: члан 53. став 1. тачка 1 Закона о порезу на додату вредност (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 84/04, 86/04, 61/05, 61/07).

22) Видети: члан 2. став 2. тачка 4 Правилника о облику и садржини пријаве за евидентирање обвезника ПДВ, поступку евидентирања и брисања из евиденције и о облику и садржини пријаве ПДВ (“Службени гласник Републике Србије”, бр. 94/04, 108/05, 120/08).

период), поставља се питање да ли он има сталну пословну јединицу у Србији? Мишљење аутора да у овом случају нерезидентан обвезник нема сталну пословну јединицу, засновано је на аргументима односа између основног облика сталне пословне јединице и грађевинске сталне пословне јединице као изузетка од општег правила, али и на начелу да се пореске чињенице тумаче према економској суштини<sup>23</sup>.

### 2.2.2. Заступничка стална пословна јединица

Према члану 4. став 3. ЗПДПЛ *ако лице, заступајући нерезидентног обвезника, има и врши овлашћења да закључује уговоре у име тог обвезника, сматра се да нерезидент има сталну пословну јединицу у погледу послова које заступник врши у име обвезника.*

Члан 4. став 4. ЗПДПЛ одређује да *не постоји стална пословна јединица ако нерезидентни обвезник обавља делатности преко комисионара, брокера или било ког другог лица које, у оквиру властите делатности, послује у своје име, а за рачун обвезника.*

Свако лице које заступа нерезидентног обвезника, а има и врши овлашћења да закључује уговоре у његово име у Србији ће проузроковати сталну пословну јединицу тог нерезидентног обвезника у погледу свих послова које врши у његово име. Заступничка стална пословна јединица не постоји само уколико заступник, у оквиру властите делатности, послује у своје име, а за рачун обвезника. Другим речима, уколико комисионар или брокер има и користи овлашћење да закључује уговоре у име нерезидентног налогодавца, он ће бити разлог постојања његове сталне пословне јединице.

Као и код грађевинске сталне пословне јединице, потребно је приметити разлику између домаће дефиниције заступничке сталне пословне јединице и оне предвиђене уговорима о избегавању двоструког опорезивања, која поред услова да лице које заступа нерезидентног

обвезника има и (уобичајено) врши овлашћења да закључује уговоре у његово име, додаје и онај везан за самосталност заступника<sup>24</sup>.

Иако постоје и супротна гледишта (нпр. Сидни И. Робертс), веома утицајни ауторитети у области међународног пореског права, изричито заузимају став да је, када је у питању заступничка стална пословна јединица из члана 5. став 5. Модел-конвенције ОЕСД, небитно да ли заступник има овлашћење да закључује уговоре у име налогодавца, уколико се може сматрати самосталним<sup>25</sup>. По њиховом мишљењу, у међународном уговорном пореском праву могуће је да заступник има и да користи овлашћење да закључује уговоре у име свог налогодавца, а да не проузрокује његову сталну пословну јединицу, под условом да се заступник може сматрати самосталним. У домаћем пореском праву се услов самосталности уопште не поставља тако да се једини *тест* за постојање заступничке сталне пословне јединице из ЗПДПЛ односи на постојање и вршење овлашћења да се закључују уговори у име нерезидентног обвезника.

### 2.3. Негативна листа

Последњи став члана 5. ЗПДПЛ – став 5. предвиђа облике пословних активности који не доводе до постојања сталне пословне јединице (тзв. негативна листа): *1) држање залиха робе или материјала који припадају нерезидентном обвезнику искључиво у сврху складиштења, приказивања или испоруке, као ни коришћење просторија намењених искључиво за то, 2) држање залиха робе или материјала који припадају нерезидентном обвезнику искључиво у сврху прераде у другом предузећу или од стране предузетника, и 3) држање сталног места пословања искључиво у сврху набављања робе или прикупљања информација за потребе нерезидентног обвезника, као ни у сврху обављања било које друге активности припремног или помоћног карактера за потребе нерезидентног обвезника.*

23) Види: чл. 9. став 1. Закона о пореском поступку и пореској администрацији ("Службени гласник Републике Србије", бр. 80/02, 84/02, 23/03, 70/03, 55/04, 61/05, 85/05, 62/06, 61/07, 20/09, 72/09, 53/10).

24) Члан 5. став 5. Модел-конвенције ОЕСД гласи: *Изузетно од одредаба ставова 1. и 2. овог члана (основни облик сталне пословне јединице и листа његових примера – прим. аут.), када лице – осим заступника са самосталним статусом на кога се примењује став 6 овог члана – ради у име предузећа и има, и уобичајено користи у држави уговорници овлашћење да закључује уговоре у име предузећа, сматраће се да то предузеће има сталну пословну јединицу у односу на све активности које то лице предузима за предузеће, осим уколико те активности нису ограничене на оне наведене у ставу 4. овог члана (негативна листа – прим. аут.), а које уколико би се обављале преко сталног места пословања, не би то стално место пословања чиниле сталном пословном јединицом у складу са одредбама тог става.* Члан 5. став 6. Модел-конвенције ОЕСД гласи: *Не сматра да предузеће има сталну пословну јединицу у држави уговорници само зато што у тој држави обавља своје пословање преко посредника (брокера), генералног комисионог заступника или другог представника са самосталним статусом, ако та лица делују у оквиру своје редовне пословне делатности.*

25) Види: Klaus Vogel, Klaus Vogel on Double Taxation Conventions, Third Edition, Kluwer Law International, London, 1997, стр. 345. (Фогел, који заступа описано тумачење, наводи да су са њиме сагласни и Џон Ејвори Џонс, као и други аутори).

Негативна листа своју примену налази када су, на први поглед, испуњени сви услови за постојање сталне пословне јединице. Оно што недостаје да би се успоставило право на опорезивање добити нерезидента је одговарајућа природа пословања, јер је активност која се у сваком од наведених примера наводи суштински припремног, односно помоћног (споредног) карактера<sup>26</sup>.

За разлику од негативне листе из уговора о избегавању двоструког опорезивања законодавство Републике Србије не садржи одредбу којом би се изричито прописало да комбиновање активности за које је одређено да се не сматрају сталном пословном јединицом, такође, не доводи до њеног настанка, уколико укупна активност сталног места пословања која настаје из те комбинације има припремни или помоћни карактер<sup>27</sup>. Због тога се поставља питање да ли се, према ЗПДПЛ, када се преко сталног места пословања истовремено обавља више активности наведених у негативној листи може сматрати да стална пословна јединица постоји. Наведена недоумица се јављала и у погледу тумачења негативне листе из Модел-конвенције УН, у чији је члан 5. став 4. тек 1999. године унета тачка њ) која одговара тачки њ) из члана 5. став 4. Модел-конвенције ОЕСД. Међутим, сматрамо да је исправан приступ једног броја чланова групе стручњака УН за пореске уговоре закључене између развијених држава и држава у развоју, који су заузели став да је тешко разумљиво на који начин комбинација делатности које засебно никада не доводе до настанка сталне пословне јединице, на неки ипак начин могу довести до њеног постојања<sup>28</sup>. Чак и у случају недостатка изричите одредбе, члан 4. став 5. тачка 3) ЗПДПЛ прописује да *сталну пословну јединицу не чини држање сталног места пословања ни у сврху обављања било које друге активности припремног или помоћног карактера за потребе нерезидентног обвезника*. Стога је, као и у случају примене уговора о избегавању двоструког опорезивања, у пореском праву Републике Србије потребно утврдити да ли укупна делатност која се обавља за потребе нерезидентног обвезника преко сталног места пословања излази из оквира припремних или помоћних активности. Само у том случају ће стална пословна јединица постојати, док било каква комбинација различитих

активности, које заједнички посматрано имају само припремни или помоћни карактер, неће довести до њеног настанка.

### Закључак

Пореско право Републике Србије, али и домаћи порески органи и целокупна пореска јавност имају пред собом значајан посао, када је у питању опорезивање сталних пословних јединица. Норме којима се уређује опорезивање сталних пословних јединица, као и оне којима се дефинише њен појам под великим су утицајем решења из међународног уговорног пореског права, првенствено Модел-конвенције ОЕСД. Управо због тог утицаја, али и непостојања домаћих извора, пречесто се неопрезно користе одредбе званичног Коментара Модел-конвенције ОЕСД за тумачење одредби ЗПДПЛ којима се област сталних пословних јединица уређује мада, као што смо видели из овог рада, значајне разлике постоје.

У овом тренутку неопходно је да се, пре свега, одредбе домаћег законодавства самостално подвргну детаљној анализи, јер бисмо само тако могли да их упоредимо са решењима из других правних система и уочимо где су све потребне измене како би се омогућила неометана примена правила која су до сада у Србији била запостављена управо због недостатка њиховог разумевања и веома високог степена апстракције који захтевају.

### Литература

1. Vogel, Klaus: *Klaus Vogel on Double Taxation Conventions*, Third Edition, Kluwer Law International, London, 1997.
2. *Model Tax Convention on Income and on Capital*, Condensed Version July 2010, OECD, 2010 (on-line publication).
3. Поповић, Дејан, Костић, В. Светислав: „Уговори Србије о избегавању двоструког опорезивања – правни оквир и тумачење“, *Цекос ИН*, Београд, 2009.

26) Види: став. 21. званичног Коментара члана 5. Модел конвенције ОЕСД.

27) Одредбу која би одговарала оној из члана 5. став 4. тачка њ). Модел-конвенције ОЕСД, односно члана 5. став 4. тачка њ) Модел-конвенције УН.

28) Види: став 19. званичног Коментара члана 5. Модел-конвенције УН.

4. *Приручник за примену Закона о порезу на добит предузећа*, Министарство финансија - Пореска управа Републике Србије, Београд, 2007.
5. Skaar, Arvid A.: *Commentary on Article 5 of the OECD Model Tax Treaty: The Concept of Permanent Establishment*; у: Permanent Establishments, IBFD (on-line publication), 2008.
6. *United Nations Model Double Taxation Convention Between Developed and Developing Countries*, United Nations, New York, 2001; доступно на: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/676/65/PDF/N0067665.pdf?OpenElement>
7. *Fiscal Incentives for Private Investment in Developing Countries: Report of the OECD Fiscal Committee*, OECD, Paris, 1965.
8. Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters, Comments on the Proposal for Amendments of the United Nations of the United Nations Model Double Taxation Convention between Developed and Developing Countries: Further Issues Relating the Permanent Establishment (Conference Note), E/c.18/2008/CRP.1/Add.1, доступно на: [http://www.un.org/esa/ffd/tax/fourthsession/EC18\\_2008\\_CRP1\\_Add1.pdf](http://www.un.org/esa/ffd/tax/fourthsession/EC18_2008_CRP1_Add1.pdf)

мр Милан  
КЕЦМАН\*

# Периодични порез на имовину у Републици Србији

## Резиме:

Разматрање опорезивања имовине је дуго предмет економске анализе. Порез на имовину у већини земаља ЕУ и ОЕСД-а наплаћује се власницима/корисницима широко дефинисаних својинских права на имовину. Исти случај је и у Републици Србији, где према проценама постоји око 2,5 милиона обвезника овог пореза. Фокус је на периодичном порезу на имовину физичких лица.

**Кључне речи:** порез на имовину, порез на имовину у Републици Србији, могући правци реформе пореза на имовину у Републици Србији.

## Увод

Разматрање опорезивања имовине је дуго предмет економске анализе. Порез на имовину се у већини земаља ЕУ и ОЕСД-а наплаћује власницима/корисницима широко дефинисаних својинских права на имовину. Исти случај је и у Републици Србији где је, према проценама, око 2,5 милиона обвезника овог пореза. Постојећа решења која се користе за периодични порез на имовину су таква да је приход од овог пореског облика значајно мањи у односу на просек ЕУ као и у односу на просек земаља ОЕСД-а. Порез на имовину као изворни (периодични порез на имовину) и уступљени приход (порез на наслеђе и поклон и порез на пренос апсолутних права) у последње четири године учествују са око 11% у укупним приходима јединица локалне самоуправе (градова и општина). У поменутом пе-

риоду фискални капацитет периодичног пореза на имовину је скроман, са учешћем од око 4,5 % у укупним приходима јединица локалне самоуправе.

Рад се састоји из два дела. Фокус је на периодичном порезу на имовину физичких лица. Анализираћемо постојећа решења у области периодичног пореза на имовину у Републици Србији, као и последице истих, навођењем основних карактеристика поменутог пореског облика.

У другом делу, имајући у виду нова законска решења, односно измене и допуне Закона о порезима на имовину у Републици Србији, које су усвојене у децембру 2010. године и примењиваће се за обрачун пореза у 2011. години, представимо на репрезентативном узорку будуће пореске обавезе пореских обвезника пореза на

\*) Докторант, Универзитет у Београду, Економски факултет

имовину у статистици физичких лица, наводећи очекиване ефекте истих.

### **1. Карактеристике периодичног пореза на имовину у Републици Србији**

Периодични порез на имовину у Републици Србији је директан порез са великим бројем пореских обвезника. Законом о порезима на имовину, поред периодичног пореза или тзв. пореза на имовину у статистици, утврђени су и тзв. порез на имовину у динамици које чине порез на наслеђе и поклон и порез на пренос апсолутних права. Порез на имовину као изворни (периодични порез на имовину) и као уступљени приход (порез на наслеђе и поклон и порез на пренос апсолутних права) у последње четири године учествују са око 11% у укупним приходима јединица локалне самоуправе (градава и општина). У поменутом периоду фискални капацитет периодичног пореза на имовину је скроман, са учешћем од око 4,5% у укупним приходима јединица локалне самоуправе. Периодични порез на имовину се наплаћује власницима широко дефинисаних својинских права на имовину. Приликом доношења законских решења приметно је значајно учешће политичке и социјалне компоненте, док је фискални значај занемарен. На први поглед могло би се учинити да је реч о праведном пореском облику, међутим, детаљном анализом овог пореског облика долазимо до супротног закључка.

У наставку ћемо анализирати карактеристике периодичног пореза на имовину, фокусирајући се углавном на карактеристике периодичног пореза на имовину физичких лица, наводећи основне елементе истог.

#### *1.1 Предмет опорезивања и порески обвезник*

Предмет опорезивања, према Закону о порезима на имовину (у наставку текста: Закон), периодичног пореза на имовину су права на непокретности: право својине, право становања, право закупа стана или стамбене зграде у складу са законом којим је уређено становање, за период дужи од једне године или на неодређено време, право коришћења градског грађевинског, односно јавног грађевинског земљишта или осталог

грађевинског земљишта у државној својини, површине преко 10 ари<sup>1</sup>.

Непокретностима се сматрају земљиште, стамбене и пословне зграде, станови, пословне просторије, гараже, зграде и просторије за одмор и рекреацију и други грађевински објекти, односно њихови делови. Када на непокретности постоји право становања, право закупа стана или стамбене зграде и право коришћења градског грађевинског, односно јавног грађевинског земљишта или осталог грађевинског земљишта у државној својини, површине преко 10 ари, порез на имовину се плаћа на то право (закупа стана, зграде и право коришћења земљишта), а не на право својине.

Предмет опорезивања су и нелегално изграђени објекти, наравно, под условом да постоје подаци о њима у евиденцији пореске управе, што углавном није случај.

Обвезници пореза на имовину на поменута права су правна и физичка лица која су имаоци тих права на непокретности које се налазе на територији Републике Србије.

У погледу резидентства правног лица примењују се одредбе закона којим се уређује порез на добит предузећа, а у погледу резидентства физичког лица одредбе закона којим се уређује порез на доходак грађана<sup>2</sup>.

Предмет опорезивања и одређивање пореског обвезника на начин предвиђен законском регулативом остављају неколико отворених питања.

Прво питање се тиче објеката изграђених без грађевинске дозволе, а који су, као што смо истакли, предмет пореза на имовину, ако су уређени за коришћење. Наиме, овакви нелегални објекти доприносе неправичности пореског система с обзиром на то да њихови власници јесу порески обвезници периодичног пореза на имовину, али под условом да се налазе у евиденцији пореске управе јединице локалне самоуправе, што је изузетно редак случај<sup>\*\*\*\*</sup>.

Друго питање се односи на законско ограничење да је предмет опорезивања право на коришћење градског грађевинског земљишта, али површине преко 10 ари уз изузеће дела парцеле који је под некретнином. Овакво законско решење оставља простор за многе видове шпекулација са земљиштем. Бројне грађевинске

1) Вид. Закон о порезима на имовину ("Службени гласник РС", бр. 26/01, 45/02, "Службени лист СРЈ", бр. 42/02, "Службени гласник РС", бр. 80/02, 80/02-др.закон, 135/04, 61/07, 5/09, 101/10)

2) Вид. Закон о порезима на имовину, "Службени гласник РС", бр. 26/01, 45/02, "Службени лист СРЈ", бр. 42/02, "Службени гласник РС", бр. 80/02, 80/02-др.закон, 135/04, 61/07, 5/09, 101/10.

\*\*\*\*) На раширеност евазије овог пореског облика указивали су аутори неколико година уназад.

парцеле површине испод 10 ари имају изузетно велику вредност у централним градским зонама као и уз постојеће и очекиване главне путне саобраћајнице.

Треће питање је питање опорезивања закупа грађевинског земљишта. Претходним законским решењем до (2010) закуп грађевинског земљишта није третиран као предмет опорезивања. Чињеница да су донедавно, до доношења Закона о планирању и изградњи јединице локалне самоуправе, само располагале грађевинским земљиштем у својини Републике Србије и да није постојала могућност стицања својине над истим, није оправдање да право закупа грађевинског земљишта буде изузето из опорезивања<sup>+</sup>. Наиме, јединице локалне самоуправе су поменуто грађевинско земљиште давале у закуп на 99 година, што се заправо може сматрати правом својине, те измене којима је предмет опорезивања и право закупа грађевинског и пољопривредног земљишта, сматрамо добрим.

Закон о планирању и изградњи пружа могућност да се право коришћења конвертује у право својине, чиме би ово питање предмета опорезивања права коришћења било у потпуности решено. Уставни суд Републике Србије, међутим, утврдио је у септембру 2010. године да је одредба Закона о планирању и изградњи којом је регулисана конверзија права коришћења непокретности у право својине неуставна, што овај проблем и даље оставља отвореним.

### 1.2 Пореска основица

Основица периодичног пореза на имовину код непокретности, осим пољопривредног и шумског земљишта, и ситуације у којој порески обвезник не води пословне књиге је *вредност* непокретности на дан 31. децембра године која претходи години за коју се утврђује и плаћа порез на имовину. Висину вредности непокретности утврђује орган јединице локалне самоуправе надлежан за утврђивање, наплату и контролу изворних прихода јединице локалне самоуправе. Вредност непокретности сваке године се умањује за амортизацију по стопи од 0,80%, применом пропорционалне методе, а највише до 40%. Законом су одређени елементи на основу којих се утврђује вредност непокретности. Основни

елементи су корисна површина и просечна тржишна вредност квадратног метра одговарајућих непокретности на територији општине, а корективни елементи су локација непокретности, квалитет непокретности и други елементи који утичу на тржишну вредност.

Вредност (пре измена, тржишна вредност) непокретности, као начин за одређивање пореске основице, као што смо истакли, не користи се увек. Изузетке представљају пољопривредно и шумско земљиште, где пореску основицу чини петоструки износ годишњег катастарског прихода од тог земљишта, према последњем податку организације надлежне за послове катастра на дан 31. децембра године која претходи години за коју се утврђује и плаћа порез на имовину и код пореског обвезника који води пословне књиге, где се вредност непокретности утврђује у његовим пословним књигама, у складу са прописима, са стањем на дан 31. децембра године која претходи години за коју се утврђује и плаћа порез на имовину.

Начин одређивања основице периодичног пореза на имовину детаљније је уређен *Правилником о начину утврђивања основице пореза на имовину на права на непокретностима* (у даљем тексту Правилник)<sup>++</sup>. Правилником је, између осталог, прецизније уређена корисна површина непокретности која је предмет опорезивања, затим просечна тржишна цена квадратног метра непокретности, као и коефицијент локације и коефицијент квалитета објекта. Просечну тржишну цену квадратног метра објекта представља просек цена остварених у промету, уз накнаду за одговарајућу врсту нових објеката по којима се у јединици локалне самоуправе у којој се објекат налази обављао промет уз накнаду у години која претходи години за коју се утврђује и плаћа порез на имовину, према подацима републичког органа надлежног за послове статистике. Ако нема одговарајућих података републичког органа надлежног за послове статистике (Републичког завода за статистику) за утврђивање просечне тржишне цене квадратног метра градског грађевинског земљишта, односно просечне тржишне цене квадратног метра објекта, користе се подаци из утврђивања основице пореза на пренос апсолутних права. Неретко нема података о просечној тржишној цени квадратног метра земљишта утврђених код пореза на пренос

<sup>+</sup> Наведени проблем је на сличан начин разматран у неколико радова од 2003. године, Вид. Беговић Б., Илић – Попов Г., Мијатовић Б., Поповић Д., (2003), *op.cit.*, Беговић Б., Бисић М., Илић – Попов Г., Мијатовић Б., Поповић Д., (2004), „*Реформа пореског система (2)*“, ЦЛДС, Београд. и Арсић, М. редактор (2010), *op.cit.*

<sup>++</sup> Видети Правилник о утврђивању основице пореза на имовину на права на непокретностима, („Службени гласник РС“, бр. 38/01, 45/04)



апсолутних права, па се просечна тржишна цена одређује у складу са Правилником, према просечној накнади за квадратни метар експроприсаног земљишта на територији јединице локалне самоуправе. Уколико се до података о тржишној цени квадратног метра објекта и/или земљишта не може доћи ни на један од наведених начина утврђивања, Правилником је прописано да се тржишна цена одређује на основу упоредивих одговарајућих података са подацима граничних јединица локалне самоуправе.

Добијена просечна цена квадратног метра земљишта и/или објекта се даље према Правилнику коригује множењем са коефицијентом локације. Коефицијенти локације се разликују за различите локације у оквиру једне општине или града. Крећу се у распону од 0,4 (за сеоска насеља и подручја ван насеља) до 1,00 у зони за коју је прописан највиши износ накнаде (максималан коефицијент је за екстра зону и износи 2,00). Корекција се даље врши коефицијентом квалитета некретнине (објекта) који се према Правилнику одређује стављањем у однос укупног броја бодова утврђених према елементима за утврђивање квалитета објекта са бројем бодова за најквалитетнији објекат (695). Поменути елементи за утврђивање квалитета објекта су бројни и има их 13 са бројним подгрупама.

Ако погледамо члан Закона о порезима на имовину, који се односи на пореску основуцу, видећемо да је пореска основуца „тржишна вредност“ непокретности на дан 31. децембра године која претходи години за коју се утврђује и плаћа порез. Занемарујући законско решење којим су из оваквог начина утврђивања пореске основуце изузети пољопривредно и шумско земљиште и порески обвезници који не воде пословне књиге, могло би се закључити да је начин одређивања пореске основуце коректан. Међутим, да ли је то баш тако? Поменуто законско решење је углавном само декларативног карактера. Много је питања везаних за одређивање пореске основуце која су остала отворена.

Вредност пореске основуце код пореза на имовину у статистици значајно је потцењена и мања до неколико пута у односу на стварну тржишну вредност објекта који је предмет опорезивања. Поређењем вредности пореске основуце пореза на пренос апсолутних права (која се може сматрати најбољом апроксимацијом вредности имовине) наведена потцењеност је итекако очигледна.

Основуцу за обвезнике који воде пословне књиге чини књиговодствена вредност имовине (биланс стања) која је значајно мања од стварне. Разлог лежи у чињеници да ови обвезници

искажују што већи износ амортизације, па је пореска основуца периодичног пореза на имовину неретко драстично смањена (у неким случајевима чак и до 70 и 80% мања у односу на стварну тржишну вредност).

Следећи разлог који доводи до одступања односи се на начин одређивања просечне тржишне цене квадратног метра за коју се узима статистички податак о пријављеној просечној тржишној цени добијеној у промету новоградње на подручју јединице локалне самоуправе. На овај начин одређена просечна тржишна цена је потцењена јер се у цену укључују (пријављују) само трошкови градње без трошкова опремања и припремања грађевинског земљишта. Даље, и овако већ потцењена просечна тржишна цена квадратног метра коригује се коефицијентом локације (увек је мањи од 1). То није крај корекција. Коефицијентом квалитета објекта (некретнине) врши се даља корекција (и он је мањи од 1 или једнак 1 за луксузне објекте и изузетно ретко једнак 2 за објекте у екстра зони). Наредном смањењу пореске основуце доприноси законско решење да се амортизација примењује на претходно утврђену тржишну вредност непокретности по годишњој стопи од 0,80%.

Издвајамо још два ништа мање битна отворена питања када је реч о утврђивању пореске основуце. Прво се односи на начин утврђивања коефицијента квалитета некретнине који је предат пореској управи и најчешће није ажуран ни тачан. Друго битно питање се односи на потребне промене начина опорезивања пољопривредног и шумског земљишта јер важеће решење није адекватно, посебно ако имамо у виду дешавања у последњих неколико година на пољу пољопривредног земљишта.

### *1.3 Пореске стопе, пореска ослобођења и порески кредит*

Законом о финансирању локалне самоуправе од 1. јануара 2007. године порез на имовину у статистици је из категорије уступљених преведен у категорију изворних прихода јединица локалне самоуправе (градова и општина).

Приликом наплате периодичног пореза на имовину у Републици Србији користи се маргинална прогресивна пореска стопа. Стопе пореза на имовину на права на непокретности пореског обвезника који води пословне књиге су до 0,40%. На права на непокретности пореског обвезника који не води пословне књиге „новим“ решењем максимална прогресивна стопа пореза на имовину је умањена и смањена је прогресија. Поменуто стопе дате су у Табели 1.

**Табела 1 - Стопе пореза на имовину на права на непокретности пореског обвезника који не води пословне књиге**

На пореску основицу	Плаћа се на име пореза
(1) до 10.000.000 динара	до 0,40%
(2) од 10.000.000 до 25.000.000 динара	порез из подтачке (1) + до 0,60% на износ преко 10.000.000 динара
(3) од 25.000.000 до 50.000.000 динара	порез из подтачке (2) + до 1% на износ преко 25.000.000 динара
(4) преко 50.000.000 динара	порез из подтачке (3) + до 2% на износ преко 50.000.000 динара

Извор: Закон о порезима на имовину

Наведене пореске стопе прописане Законом су максималне пореске стопе за сваку од категорија пореских обвезника, а јединице локалне самоуправе могу користити и ниже пореске стопе, али података да је нека општина/да је неки град то право и користила/користио нема. Може се очекивати да већина јединица локалне самоуправе користи максималне стопе, с обзиром на значајно смањење њихових прихода због обуставе примене система трансфера од стране Владе.

Изузећа од пореза на имовину (пореска ослобођења) су бројна. Порез на имовину не плаћа се на права на непокретности и то: на имовину коју користе државни органи и организације свих нивоа власти у Републици Србији, као и директни и индиректни корисници буџетских средстава, на имовину дипломатских представништава, на објекте који су намењени и користе се за примарну пољопривредну производњу и др.<sup>+++</sup> Напомињемо још два важна ослобођења, прво се односи на непокретности које су у пословним књигама евидентирание као добра која су искључиво намењена даљој продаји, а друго се односи на *de minimis* клаузулу којом се ослобађају од пореза на имовину власници чија пореска основица на територији јединице локалне самоуправе не прелази 400.000 динара.

Законом су одређени порески кредити на основу два критеријума. Право на умањење пореске обавезе од 50% има обвезник који станује у објекту који је предмет опорезивања, али не више од укупно 20.000 динара.

Као што смо већ истакли у претходним разматрањима, порез на имовину у статистици се

наплаћује према прогресивним пореским стопама које се крећу у распону од 0,40% до 2%. Овакав начин примене пореских стопа је компликован и подстиче пореске обвезнике да умањују вредност своје пореске основице, а самим тим и обавезе. На први поглед би се могло учинити да су пореске стопе периодичног пореза које достижу чак и 2% изузетно високе, али то је само закључак на први поглед. Видели смо, када је било речи о пореској основици, колико је иста потцењена тако да овај вид прогресивности не даје значајне приходе.

Законска решења о изузећима од пореза на имовину углавном су добра и слична са решењима већине земаља чланица ЕУ, али се ипак издваја неколико питања за разматрање. *De minimis* клаузула којом се од пореске обавезе ослобађају власници чија пореска основица не прелази 400.000 динара је свакако решење замишљено да штити сиромашне. Међутим, као што смо видели у претходним разматрањима, потцењеност пореске основице била је значајна, тако да је граница ослобађања од пореза знатно виша и број некретнина значајно већи, па се може претпоставити да је и број „непотребно ослобођених“ значајно већи. Питање пореских ослобођења за некретнине које се користе за просветне, здравствене, спортске и др. сврхе битно је поменути. Разлог лежи у чињеници да се у ове области све више улаже приватни капитал с циљем остваривања профита па су они заправо постојећим законским решењем у повлашћеном положају у односу на друге комерцијалне секторе.

#### 1.4 Администрирање периодичног пореза на имовину

Решењем надлежног органа јединице локалне самоуправе за сваку календарску годину утврђује се, а у складу са Законом, Правилником и одлукама јединице локалне самоуправе о висини пореске стопе, периодични порез на имовину. Утврђивање се врши на основу података из пореске пријаве, пословних књига пореских обвезника и других података којима орган надлежан за утврђивање, наплату и контролу пореза располаже, а од значаја су за утврђивање пореске обавезе. Обвезник пореза на имовину дужан је да поднесе пореску пријаву са тачним подацима до 31. марта године за коју се врши утврђивање пореза. Порески обвезник који је једном поднео тачну пореску пријаву није дужан да за наредну годину подноси нову пријаву, осим ако није дошло до промена које су од значаја за утврђивање пореске обавезе.

+++ Видети Закон о порезима на имовину („Службени гласник РС“, бр. 26/01, 45/02, „Службени лист СРЈ“, бр. 42/02, „Службени гласник РС“, бр. 80/02, 80/02-др.закон, 135/04, 61/07, 5/09, 101/10)

Табела 2 - Пример обрачуна пореске обавезе – нова законска решења

	Стан – општина и зона								
	Звездара, ЦГП		Врачар, ЦГП		Нови Београд, ЦГП		Врачар, ЦГП		
	„Стара“ решења	„Нова“ решења	„Стара“ решења	„Нова“ решења	„Стара“ решења	„Нова“ решења	„Стара“ решења	„Нова“ решења	
Пореска основица		757.093,38	1.581.503,3	950.032,03	1.983.312,4	974.158,27	1.918.165,8	1.560.437,84	3.256,324
Износ пореза		3.028,37	6.326	3.800,13	7.672,6	3.896,63	7.672,6	6.241,75	13.025,3
Умањења за порески кредит		1.211,35 (40%)	3.163 (50%)	2.280,08 (60%)	3.836,3 (50%)	1.948,32 (50%)	3.836,3 (50%)	4.369,23 (70%)	6.512,65 (50%)
Пореска обавеза	2010.	1.817,02	/	1520,05	/	1948,31	/	1872,53	/
	2011.	/	2.907,22	/	2.432	/	3.117,1	/	2.996
	2012.	/	3.163	/	3.836,3	/	3.863,3	/	6.512,65
Процент промене	2011.	/	60%	/	60%	/	60%	/	60%
	2012.	/	74%	/	152,4%	/	98,3%	/	247,8%

Извор: Решења Управе јавних прихода града Београда за 2010. годину за наведене станове, за 2011. и 2012. годину обрачуна аутора према новој законској регулативи (ЦГП – централно градско подручје)

Овакав вид администрирања периодичног пореза на имовину отвара могућности за пореску евазију. Једноставно, пореским обвезницима је препуштено да добровољно пријављују пореске обавезе. Проблем бесправне градње смо већ помињали. Већина таквих објеката је „невидљива“ и „непостојећа“ за Пореску управу. Познато је и више пута у досадашњој анализи истицано да је периодични порез на имовину један од елемената вођења социјалне политике, па тако теренске контроле и провере готово да није било, као ни пријава за неизвршавање пореских обавеза. Ситуација се по том питању незнатно променила набоље од 2007. године, када је администрирање пореза на имовину препуштено јединицама локалне самоуправе.

## 2. Периодични порез на имовину у Републици Србији – ефекти нових решења

Новим изменама и допунама Закона о порезима на имовину дошло је до измене појединих елемената пореза на имовину у статистици у 2011. години у односу на 2010. годину што смо у претходној анализи и навели. Издвајамо кључне измене. Пореска стопа на објекте је јединствена и износи 0,40%, а на земљиште 0,30%.

На права на непокретности пореског обвезника који не води пословне књиге стопе пореза на имовину према изменама Закона су прогресивне и дате у распону од 0,40% до 2%. Битне измене се односе на амортизацију. Годишња стопа амортиза-

ције се смањује са 1,5% на максималних 0,8%, највише до 40%.

Када је реч о пореском кредиту, право на умањење пореске обавезе до 50% има обвезник који станује у објекту који је предмет опорезивања, а највише до 20.000 динара, што представља значајну промену јер се укида порески кредит од 40% за власника, плус 10% за сваког члана домаћинства до максималних 70%. Законом је одређено да пореска обавеза пореског обвезника у наредној години (2011) може бити увећана за максимално 60% у односу на претходну годину<sup>+++</sup>.

У Табели 2 дат је пример обрачуна пореске обавезе на примеру четири стана с подручја трију београдских општина, према „старим“ и „новим“ решењима. Пореска основица је одређена множењем са коефицијентом локације и коефицијентом квалитета објекта уз умањене за стопу амортизације од 0.8% годишње, али не више од 40%. Пореска стопа је 0.40%. Максимум за порески кредит је 50% од укупне пореске обавезе.

Пореска основица и пореска обавеза за наведене станове су значајно већи према предложеном новом Закону. Битно је истаћи да је приликом одређивања пореске основице коришћена процена Управе јавних прихода града Београда за 2010. за цену квадратног метра анализираних станова и може се очекивати да она за 2011. годину буде и већа, без обзира на политичке најаве, а самим тим и већа пореска обавеза.

<sup>+++</sup> Видети Закон о порезима на имовину („Службени гласник РС“, бр. 26/01, 45/02, „Службени лист СРЈ“, бр. 42/02, „Службени гласник РС“, бр. 80/02, 80/02-др.закон, 135/04, 61/07, 5/09, 101/10)

Табела 3 - Периодични порез на имовину – ново решење

	Број чланова домаћинства												
	1			2			3			4			
	једно-собан (40м <sup>2</sup> ) ПР	двособан (53,30 м <sup>2</sup> ) ПН	тро-собан	једно-собан (13м <sup>2</sup> ) ЦГП	дво-собан (62,98 м <sup>2</sup> ) ЦГП	тро-собан (86м <sup>2</sup> ) ПН	једно-собан (34м <sup>2</sup> ) ЕЗ	дво-собан (65м <sup>2</sup> ) ЦГП	тро-собан (85,60 м <sup>2</sup> ) ЦГП	једно-собан (41м <sup>2</sup> ) ЦГП	дво-собан (41,09 м <sup>2</sup> ) ПР	тро-собан (95,17 м <sup>2</sup> ) ЦГП	
Вредност непокретности у општини (ново решење)	41.904	55.838	/	13.619	65.350	89.047	39.809	68.095	89.676	42.952	43.046	99.701	
Амортизација (годишња стопа 0.8%)	36%	28,8%	/	30,4%	16,8%	32,8%	37,34%	37,34%	19,9%	32%	4%	15,2%	
Пореска основица*	18.236,7	27.034,5	/	8.056,8	46.215,5	40.690	49.889,7	36.268	61.055,9	24.826,2	28.100,5	71.864,4	
Износ пореза	72,95	108,13	/	32,2	184,9	162,76	199,5	145	244,2	99,3	112,4	287,4	
Умањења за порески кредит	36,47 (50%)	54 (50%)	/	16,1 (50%)	92,45 (50%)	81,38 (50%)	97,75 (50%)	72,5 (50%)	122,1 (50%)	49,65 (50%)	56,2 (50%)	143,7 (50%)	
Пореска обавеза	2010.	10,4	29	/	5,4	79,1	38	15,6	11,5	48,38	16,3	23,5	62,52
	2011.	16,64	46,4	/	8,64	92,45	60,8	24,96	18,4	77,4	26,08	37,6	100
	2012.	36,47	54	/	16,1	92,45	81,38	97,75	72,5	122,1	49,65	56,2	143,7
Процент промене **	2011.	60%	60%	/	60%	16,9%	60%	60%	60%	60%	60%	60%	
	2012.	250%	86,2%	/	198%	16,9%	114,1%	526,6%	530,4%	152,4%	204,6%	129,8%	
Ефективна стопа ***	2011.	0,03	0,08	/	0,06	0,14	0,07	0,06	0,03	0,08	0,06	0,09	0,1
	2012.	0,08	0,09	/	0,12	0,14	0,09	0,24	0,11	0,14	0,12	0,13	0,15

Извор: Управа јавних прихода града Београда, одељење Чукарица, обрачун аутора.

ЕЗ – екстра зона, ЦГП – централно градско подручје, ПР – предграђе, ПН – приградско насеље

\* одређена уз коришћење коефицијента квалитета објекта од 0,85 за све станове и коефицијената локације: ЕЗ =2, ЦГП=1, ПР и ПН=0,8

\*\* процентуална промена у 2011. и 2012. у односу на 2010. годину.

\*\*\* ефективна стопа на вредност непокретности у општини, обрачун аутора.

У Табели 3 дајемо на примеру 11 станова с територије београдске општине Чукарица ефекте нових законских решења за периодични порез на имовину која ће се примењивати од 2011. године.

Сви подаци у табели дати су у еврима. За процењену вредност непокретности у општини Чукарица коришћена је процена Пореске управе за наведене станове у 2010. години. Пореска основица је одређена множењем са коефицијентом локације и коефицијентом квалитета објекта уз умањење за стопу амортизације од 0.8% годишње, али не више од 40%. Коришћена стопа пореза је 0,40%. Максимум за порески кредит је 50% од укупне пореске обавезе, али максимално до 20.000 динара. Коришћени курс за 1 евро=103,49 динара (просечан курс у 2010. години) .

Подаци представљени у Табели 3 указују на значајне промене у опорезивању имовине физичких лица, применом нове законске регулативе.

Просечна вредност непокретности у општини према процени Пореске управе за 11 анализираних станова је 59.003 евра.

Када је реч о амортизацији видимо да је максимална стопа 37,34% (према новом закону 40% је максимална), просечна је око 24%, док је у 2010. години максимална стопа била 70% (просечна око 49.54%), што представља значајно умањење стопе амортизације.

Пореска основица према изменама Закона је већа у просеку за око 42% (просечна пореска основица, према новом решењу, је 38.479 евра, а према важећем за 2010. годину је 27.113 евра).

\*) Извор: НБС

Порески кредит је, према новом Закону, за 11 анализираних станова у просеку приближно једнак кредиту из „старог“ решења (просечан порески кредит према новом Закону је 74,75 евра, а према важећем за 2010. годину просечан порески кредит је 75,8 евра). Исти износ пореског кредита, без обзира на предложене корекције по питању истог, пре свега, резултат је значајног повећања пореске основице.

Пореска обавеза је значајно већа. Износ пореске обавезе за 11 анализираних станова је у просеку већи за око 60% у 2011. години само из разлога постојања законске одредбе да износ пореске обавезе може бити већи до максимално 60% у односу на 2010. годину. Просечна пореска обавеза у 2010. години је око 30 евра, а према новој законској регулативи је око 46,3 евра у 2011, а у 2012. години када не постоје законска ограничења раста пореске обавезе, просечна пореска обавеза је око 75 евра, што је просечно повећање у односу на 2010. годину за око 148%. Анализом кретања пореске обавезе уочавамо да за поједине станове из датог узорка постоји значајнији раст пореске обавезе у односу на просек. То одступање је резултат измена прописаних новим Законом, које између осталог подразумевају и умањење стопе амортизације. Тако ће пореска обавеза за старије станове за које је до сада примењивана максимална стопа амортизације од 70% (према предлогу максимална стопа је 40%) бити значајно већа.

Применом нових законских решења на анализираном узорку, бележимо и раст ефективних пореских стопа и то посебно у 2012. години. Ефективне пореске стопе су у 2010. години биле изузетно ниске, минимална 0,017%, максимална 0,121%, а просечна око 0,049% што је за око 8 пута мање од номиналне пореске стопе (0,40%).

Имајући у виду представљене емпиријске ефекте на анализираном узорку, у наставку, уз претходно анализираних аномалије, истичемо још неколико недостатака<sup>1</sup>.

Први се односи на стопу амортизације за коју сматрамо да је оправдано смањена, али исто тако да је смањене драстично.

Друго, важно запажање је значајно смањење пореских кредита тако да је потпуно исто да ли у стану борави једно лице или породица, и да ли је реч о издржаваним члановима или не.

Треће, из анализе смо могли да уочимо да је пореска обавеза значајно повећана, за неке пореске обвезнике је већа у 2012. години и до 5 пута у односу на 2010. годину. Растом пореске обавезе значајно је увећано пореско оптерећење пореских обвезника, а с обзиром на стање у Републици Србији, то је свакако неоправдано.

Четврти недостатак се односи на прогресивност која је задржана и изменама Закона<sup>2</sup>.

Пето, адекватно опорезовање имовине правних лица је изостало овим изменама.

### Закључак

Као што смо видели, измене Закона су донеле неке новине, али и многа питања истакнута у претходној анализи остала су без одговора. Овде наводимо могућа решења истих, која нови Закон није предвидео.

Неопходна је евиденција, односно упис у катастар (земљишне књиге) свих објеката како би се смањила могућност избегавања пореске обавезе. Такође, потребно је решити „феномен“ бесправне градње и на такав начин изграђене објекте евидентирати како би њихови власници постали порески обвезници периодичног пореза на имовину. Ова мера утицала би на умањење изражене неправичности овог фискалног инструмента.

Следећа неопходна промена се односи на то да порез на имовину у статистици треба плаћати и на право коришћења грађевинског земљишта површине и испод 10 ари, што према садашњој законској регулативи није случај<sup>\*\*\*\*</sup>. Опорезивањем права коришћења грађевинског земљишта површине и испод 10 ари свакако би се повећала правичност овог пореског облика. У централним градским зонама (посебно у Београду и већим градовима) постоји изузетно вредно грађевинско земљиште површине испод 10 ари. Његова вредност је значајно већа од нпр. вредности неких станова и кућа на мање атрактивним локацијама, а које су свакако предмет опорезивања.

Утврђивање пореске основице периодичног пореза на имовину, као што смо истакли, је такво да је пореска основица потцењена у односу на стварну тржишну вредност. Неопходно је да пореска основица за лица која воде пословне

1) Након предлога Закона и по усвајању истог бројни аутори су износили критике сличне наведеним кроз електронске и штампане медије, издвајамо: проф. Раичевић Б., проф. Бисић М. и проф. Арсић М.

2) У већини земаља се примењују углавном ниске пропорционалне стопе.

\*\*\*\*) Исти предлог: Вид. Арсић, М. редактор (2010), op.cit.

књиге буде тржишна вредност непокретности. На овај начин би се избегло да ови порески обвезници умањују пореску основицу, исказивањем износа амортизације већег од стварног<sup>+</sup>. Поменути решењем дошло би до значајног повећања пореске обавезе пореских обвезника који воде пословне књиге, те би стога оно требало/могло да буде праћено укидањем накнаде за коришћење грађевинског земљишта<sup>++</sup>. Одређивање тржишне вредности непокретности као пореске основице за лица која воде пословне књиге може представљати проблем због хетерогености и непостојања тржишта поменутих непокретности и то је потребно имати у виду.

Као основицу за процењивање тржишне вредности метра квадратног непокретности сматрамо, не треба користити вредност утврђену приликом одређивања пореске основице пореза на пренос апсолутних права, без обзира на већ помињану потцењеност пореске основице. Наиме, неопходно је имати у виду тренутно економско стање у Републици Србији. Код евентуалне примене наведеног начина одређивања тржишне вредности непокретности настао би проблем у вези са имовином којом се не тргује. Наиме, у великом броју јединица локалне самоуправе не постоји тржиште некретнина. Поставља се питање како одредити пореску основицу?

Сматрамо да треба укинути коефицијент квалитета објекта (некретнине) јер је методолошки некоректан и доводи до нереалног и непотребног смањења пореске основице<sup>+++</sup>.

Наредни битан елемент за утврђивање пореске основице је амортизација. У протеклих неколико година у анализи периодичног пореза на имовину у Републици Србији било је неколико углавном сличних решења која се односе на амортизацију. Сви аутори се слажу да је „старо“ решење лоше и да је стопа амортизације висока. Новим предлогом је радикално смањена стопа амортизације.

Још једно питање сматрамо битним приликом утврђивања пореске основице. Реч је о утврђивању основице код пољопривредног земљишта. Садашње, већ помињано решење је можда и добро замишљено, али је свакако неопходно ажурирање годишњег катастарског прихода од пољопривредног земљишта (није ажуриран од 1994. године).

Пореска ослобођења предвиђена „старом“ регулативом, изменом Закона значајно су редукована. *De minimis* клаузула којом се од пореске обавезе ослобађају власници чија пореска основица не прелази 400.000 динара, начелно посматрано је добро решење због административне ефикасности, али и као мера социјалне заштите. Ипак, сматрамо да је потребно повећати праг испод кога се не плаћа периодични порез на имовину. С обзиром на нову регулативу према којој долази до значајног увећања пореске основице, овај поменути праг би требало да буде већи. Повећање *de minimis* клаузуле је неопходно да би се заштитили мање имућни грађани.

У претходним разматрањима већ смо истакли да је једно од отворених питања реформе периодичног пореза на имовину и питање његовог администрирања. Неопходно је да се евидентирају некретнине које до сада нису евидентирани, а предмет су опорезивања периодичног пореза на имовину. С обзиром да су ингеренције за порез на имовину у статистици пренете са републичког нивоа на ниво локалне самоуправе, очекује се да те активности буду ефикасније и да се позитивно одразе на повећање броја пореских обвезника. Како је периодични порез на имовину један од најмасовнијих пореских облика, за поменуте активности неопходно је време. Важно је истаћи још да је неопходно подношење нових измењених пореских пријава већ постојећих пореских обвезника, што ће свакако бити још један од изазова за пореску администрацију општина/градава.

Примена новог модела опорезивања имовине физичких лица одразиће се и на тржиште некретнина. Обзиром да ће примена нових решења довести до значајног раста пореске обавезе поставља се питање како би то утицало на цене некретнина. Од почетка економске кризе, од јесени 2008. године продаја станова у Републици Србији је значајно опала у просеку за око 60%, у Београду за око 50%, а истовремено цене станова су снижене су за 20%.<sup>++++</sup> Имајући у виду изнето, може се очекивати да предложена реформа пореза на имовину физичких лица доведе до пада цена некретнина. У којој мери и колики би тај пад могао бити зависи од бројних фактора (локације, тражње, понуде, цене стамбених кредита...).

Реформа пореза на имовину физичких лица утицаће и на раст цена закупа некретнина, а терет

+) Умањење пореске основице иде чак и до 80% у односу на стварну тржишну вредност.

++) Више вид. Беговић Б., Бисић М., Илић – Попов Г., Мијатовић Б., Поповић Д., (2004), *op.cit.*

+++) Сличан предлог у: Вид. Арсић, М. редактор (2010), *op.cit.*

++++) Подаци Привредне коморе Србије. На значајно смањење промета некретнина указује и пад прихода од пореза на имовину у динамици.

ће сносити закупци. Раст ће бити значајнији у градовима/општинама где је тражња за изнајмљивање непокретности већа.

Из претходне анализе видимо да ће применом измена Закона о порезу на имовину физичких лица доћи до раста прихода од овог пореског облика. С обзиром да је реч о изворном приходу јединица локалне самоуправе, то се одражава на повећање њихових прихода. Да ли би повећање било око 1.5 пута (просечан раст пореске обавезе у анализираном узорку)? Мало је вероватно да би дошло до толиког раста прихода, без обзира на претпостављену репрезентативност узорка. Наиме, у појединим мање развијеним јединицама локалне самоуправе вредност некретнина физичких лица је мала и тешко је очекивати значајан раст прихода у тим општинама/градовима. На другој страни, у „богатијим“ јединицама локалне самоуправе може се очекивати раст прихода, применом измењеног Закона, у неким великим градовима и већи од очекиваног просека.

#### Литература

1. Almy, R. (2004): „Introducing Market-Value Based Property Tax System in Ex-Communist Countries”, *Journal of Property Tax Assessment and Administration*, Vol. 7, p.p. 21-39
2. Арсић, М. редактор (2010), „Пореска политика у Србији – поглед унапред“, USAID, FREN
3. Беговић Б., Илић – Попов Г., Мијатовић Б., Поповић Д., (2003), *Реформа пореског система*, ЦЈДС, Београд.
4. Беговић Б., Бисић М., Илић – Попов Г., Мијатовић Б., Поповић Д., (2004), *Реформа пореског система (2)*, ЦЈДС, Београд.
5. Беговић, Б. (2005), „Порези на имовину у Србији - постојеће стање и предлог реформе”, *Финансије*, вол. 60, но. 1-6, пп. 37-57.
6. Eckert, J.K. (1990): *Property Appraisal and Assessment Administration*, Chicago: International Association of Assessing Officers
7. Закон о порезима на имовину, „Службени гласник РС“, бр. 26/01, 45/02, „Службени лист СРЈ“, бр. 42/02, „Службени гласник РС“, бр. 80/02, 80/02-др.закон, 135/04, 61/07, 5/09, 101/10.
8. Закон о планирању и изградњи, „Службени гласник РС“, бр. 72/09.
9. Правилник о утврђивању основице пореза на имовину на права на непокретностима, „Службени гласник РС“, бр. 38/01, 45/04.
10. *Билтен јавних финансија*, Република Србија, Београд, Министарство финансија, септембар 2010.
11. IBFD, (2009) *European Tax Surveys*. Amsterdam: IBDF.

## Пословна анализа (Business analysis)

*Књига Пословна анализа (Business analysis)<sup>1</sup> аутора др Ђока Малешевића<sup>2</sup> и др Витомира Старчевића<sup>3</sup> садржи иновативна сазнања економско-финансијске анализе. Обједињујући и излажући предмет (или садржај) пословне анализе, којом се продукују нефинансијске и финансијске информације релевантне за пословно одлучивање - овом књигом се превазилази изразита оријентација само на анализу биланса (или анализу финансијских извештаја), уз запостављеност или потиснутост анализе функција и фактора пословне активности предузећа. Један од аспеката приступа аутора излагању предмета (или садржаја) пословне анализе је да без целовите пословне анализе нема синергетског ефекта обједињених нефинансијских и финансијских информација, неопходних за доношење пословних одлука.*

Други аспект приступа је предмету (или садржају) пословне анализе уважавање традиционалног сазнања и обухватања пословне анализе (односно анализе пословања) и наглашавање контролинга као модерног концепта обједињавања свих релевантних функција подршке управљању компанијама.

Трећи аспект приступа излагању предмета (или садржаја) пословне анализе је одређење за одређени систем и методолошки ток анализе; како у целини - тако и у подсистемима датог система анализе. Научну подлогу овог приступа исказује мото књиге: “Искуство показује да не може увек да разуме привреду данас и у будућности, а да не располаже системским методом анализе”.

“Описи морају да буду нешто више, а не серија неповезаних препричавања. Они нужно

морају да буду уклопљени у оквире система, а то је оно што се подразумева под правом анализом (П.А. Самјуелсон).

Садржај књиге је теоријско-методолошки осмишљен, са јасним излагањем у целини и по портфолио проблемски оријентисаним анализама, међусобно повезаним и разграниченим - у мери у којој се могу јасно разумети. При томе, теоријско - методолошка објашњења прате практични неопходни примери, изражени табеларним, графичким и сумираним аналитичким запажањима.

Новину ове књиге чини и анализа пословања у пољопривредној производњи и трговини, поред индустријске производње - што је до сада било одвојено посебним анализама пословања.

1) Издавач: Факултет пословне економије, Бијељина - Универзитет Источно Сарајево, Бијељина, 2010. обим 482 стране.

2) Редован професор Економског факултета у Суботици - Универзитета у Новом Саду, у пензији

3) Доцент Факултета пословне економије - Универзитета Источно Сарајево



Садржај књиге је изложен у четири дела:

- У **првом делу** изложене су “Теоријске основе пословне анализе”, где се разматра и одређује “пословна анализа” као посебан облик опште економске анализе; прати генеза њене трансформације сагласно генези промена економије предузећа. Дефинишу се значај и улога анализе у контексту управљања, а потом се дефинишу конститутивни елементи анализе, појам, циљеви, задаци, предмет и излажу методски принципи, методе и технике анализе. Најзад, у овом делу се одређује и концепт система пословне анализе.
- У **другом делу**, “Примењена анализа ефикасности функција и основних фактора пословања”, изложене су теоријско-методолошке поставке портфолио анализе пословних функција и ефикасности коришћења основних фактора производње, односно пословања предузећа. Овим методолошким поставкама утемељен је логичан ток анализе у намери да се овлада целином проблемски оријентисаног подручја анализе.
- У **трећем делу**, “Финансијска анализа предузећа”, у складу са усвојеним основним концептом (системом) пословне анализе, изложене су најпре “Теоријске основе биланса”, које представљају увод у разматрање апликације финансијске анализе уте-

мељене на финансијским извештајима. У примењеном делу финансијске анализе изложене су теоријско-методолошке поставке и ток анализе по појединим сегментима дефинисаним у оквиру предмета “Финансијске анализе”.

- У **четвртном делу**, “Анализа раста и развоја предузећа и пословно извештавање” изложена је предметна усмереност анализе на битне елементе који одређују раст и развој, али у веома сажетим назнакама. Потом су приказани садржаји пословних и финансијских извештаја одабраних иностраних и домаћих компанија.

У свим деловима анализе уграђена су савремена сазнања којима су иновирани садржаји анализе.

Књига је намењена студентима економских факултета, односно факултета за пословну економију и високих школа на којима се ова теоријско-методолошка дисциплина изучава.

С обзиром на њену актуелност, посебно значај и улогу пословне анализе у спознаји пословне и развојне активности предузећа, односно компанија - те продуковању и селекцији релевантних и поузданих информација за пословно одлучивање, свесрдно је препоручујемо менаџерима, а нарочито аналитичарима у пракси.

*др Перо ШКОБИЋ*